

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”

**МАТЕРІАЛИ
ХІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

7 листопада 2025 р.

Дніпро
2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”

**МАТЕРІАЛИ
XIX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

7 листопада 2025 р.

Дніпро
2025

*Рекомендовано до друку вченою радою
Університету митної справи та фінансів
(протокол № 6 від 29.12.2025)*

**ОРГКОМІТЕТ
XIX Міжнародної наукової конференції
“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”**

Головуючі:

Смолій В. А., д.і.н., академік НАН України, директор Інституту історії України Національної академії наук України

Ченцов В. В., д.і.н., д.держ.упр., проф., перший проректор Університету митної справи та фінансів.

Заступники головуючих:

Морозов О. В., д.і.н., доц., в.о. завідувача кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів

Приймаченко Д. В., д.ю.н, проф., проректор з наукової роботи Університету митної справи та фінансів

Шевченко В. В., к.і.н., с.н.с., старша наукова співробітниця відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України Національної академії наук України

Берестень Ю. В., к.і.н., доц., доцент кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів

Сухомлин О. Д., доктор філософії з історії та археології, старший викладач кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів.

Члени організаційного комітету:

Блануца А. В., к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України Національної академії наук України

Григоращ О. В., к.е.н., доц., начальник відділу міжнародних зв'язків Університету митної справи та фінансів

Дерев'янка Т. П., заступник начальника відділу документального забезпечення Університету митної справи та фінансів

Марценюк О. О., к.держ.упр., керівник навчально-наукового центру Університету митної справи та фінансів.

Історія торгівлі, податків та мита : матеріали XIX Міжнародної наукової конференції. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. 117 с.

ISBN 978-966-328-252-7

У збірнику опубліковані тези доповідей учасників XIX Міжнародної наукової конференції “Історія торгівлі, податків та мита”, присвячені конкретно історичним, історіографічним та джерелознавчим аспектам розвитку торгівлі, стягування податків та зборів, митних органів окремих держав та міжнародних організацій від стародавніх часів до сьогодення.

Упорядкування і редакція: Берестень Ю. В., Сухомлин О. Д.

© Колектив авторів, 2025

© Університет митної справи та фінансів, 2025

© Інститут історії України, 2025

ISBN 978-966-328-252-7

ЗМІСТ

Anastasia Gutu. Besarabia między dwoma systemami gospodarczymi: rosyjskie przepisy celne a handel z Imperium Austriackim (1812–1822)	6
Thorsten Krings. Cross Border Trafficking in the Rhineland 1948–1953	8
Павленко С. С. Економічна співпраця, промислове шпигунство та контррозвідка: до історії будівництва Дніпропетровського шинного заводу (на межі 1950–1960-х рр.)	11
Māris Jurušs. Navigating Tax Administration to Future Streams	13
Aldis Ceveris. Challenges for assessing border security	16
Трусов С. І. Громадська рада при Державній митній службі України	18
Ченцов В. В. Історія становлення митної системи Малайзії	23
Виноградов Г. М. Русь як феодал Святого Престолу (1075 р.) і папський “унійний податок”: гіпотеза та її обґрунтування	25
Гурбик А. О. Роль іноетнічного компонента в торговельно-економічному розвитку українських земель XIV–XVII ст.: вплив і значення громад вірменських поселенців	26
Ціватий В. Г. Європейська зовнішня політика та торговельна дипломатія в Ранньомодерну добу: міжнародно-політичний, економічний і комерційний дискурси (досвід Англії)	28
Кришан А. Ш. А де ж податки? (скільки платило місто Ковель протягом 1567–1577 рр.)	31
Ченцова Н. В. Новий Кодак як торговельно-ремісничий центр Наддніпрянщини середини XVIII ст.	33
Морозов О. В. Регістри Зунду як джерело з історії континентальної блокади 1806–1814 рр.	36
Шандра І. О. Відділення Британської торгової палати в Одесі на початку ХХ ст.	38
Пруденко Г. М., Запорожченко Ю. В. Еволюція української самостійності: від відродження національної ідеї ХІХ ст. до Конституції УНР	40
Пилипенко О. Є. Перегляд умов зовнішньої торгівлі з Німеччиною за договором 1904 р. на Харківському та Київському з'їздах з питань експорту	43
Фрадинський О. А. Особливості експортної діяльності СРСР у період Другої світової війни	46
Купчик О. Р. Польща у зовнішній торгівлі УСРР (початок 1920-х рр.)	48
Ніколайчук Д. О. Страхування як поле інформаційної війни: антинімецькі нарративи у Російській імперії під час Першої світової війни	51

Аксенчик А. О., Чорна Т. М. Роль митної системи у процесах євроінтеграції України	53
Березенська А. Ю. Еволюція транспортної логістики в системі міжнародної торгівлі: історичний аспект та сучасні тенденції	55
Берестень Ю. В. До історії Хортицької ощадно-позичкової каси (1911–1914 рр.)	57
Боровик П. М., Удовенко І. О., Шемякін М. В. Земельне оподаткування в Елладі	61
Брайлян Є. С. Економічний фактор відносин між СРСР і Великою Британією в контексті двосторонніх офіційних візитів у 1970-х рр.	63
Липа М. В. Реформування Державної митної служби України у 2024–2025 рр.	64
Чуйко М. М., Рижов С. М. Електронний документообіг як фактор цифрової трансформації митної системи України	67
Квеляшвілі І. М., Бродовська В. Ю. Від митних зборів до фондових бірж: історичний шлях фінансових ринків	68
Дейнеко С. М. Відновлення. Діяльність Харківської митниці (1921 – вересень 1923 рр.)	70
Кобзєва Т. А., Глущенко А. О. Історична еволюція оподаткування в торгівлі: від митних зборів і податків у класичній економіці – до цифрових форм податкового контролю в умовах глобалізації та цифровізації економіки	73
Іванова Ю. Ю. Історичні корені та еволюція схем міжнародного податкового планування та офшорних юрисдикцій	76
Клочкова А. В., Чорна Т. М. Взаємодія митних органів із бізнесом: історичний аналіз і напрями вдосконалення	78
Кобзєва Т. А., Лелека С. С. Правові передумови впровадження медичного податку в Україні	80
Іщенко І. В., Кривченко Д. С. Сучасна торгівля та міжнародні виклики	82
Кривульська І. В. Податкова реформа Октавіана Августа та її вплив на розвиток Римської імперії	84
Малиновський Б. В. Брестський мирний договір 9 лютого 1918 р.: ратифікація українською стороною	86
Міносян А. С., Варипаєв О. М. Приєднання Слобожанщини до російського економічного простору: аспекти примусу та контролю	87
Пономарьова О. Б., Бродовська В. Ю. Від митних зборів до фондових бірж: історичний шлях фінансових ринків	89
Речун О. Ю., Шумчук А. С. Генеза поняття мита в історичному аспекті	91
Речун О. Ю., Федонюк Д. М. Специфіка еволюції митної системи на регіональному рівні	93

Семенова А. О. Еволюція форм міжнародної торгівлі: від бартеру до електронної комерції	94
Скоблик М. О., Кобзєва Т. А. Виклики та перспективи розвитку Державної податкової служби України в умовах податкової реформи	97
Сорокіна С. В., Акмен В. О. Розвиток базарної торгівлі на Харківщині	99
Тарасенко К. С., Чорна Т. М. Захист інтелектуальної власності на митному кордоні: нові механізми контролю	101
Войтко А. В. Виникнення та розвиток соціального оподаткування як джерела фінансування соціальних програм та загального добробуту держави	103
Кожевнікова М., Берестень Ю. В. Менонітська борошномельна промисловість міста Катеринослава наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.	105
Пиріжок М. В., Рудник Д. С., Авраменко Н. Л. Організація виставок та ярмарків як інструмент зовнішньої торгівлі	107
Ратушинська Н. М., Ручка Є. Д., Сагайдак І. С. Становлення системи екологічного мита в ЄС та її значення для України	109
Сапожник Д. С. Історія військових податків та зборів в Україні: від козацтва до сучасного військового збору	111
Тиха Є. С. Викриття корупції на митниці	113
Тимоць М. В. Історія запровадження акцизного оподаткування в Україні	115

BESARABIA MIĘDZY DWOMA SYSTEMAMI GOSPODARCZYMI: ROSYJSKIE PRZEPISY CELNE A HANDEL Z IMPERIUM AUSTRIACKIM (1812–1822)

Anastasia Gutu
*Institute of History, Moldova State University,
Chişinău, Moldova*

Po aneksji Besarabii przez Rosję w 1812 roku, region ten stał się przestrzenią przenikania się dwóch odmiennych systemów gospodarczych: rosyjskiego, charakteryzującego się protekcjonistyczną polityką handlową, scentralizowaną kontrolą fiskalną i ścisłym nadzorem administracyjnym, oraz austriackiego, który cechowała rozwinięta gospodarka przemysłowa, bardziej liberalna polityka handlowa, rozbudowana sieć rynków i rozwinięta infrastruktura transportowa. Besarabia, położona w strategicznym punkcie przy granicy dwóch imperiów, stała się istotnym węzłem tranzytowym dla towarów przemysłowych i rolno-spożywczych, a jej porty rzeczne i szlaki lądowe odgrywały kluczową rolę w wymianie międzynarodowej.

Przedmiotem niniejszego badania jest okres 1812–1822, który został ukształtowany przez złożoną, podwójną politykę celną: początkowo silnie prohibicyjną, wynikającą z taryfy celnej z 1810 roku, mającą na celu ochronę rynku wewnętrznego Rosji przed zalewem tanich towarów zachodnioeuropejskich, a następnie częściowo liberalną, wyznaczoną przez taryfę z 1819 roku, która umożliwiała pewien poziom wolnej wymiany handlowej i bezpośrednio wpłynęła na relacje handlowe między Besarabią a Imperium Austriackim. Te zmiany w regulacjach celnych ukazują dynamikę gospodarczą regionu w kontekście nowych realiów geopolitycznych, w których Rosja musiała równoważyć interesy strategiczne z potrzebami rozwoju gospodarczego peryferii.

W pierwszych latach po aneksji władze rosyjskie wprowadziły w Besarabii szereg środków mających na celu pełną integrację prowincji w system ekonomiczny i polityczny Imperium Rosyjskiego. Były to między innymi: ustanowienie administracyjnej kontroli nad handlem transgranicznym, monitorowanie wpływów celnych, regulacja kursu pieniężnego oraz wprowadzenie systemu podatkowego kompatybilnego z mechanizmami centralnymi. Jednym z kluczowych elementów tej integracji było zastosowanie liberalniejszego systemu celnego z 1819 roku, który był znacznie bardziej otwarty niż wcześniejsza taryfa z 1810 roku, i pozwalał na częściową swobodę w przewozie i sprzedaży towarów austriackich oraz lokalnych.

Analiza dokumentów celnych i korespondencji handlowej z tego okresu wskazuje na znaczną aktywność lokalnych kupców w dostosowywaniu się do zmieniających się regulacji. Elity handlowe Besarabii wykorzystywały swoje kontakty zarówno w administracji rosyjskiej, jak i w strukturach austriackich, aby minimalizować obciążenia celne oraz maksymalizować korzyści ekonomiczne. Znaczącą rolę odgrywały tu również tzw. “domy handlowe” –

przedsiębiorstwa zajmujące się handlem transgranicznym, które funkcjonowały jako pośrednicy między importerami a lokalnymi rynkami. Takie mechanizmy gospodarcze wskazują, że Besarabia w tym okresie nie była jedynie pasywną prowincją peryferyjną, lecz aktywnym uczestnikiem wymiany gospodarczej między imperiami, potrafiącym w pewnym stopniu kształtować własne warunki ekonomiczne i chronić lokalne interesy handlowe.

Mimo formalnego przyznania Besarabii specjalnego statusu administracyjnego, rzeczywistość pokazywała, że wprowadzone regulacje celne miały przede wszystkim chronić rynek wewnętrzny Rosji, ograniczać konkurencję dla rodzimych producentów i kształtować kierunki handlu, przesuwając je z tradycyjnych rynków europejskich w stronę rynku rosyjskiego. Władze centralne kontrolowały przy tym działalność lokalnych kupców i elit handlowych, co miało na celu nie tylko zapewnienie wpływów fiskalnych, lecz również wzmocnienie politycznej i ekonomicznej lojalności prowincji wobec imperium.

Pomimo względnej otwartości rynku, władze imperium postrzegały handel z Austrią przez pryzmat potencjalnych ryzyk ekonomicznych i politycznych. Rosyjska administracja była świadoma zagrożeń wynikających z nadmiernej zależności od importu europejskiego oraz możliwości przenikania wpływów politycznych przez sieć handlową. W konsekwencji od 1820 roku rozpoczęto stopniowe zaostrzenie polityki celnej, obejmujące wprowadzenie dodatkowych barier administracyjnych, kontroli przewozu towarów i monitorowania działalności kupców zagranicznych. Kulminacją tych działań była prohibicyjna taryfa celna z 1822 roku, ustanawiająca surowe ograniczenia dla importu austriackiego, w tym wysokie cła, obowiązek wcześniejszego zgłaszania towarów oraz wprowadzenie restrykcji dotyczących określonych grup produktów.

Celem wprowadzonych regulacji była ochrona gospodarki wewnętrznej i interesów rodzimych producentów, ale także wzmocnienie kontroli nad prowincjami przygranicznymi, w tym Besarabią, która funkcjonowała jako strategiczny obszar buforowy. Regulacje te miały również znaczenie polityczne, umożliwiały monitorowanie przepływu towarów i kapitału, kontrolę nad lokalną elitą kupiecką oraz kształtowanie lojalności wobec władz centralnych. Stopniowe zaostrzanie polityki celnej wskazuje na złożoność podejmowanych decyzji, łączących aspekty ekonomiczne, polityczne i społeczne, które w istotny sposób kształtowały strukturę handlu transgranicznego i rozwój regionalnej gospodarki.

Reakcje lokalnych kupców były zróżnicowane: część z nich szybko adaptowała się do nowych regulacji celnych, inwestując w magazyny przygraniczne i tworząc sieci dystrybucji, które umożliwiały minimalizację kosztów przewozu i cła. Elity handlowe, szczególnie w większych ośrodkach miejskich, takich jak Chocim, Bender czy Iași, wykorzystywały swoje kontakty w administracji rosyjskiej i austriackiej do negocjowania korzystnych warunków handlowych, co świadczyło o wysokiej świadomości ekonomicznej i elastyczności przedsiębiorców lokalnych. Współpraca administracji w poborze wpływów celnych obejmowała zarówno monitorowanie przewozu towarów, jak i weryfikację deklarowanych wartości, co pozwalało na ograniczenie szarej strefy i przemytu, będącego istotnym problemem w początkowym okresie aneksji.

Analiza tego okresu pozwala również zrozumieć mechanizmy wprowadzania kontroli nad prowincją peryferyjną oraz sposoby wykorzystywania polityki celnej jako narzędzia zarówno fiskalnego, jak i politycznego. Redefinicja granic i interesów politycznych w Europie Południowo-Wschodniej zmuszała władze rosyjskie do balansowania między liberalizacją handlu a ochroną rynku wewnętrznego, co bezpośrednio wpływało na rozwój struktur administracyjnych i gospodarczych w Besarabii.

CROSS BORDER TRAFFICKING IN THE RHINELAND 1948–1953

Thorsten Krings

*Baden-Wuerttemberg Cooperative State University
Baden-Wuerttemberg, Federal Republic of Germany*

The region around Aachen, bordering on Belgium and the Netherlands has always been a smuggling hot spot. After the Deutsche Mark was introduced in 1948 people started to consume again in what was to become one year later the Federal Republic of Germany. Due to the rising demand for coffee a federal excise tax of apr. 10 DM per Kilogram was raised in its peak in 1953. The average price of one Kilogram of coffee was apr. 30 DM with the average monthly income being apr. 240 DM. This corresponds to a buying power of apr. 100 Euros today ¹. Coffee prices in Belgium were apr. half of those in Germany. Due to government subsidies butter was about half the price in the Netherlands than in Germany and cigarettes were cheaper in Belgium if domestically produced. Other commodities were jewellery, fabrics, needles, medical supplies, radios and flintstones. This created the perfect environment for organized smuggling in the region. In addition to that, German customs officers received low salaries. Although German customs had been operational since September 1945, they worked under British supervision. Trees' research suggests that at least one of the four officers was involved in smuggling operations. (Trees 1974, p. 9–12; 31–34).

So far, not a lot of historic research has been done on this phenomenon. The mains sources are articles by journalist Wolfgang Trees from the 1970s in which he interview witnesses from the period. These articles were edited into a book in 1974. However, the research is very thorough and offers valuable insight. The other source is the research of Thomas Müller from archive of the Customs Museum in Aachen which he started in 2016. His main focus is violence during this time.

Although smuggling in the post war era has always been romanticized and reduced to anecdotes, in the Aachen region it was dominated by organized crime. (Zentrum für ostbegrliche Geschichte 2022, online) The main commodity for organized smuggling was coffee. The main group of smugglers was called

¹ Currently, 500 Gramms of coffee are priced at ap. 6–10 Euros in Germany.

“Aachener Kaffee Front”. In 1946 it is estimated that about 11.000 Kilograms of coffee were smuggled. In 1950 200.000 Kilograms. Smuggling had become an important factor for economic growth in East Belgium. (Quadflieg 2014, online) Organized gangs would recruit civilians for smuggling operations.

Who were the smugglers masterminded by career criminals?

- Young men looking for easy money and adventure (One run could pay up to 5.000 DM with monthly salaries being 240 DM on average).

- Veterans who received very little money from the government.
- War widows.
- Displaced persons.
- Refugees from Yugoslavia (Trees 1974 p. 53).
- Railway employees.
- Children (Trees 1974).

To some degree the development of organized smuggling was furthered by the lack of integration of veterans and displaced persons. Vulnerable people involved in smuggling operations were often victims of violent robberies themselves or they were used as decoys. (Trees 1974, p. 23–25)

Organized smuggling mainly took place in two forms:

1) Mass marches: displaced persons and minors would gather at the stations and the organizers would recruit the “carriers”. In its simplest form large groups would just storm the border assuming that customs officers would not open fire. In many cases children or youths were used as they were usually released without charges. But it has to be said that during that period also minors were shot dead by customs officers. (Wimmer 2016, online) The other option were marches organized in a military fashion. They would usually take routes through the forests. The main convoy with people carrying up to 30 Kilograms of coffee per person were guarded by a rear guard and a vanguard und guards to the left and the right. Although customs officers were stationed permanently in the forest the sheer number made it almost impossible to effectively prevent large scale smuggling. Furthermore smugglers were equipped with jammers in order to interfere with custom’s communications. There are also strong indications that customs officers were involved in smuggling operations. (Trees 1974, p. 79–80).

2) Vehicular smuggling: crime kingpins bought fast, usually American, cars and tried to outspeed customs in high speed chases. Therefore customs officers in that region were the only officials in Germany who had Porsches as patrol cars. They were also equipped with protective gear in order to avoid flat tires from caltrops. There are also incidences where smugglers’ cars were disguised as ambulances and hearses. Trucks would be used to break through customs check points. These would usually be operated by young men who received more than a year’s salary for one trip. But one of Trees’ interviewees points out that there was also an attraction to lead the gangster’s lifestyle. (Trees 1974, p. 49) Then there are also instances in which smugglers used armoured vehicles and tanks and had shoot outs with customs officers.

Apart from the organized gangs with large scale smuggling there was smuggling on an individual level. Trees has collected many instances of creative approaches: hollowed out wooden legs, prams with hidden compartments, false bellies or body wraps to hide coffee beans.

Although the media's attention these days is mostly on these anecdotal aspects, the truth is that there was in fact a total breakdown of law and order in the German part of this region. Trees estimated that 31 people were killed during smuggling operations and that over 100 were severely injured. Modern research suggests that the actual number might have been higher. (Müller 2015). Customs officers as opposed to the police were allowed to shoot fleeing suspects. Especially the younger officers who had not been in the war were known to be trigger happy. (Trees 1974, p. 58) The brutality of the customs officers was reported in the German media and met with general disapproval especially since many journalists and legal experts felt that the law was unduly lenient with those officers who had killed smugglers in sometimes dubious circumstances or with what was seen as excessive force. (Trees 1974, p. 35–40).

This total breakdown of law and order was widely reported in the media. In 1951 there was a movie about the situation in the border region called “Die sündige Grenze” (The Sinful Border). It had become clear to the government that there was no way to restore law and order and generate significant income from the coffee tax by using force. In 1953 the taxes on coffee were cut from 10 DM per Kilogram to 3 DM. Not only did this put an end to the organized smuggling. In conjunction with the growing wealth in the mid 1950s, it stimulated the consumption of coffee to a degree that in 1954 the tax revenue from coffee was higher than in 1953. (von Lojewski 1964, p. 58) Smuggling continued in the region up until the EU common market in 1993 but not as an organized activity. It was usually done for personal consumption. In this day and age, the German / Belgian / Dutch border has again become a hot spot as the port of Antwerp has become the main point of entry for cocaine into the European Union. (Redaktionsnetzwerk Deutschland 2024, online).

Reference:

1. Müller T. Grenze und Gewalt. Ermittlungen zu den Todesschüssen an der “Aachener Kaffeefront“. In: Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 117/118, Jahrgang 2015/2016. 2016.

2. Quadflieg P. Die geographische Lage hat uns zu Nachbarn gemacht. Eine stetige Zusammenarbeit hat uns zu Partnern gemacht. 2014. URL: https://www.brauweiler-kreis.de/wp-content/uploads/2019/12/GiW-30_Quadflieg.pdf, 09/16/2025.

3. Redaktionsnetzwerk Deutschland. Besonders in Antwerpen und Rotterdam: Immer mehr Kokain nach Europa geschmuggelt. 2024. URL: <https://www.rnd.de/panorama/mehr-kokain-schmuggel-nach-europa-umschlag-hotspots-in-antwerpen-und-rotterdam-PDZT5DIS3NJW7NSGA7OS33HKX4.html>, 09/19/2025.

4. Trees W. Kaffee, Krähenfüße und Kontrollen. Die großen Schmuggeljahre an der deutschen Westgrenze. Schmitz, Maas, Hofmann GmbH. 1974.
5. Von Lojewski W. Der Gemeinsame Markt in Europa. Ullstein Verlag. 1964.
6. Wimmer N. Todesschüsse an der “Kaffeefront”. 2016. URL: <https://www.grenzecho.net/art/zz/reportagen/todesschuesse-an-der-kaffeefront-3>
7. Zentrum für ostbelgische Geschichte. Schmuggel an der deutsch-belgischen Grenze. 2022. URL: <https://www.geschichte.be/schmuggel-an-der-deutsch-belgischen-grenze>, 09/16/2025.

**ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ, ПРОМИСЛОВЕ ШПИГУНСТВО
ТА КОНТРРОЗВІДКА: ДО ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ШИННОГО ЗАВОДУ
(НА МЕЖІ 1950–1960-х рр.)**

Павленко Світлана Сергіївна
Visiting Scholar (2022–2025), University of Manitoba, Canada
Gerda Henkel Fellow (Mar–Jul 2026),
Centre for Advanced Study Sofia, Bulgaria

Проект будівництва Дніпропетровського шинного заводу у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років є одним з прикладів поєднання міжнародної економічної співпраці, промислової розвідки та контррозвідувальних дій в умовах СРСР. Він показує реалізацію прагнень радянської влади до технологічної модернізації в умовах суворих заходів держбезпеки. На момент фактичного монтажу заводу Дніпропетровськ вже отримав статус «закритого міста» для іноземців через розташування тут стратегічних підприємств (насамперед заводу 586), що вимагало особливо ретельного контролю над іноземцям, яким поталанило відвідати місто. Таким чином, незважаючи на жорсткі норми секретності, радянська сторона прагнула залучити іноземний досвід та технології для створення передового на той час шинного заводу, здатного забезпечувати потреби промисловості та транспортного сектору країни.

Ключовим партнером у цьому проекті стала британська компанія *Francis Shaw*, яка разом із іншими організаціями сформувала консорціум *Rustaifa (Russian Tyre Factory)*. Основною метою співпраці була розробка технічного проекту заводу, постачання необхідного обладнання та монтаж заводу. За своїм масштабом проект був безпрецедентним, що призвело до появи численних технічних проблем під час його реалізації. Радянська сторона уклала угоду з британцями у 1957 р., тобто ще до введення заборони на допуск іноземців до Дніпропетровська.

Важливим етапом реалізації проекту стала поїздка групи радянських фахівців до Англії наприкінці 1959 – на початку 1960 рр. До складу групи входило близько шести технічних спеціалістів та чотири перекладачі. Офіційною метою поїздки було ознайомлення з технологічним процесом виробництва шин і прийом обладнання, проте КДБ одночасно ставило перед відрядженими завдання зі збору розвідувальної інформації

промислового характеру та характеристику на британських інженерів. Тобто до кола їх питань належало накопичення інформації щодо технології, методи вулканізації, рецептури матеріалів, а також налагодити контакти з британськими колегами.

Таким чином, формальні завдання поєднувалися з роботою на КДБ. Наприклад, інженер М. М. Волков, який входив до делегації, складав детальні звіти для органів держбезпеки про британських колег – їхній стиль життя, робочі інтереси, сімейне становище тощо.

Наступним етапом стало прибуття британських спеціалістів до СРСР для монтажу обладнання. За переконанням КДБ, компанія Rustaifa спершу планувала надіслати 60 осіб, проте радянські спецслужби побоювалися можливого промислового шпигунства і погодили значно менший склад – 15 фахівців. Британська група прибула 15 травня 1961 р. і працювала на заводі протягом 2–3 місяців. Через технічні складнощі монтаж обладнання затягнувся, і термін роботи був продовжений ще на місяць до вересня 1961 р.

Як вже згадувалося ще на етапі перебування радянських спеціалістів у Великій Британії КДБ розпочало перевірку британських фахівців, які могли бути відправлені до Дніпропетровська. Після ухвалення рішення про прибуття делегації Дніпропетровське КДБ розпочало підготовку до їхнього прийому яка полягала у визначенні кола наближених агентів, забезпечення охорони виробництва секретних заводів, підготовку розміщення, транспорту та організації дозвілля гостей.

На об'єкті № 100, де здійснювалися ракетні випробування та який входив до складу заводу № 586, тимчасово припинялися всі випробування на час перебування англійців на монтажі шинного заводу. Стратегічні будівлі маскували під цивільні або іншого промислового призначення, зокрема під хімічний завод, а транспортування секретних виробів здійснювалося в нічний час. Одночасно радянським фахівцям, що були залучені до будівництва Шинного заводу, доручалося отримати від британців важливі технічні відомості, зокрема рецептуру гуми, методи вулканізації та маркування продукції.

Для контролю за іноземцями КДБ залучило кілька груп агентів. Великим викликом для органів держбезпеки було пошук фахівців які добре володіли англійською та розумілися на питаннях гумового ривобництва. Група «Сонцев», «Афанасьєв» та «Лілія» працювала безпосередньо на заводі, контактуючи з британцями під виглядом інженерів і техніків. Агентка «Ольга» здійснювала контроль у готелі, де проживали британські фахівці, відстежуючи їхню поведінку. Діяли також групи агентів у місті, які слідували за відвідуванням британцями театрів, ресторанів та інших громадських місць.

Особливу роль у контррозвідці відіграв інженер-фізик Еськов А. С., який був представлений британському інженеру Роу як керівник лабораторії автоматизації гідрометалургійних процесів у місті Жовті Води. Його завданням було зблизитися з британцями, встановити довірливі контакти та отримати технічну інформацію. Еськов налагодив контакт з інженером Сандерсоном і обмінявся адресами для потенційного

подальшого збору даних. Таким комунікаціям сприяв той факт, Еськов володів біглою англійською мовою, для спілкування з іноземними фахівцями він переважно звертався до посередництва перекладача, однак міг комінікувати і англійською на рівні побутових розмов.

Британські спеціалісти діяли максимально обережно, і фактичного ознаків розвідувальної роботи з їхнього боку зафіксовано не було. Лише відзначалося їх зауваження щодо незвичайного шуму з боку заводу 586, який нагадував випробування ракетних двигунів. Це свідчить про неможливість повної секретності стратегічних технологічних процесів навіть за умов суворого контролю. Колишній оперативний працівник КДБ, який працював перекладачем, також зауважив підвищену зацікавленість британців до цих шумів.

Проект Дніпропетровського шинного заводу демонструє, як радянська промислова політика поєднувала економічну співпрацю з заходами контррозвідки та охорони технологічних секретів. Цей випадок ілюструє, що взаємодія з іноземними фахівцями завжди супроводжувалася ризиком витоку інформації, і контролюючі органи одночасно виконували завдання охорони та збору технічних даних. Аналіз цього проєкту дозволяє глибше зрозуміти специфіку радянської промислової модернізації, механізми промислового шпигунства та контррозвідувальної діяльності, а також взаємозв'язок економічної співпраці з питаннями безпеки та технологічного розвитку.

Таким чином, історія будівництва Дніпропетровського шинного заводу відображає складний баланс між необхідністю залучення іноземних технологій та забезпеченням національної безпеки. Вона підкреслює, що економічна співпраця в умовах холодної війни мала подвійний характер: офіційно – технологічний розвиток і модернізація промисловості, неофіційно – системний контроль і промислове шпигунство. Цей кейс є важливим для розуміння радянської промислової політики середини ХХ ст. та взаємозв'язку економічної співпраці з контррозвідувальними заходами.

NAVIGATING TAX ADMINISTRATION TO FUTURE STREAMS

Māris Jurušs
Riga Technical University
Riga, Republic of Latvia

The tax system is becoming more and more like a stream: it is changing the course of technological developments, globalisation and crisis bottlenecks, but its aim remains the same: to sustainably feed the public service ecosystem. Today's geopolitical circumstances make this 'flow' faster and at times mutual: the European Union is continuing its sanctions regime against Russia and stepping up enforcement, which affects trade and tax flows across the region (European Parliamentary Research Service, 2025). For Latvia, this means a double task: solidarity with Ukraine and fiscal security at home. Defence

funding amounts to more than 3 % of GDP between 2024 and 2025, illustrating the critical importance of fiscal priorities and the “flow” of tax revenues in the security context (Ministry of Defence, 2025).

In Latvia, the 2025 reform package touches on labour taxes, VAT, excise duties and financial management elements, strengthening the resilience of the revenue base and linking fiscal security with public solidarity (Ministry of Finance, 2025). These changes are taking place in parallel with the strengthening of the digital infrastructure: the Electronic Declaration System (EDS) of the State Revenue Service is the main channel where tax data flows into the state system. The EDS ensures the filing of returns, the availability, security and accuracy of statements and accounts, which are a prerequisite for reliable tax 'hydrology' (State Revenue Service, 2025).

One of the most significant changes in the flow is the introduction of e-invoicing. As of 1 January 2025, “true” e-invoices become mandatory in all G2G/B2G/G2B settlements in Latvia using structured (XML) format and the European standard EN 16931/PEPPOL (LV portal, 2024). From 2026, the requirement is planned to be extended to B2B transactions and real-time reporting to the SRS, which means that local data rivers will have to be connected to a common national bed (PwC Latvia, 2024). This transition reduces the administrative burden, reduces errors and opens up opportunities for the early detection of VAT fraud. The “VAT in the Digital Age” (ViDA) package, adopted at EU level on 11 March 2025, introduces real-time digital reporting requirements for cross-border e-invoicing-based trade and clarifies the VAT regime of the platform economy, providing for significant improvements in VAT revenues and a reduction in fraud (European Commission, 2025).

The next stage of the flow is the “smart” flow. The OECD’s “Tax Administration 3.0” vision envisages a transition to a frictionless tax experience, where transaction data flows directly from company systems to the administration and responsibilities are fulfilled almost imperceptibly (OECD, 2020). The 2024 IMF Technical Note summarises the applications of AI/AI in tax and customs administration, from risk stratification and forecasting to customer support and case classification, with an emphasis on ethical, transparent and human oversight frameworks (Aslett, 2024). For Latvia, where there is already a strong EDS and an expanded e-services environment, this is a natural next step: from a digital flow to a “smart flow”, where AI helps to refine revenue forecasts, spot risks early and personalize support for taxpayers.

However, “Flow” is not just about surface waters. There is also the invisible flow-shadow economy. In 2024 the share of the shadow economy in Latvia continued to decrease to 21.4 % of GDP (−1.5 percentage points compared to 2023), however, envelope wages remain the most significant component (LSM (Latvian Public Media), 2025). It indicates that the permeability of the “flow” can be improved through motivation, administrative simplicity and trust, not just through repression. ViDA e-invoicing and digital reporting, as well as the mandatory nature of B2G/G2B/G2G e-invoicing in Latvia are directly aimed at highlighting these invisible flows (LV portal, 2024).

On a global scale, tax flows are also affected by the OECD/G20 “Pillar Two” – the 15 % global minimum corporate tax rate for large international groups – which reduces the incentive to “shift the bearing” to low-tax jurisdictions and redistributes capital flows. Several EU countries already have rules in place; Latvia chooses gradual preparations to ensure compatibility of data and processes and to minimize the impact on the competitiveness of a small open economy (public sources reflect the timeline of implementation and discussions on postponement) (European Commission, 2025).

The turbulence caused by war and sanctions affects the daily lives of both customs and tax administrations. The EU has adopted new instruments to strengthen the enforcement of sanctions (including the introduction of minimum standards under criminal law) to close loopholes of circumvention, including the fight against the so-called “shadow fleet” (European Parliamentary Research Service, 2025) . For Latvia, as a country at the EU’s external border, this means additional risk analysis capacity, inter-institutional and cross-border data exchange, as well as the use of technologies to detect sanctions circumvention and flows of high-risk goods – this is a direct investment in fiscal security and trust in the ecosystem.

Recommendations for policymakers and administration:

1) integrate e-invoicing data with VAT risk analytics, introducing real-time chain tagging for early detection of carousel fraud and connecting with the ViDA cross-border reporting architecture (European Commission, 2025; LV portal, 2024) [5–8];

2) base AI projects on the OECD Tax Administration 3.0 and IMF guidelines, ensuring model auditability, clear human-in-the-loop boundaries and data ethics (Aslett, 2024; OECD, 2020);

3) continue to deepen the functionality of the EDS (t.sk. qualified authentication) by integrating a “life-events” approach to ensure that tax enforcement takes place seamlessly (“embedded compliance”) (State Revenue Service, 2025);

4) combine targeted control measures with the promotion of tax morality (a clear story about the use of revenues in safety, health, education) and the reduction of bureaucracy; based on the identified risks (envelope wages, etc.) (LSM (Latvian Public Media), 2025);

5) create data and process “floodgates” for Pillar Two information in a timely manner so that the flow is controlled and predictable when the requirements come into full force (European Commission, 2025; OECD, 2020).

Conclusions. Taxes are a dynamic system, the development of which is influenced by technological progress, international standards, public settings and other external factors. Latvia has strengthened its fiscal resilience by also increasing its defence budget, while developing its digital infrastructure. It is necessary to continue the ongoing flows in changes to the tax system and its administration, including by making processes more transparent and streamlined, reducing expenses and increasing tax revenues. Solidarity and security are self-contained, and innovation helps to do this. Tax administrations use modern digital technologies and artificial intelligence to expand international cooperation.

Key words: tax administration; digital transformation; artificial intelligence; shadow economy; fiscal security; solidarity

JEL classifications: H2, H83.

References:

1. Aslett J. Understanding Artificial Intelligence in Tax and Customs Administration. *Technical Notes and Manuals*. 2024 (006), 1. URL: <https://doi.org/10.5089/9798400290435.005>
2. European Commission. 2025. *VAT in the Digital Age (ViDA) – European Commission*. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/vat/vat-digital-age-vida_en
3. European Parliamentary Research Service. 2025. *EU sanctions against Russia 2025: State of play, perspectives and challenges*. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/767243/EPRS_BRI%282025%29767243_EN.pdf
4. LSM (Latvian Public Media). 2025. *Study: Shadow economy in Latvia declined in 2024 / Article*. URL: <https://eng.lsm.lv/article/economy/economy/12.06.2025-study-shadow-economy-in-latvia-declined-in-2024.a603017>
5. LV portal. 2024. *From 1 January 2025, e-invoicing is also mandatory for G2B*. URL: <https://lvportals.lv/e-konsultacijas/34708-no-2025-gada-1-janvara-e-rekini-obligati-jaizmanto-ari-g2bgovernment-to-businesssegmenta-2024>
6. Ministry of Defence. 2025. *Defence budget*. URL: <https://www.mod.gov.lv/en/about-us/defence-budget>
7. Ministry of Finance. 2025. *Changes in taxation and finances from 2025*. Ministry of Finance. URL: <https://www.fm.gov.lv/en/changes-taxation-and-finances-2025>
8. OECD. 2020. *Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration*. In *Tax Administration 3.0: The Digital Transformation of Tax Administration*. OECD. URL: <https://doi.org/10.1787/CA274CC5-EN>
9. PwC Latvia. 2024. *Why is Latvia making e-invoices mandatory?* URL: https://www.pwc.com/lv/lv/home/Services/Tax/trs/E_invoicing_in_Latvia_ENG_PwC.pdf
10. State Revenue Service. (2025). *Electronic Declaration System (EDS)*. URL: <https://www.vid.gov.lv/en/electronic-declaration-system-eds>

CHALLENGES FOR ASSESSING BORDER SECURITY

Aldis Čevērs

*Riga Technical University
Riga, Republic of Latvia*

The border has always been an important concept in society. It is used both in geographical and other senses, taking into account the processes taking place in the country and society. Nowadays, there is a tendency for borders to recede or even disappear due to processes such as globalization and integration, tolerating liberal views in various areas of life. However, at the same time, we attach increasing importance to the concept of security, which often becomes a guarantor of the quality of life.

To a large extent, security can be ensured precisely thanks to borders and their effective management. Border security is the type of security that can ensure the quality of life in a country and society in various aspects. Turning to the concepts of border security, we come to the questions – what it is, who is responsible for it and how to assess it. When studying issues related to border security, we have to face various challenges.

It is not easy to define this concept, taking into account its complex nature. In the context of border security, we face diverse risks and threats. Border security and border management involve a large number of stakeholders, the division of competences is not always clear, and the role and impact of society and business is insufficiently assessed.

Today, assessing border security is becoming increasingly complex, as security threats are no longer just military or physical – they are multidimensional, encompassing cybersecurity, migration flows, hybrid threats, and even the consequences of climate change. The importance of technology is growing rapidly, using artificial intelligence, biometrics, and automated surveillance tools, but this at the same time increases data security and privacy risks.

Border security issues must be viewed in the context of the efficiency of public administration, the fulfillment of international obligations, ensuring internal security, strengthening external security, promoting international trade, and securing supply chains.

It is not easy to create a precise set of indicators to assess the performance of public administration, business involvement and public attitudes, taking into account the impact of the internal and external environment on border security.

The assessment of border security is also complicated by migration flows caused by climate change and political crises, which force countries to balance between ensuring security and humanitarian responsibility. Effective border security today is based on international cooperation, data integration and risk modelling, but these processes are often hampered by legal, technological and political obstacles.

The KPIs used to assess the achievement of strategic objectives of border management services do not sufficiently reflect the results achieved in the area of responsibility of the services. The objectives of the parties involved in ensuring border security overlap, and the existing KPIs are not coordinated. In order to strengthen border security, the strategies and objectives of the parties involved need to be harmonised.

Border security involves state administrations, businesses and society, but often none of their involvement is purposefully assessed. The involvement of the business environment and society in the assessment of border security is particularly important, as businesses can make a significant contribution to this aspect, while public opinion can show not only its attitude, but also its willingness to get involved and take responsibility.

Border security often requires a coordinated approach between countries, especially within the EU, ensuring reliable information exchange, avoiding data leaks or political obstacles.

Legal and ethical challenges must also be faced, as it is necessary to balance security with human rights – especially with regard to asylum seekers and personal data.

In general, modern challenges require a new, complex approach to border security assessment – one that combines technological solutions, human security aspects and long-term strategic planning. In order to ensure high-quality and effective border security, it is necessary to find solutions for assessing the current situation, impacts, and changes.

The aim of the study is to develop a methodology for calculating the border security index, which indicates the level of border security, taking into account the results of the activities of state administrative institutions, the involvement of business and society. The study reveals the basic elements of assessment solutions, measurable results and indicators, potential assessment criteria, the importance of existing national and international instruments for assessing border security.

Developing a solution for determining the level of border security by calculating the border security index will create opportunities to realistically assess the work organization and results of state administrative institutions involved in border security, effectively manage the border, objectively set priorities, and use various resources effectively. Regular determination of the border security index will help identify problems and current issues, as well as take timely measures to improve the policy, legal basis, work organization, cooperation with merchants and public involvement.

ГРОМАДСЬКА РАДА ПРИ ДЕРЖАВНІЙ МИТНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Трусів Сергій Іванович,
*редактор журналу “Митний брокер”,
м. Київ, Україна*

Громадська рада при Державній митній службі України (далі – ГР) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної митної політики, визначеної Митним кодексом України, Положенням про Державну митну службу України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 227 «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України», та іншими нормативно-правовими актами [1].

Основні завдання ГР:

- сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;
- сприяння врахуванню Держмитслужбою громадської думки;

- забезпечення участі представників зацікавлених сторін у консультаціях з громадськістю та моніторингу реалізації державної митної політики;
- здійснення громадського моніторингу діяльності Держмитслужби;
- підготовка експертних пропозицій, висновків і аналітичних матеріалів з питань формування та реалізації митної політики.

•

Відповідно до покладених завдань, ГР:

1. Готує та подає пропозиції до орієнтовного плану консультацій з громадськістю.

2. Розробляє пропозиції щодо організації консультацій, у тому числі із залученням представників заінтересованих сторін.

3. Подає Держмитслужбі обов'язкові для розгляду пропозиції, висновки, аналітичні матеріали щодо нормативно-правових актів і напрямів удосконалення роботи.

4. Здійснює громадський моніторинг щодо врахування Держмитслужбою пропозицій громадськості, прозорості діяльності та дотримання антикорупційного законодавства.

5. Інформує громадськість про свою діяльність і результати рішень, забезпечує їх оприлюднення на офіційному вебпорталі Держмитслужби.

6. Збирає, узагальнює та подає Держмитслужбі пропозиції громадськості щодо питань, які мають суспільне значення.

7. Готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність.

Пропозиції ГР розглядаються Держмитслужбою у встановленому порядку. Результати обговорення відображаються у звіті про проведення консультацій з громадськістю.

Формування складу Громадської ради

До складу ГР можуть бути обрані представники громадських об'єднань, релігійних, благодійних, творчих і професійних організацій, асоціацій, організацій роботодавців та засобів масової інформації (інститути громадянського суспільства, ІГС), зареєстровані в установленому порядку.

Склад ГР формується на установчих зборах шляхом рейтингового голосування серед представників ІГС, які добровільно заявили про бажання брати участь у роботі Ради.

Історія створення та розвитку

Громадська рада при Держмитслужбі була створена **15 грудня 2004 року** на виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 1378 «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [2].

Наказом Держмитслужби від 15.12.2004 р. № 894 затверджено склад Ради у кількості п'яти осіб і Положення про неї. У першому складі ГР лише двоє представників були від громадськості, інші – штатні працівники Служби. Раду очолював заступник Голови Держмитслужби [3].

Завдяки ініціативі членів Ради імпортерів при Кабінеті Міністрів України у березні 2005 року було проведено реформування ГР:

- чисельний склад збільшено до 60 осіб;
- керівний склад уперше обрано з представників громадськості (наказ Держмитслужби від 24 березня 2005 р. № 202).

У подальші роки, відповідно до політичних рішень та структурних змін у державному управлінні, форма консультативно-дорадчого органу змінювалась:

- **Громадська колегія при Голові Держмитслужби (2005-2006) [4];**
- **Громадська рада при Міністерстві доходів і зборів України (2012–2014);**
- **Громадська рада при Державній фіскальній службі України (2014–2019).** Діяльність цієї Ради була призупинена у 2019 році.

Після відновлення діяльності Держмитслужби, як окремого центрального органу виконавчої влади, у 2020 році було сформовано Громадську раду при Держмитслужбі, яка відтоді активно працює.

За роки існування ГР напрацювала низку дієвих механізмів взаємодії з громадськістю, серед яких:

- телефон довіри за участю представників Держмитслужби, Прикордонної служби, СБУ та Ради імпортерів при КМУ (членів ГР);
- громадські ради при регіональних митницях, голови яких входили до складу центральної ГР;
- гаряча лінія з керівним складом Держмитслужби;
- відкриті засідання, селекторні наради, семінари та круглі столи;
- співпраця з іншими дорадчими органами. Ось деякі з них: Рада імпортерів при КМУ, Рада з питань зовнішньоекономічної діяльності при КМУ, Громадська колегія при Комітеті з питань податкової та митної політики Верховної Ради України, Рада підприємців при КМУ, Рада підприємців з митної справи при Святошинській районній у м. Києві державній адміністрації, Рада підприємців з митної справи при Київській міській державній адміністрації [5], Радою голів громадських рад [6].
- публікації журналу «Митний брокер», деякий час в інтернеті існувала офіційна сторінка ГР, активне інформування через сторінку у Facebook «Громадська рада при Держмитслужбі»...

Приклади впливу на розвиток митної справи

Громадська рада брала участь у:

- обговоренні Програми «**Контрабанда – стоп**», Антикорупційної програми Держмитслужби, змін до Митного кодексу України, нормативно-правових актів з митної справи;
- впровадженні міжнародних норм і стандартів: Кіотської конвенції, Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі, Декларації професійної етики ВМО, Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі тощо;

- відновленні статусу Державної митної служби України, як окремого центрального виконавчого органу. На підтримку цієї ідеї члени ради організували та провели два Всеукраїнські митні форуми:
 - Українська митниця: погляд зсередини (11.07.2015, м. Одеса),
 - Українська митниця: погляд у майбуття (25.06.2016, м. Київ);
- налагодженні механізму консультацій для волонтерів;
- розвитку тристороннього діалогу «Бізнес – Наука – Влада»;
- виданні підручників серії «Митна справа в Україні»;
- науково-дослідній роботі «Розробка механізмів участі громадськості в управлінні митною справою» [7];
 - проведенні низки роз'яснювальних семінарів щодо новацій Митного кодексу;
 - діяльності робочої групи з імплементації норм Митного кодексу ЄС;
 - запровадженні електронного документообігу;
 - моніторингу ефективної діяльності митниць;
 - аналізі судової практики щодо коригування митної вартості, запровадження системи ризиків;
 - створенні на сайті Держмитслужба рубрики «Історія»;
 - створенні та діяльності робочої групи з науковцями Університету митної справи та фінансів та представниками ДМСУ, Мінфіну для напрацювання історичної довідки щодо розвитку митної справи на території України;
 - відтворенні сторінок з історії в Митному музеї Київської митниці;
 - створенні професійного стандарту «Інспектор митний»;
 - налагодженні постійної співпраці із закладами вищої освіти, які підписали Меморандуми про співпрацю з Держмитслужбою.

Сучасна діяльність і правове регулювання

Нині діяльність Громадської ради регламентується **Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [8].**

Згідно з Постановою:

- на період воєнного стану строк повноважень ГР продовжено до затвердження нового складу;
- формування нового складу розпочнеться після припинення або скасування воєнного стану.

На сьогодні Громадська рада при Держмитслужбі:

– виконує «ключову роль у забезпеченні діалогу між митницею, бізнесом і громадськістю. Вона є консультативно-дорадчим майданчиком, який сприяє формуванню митної політики, підвищенню прозорості та налагодженню взаємодії між сторонами» [9].

– це краща дискусійна платформа Бізнес – Митниця. Саме тут відверто обговорюються проблемні питання, які породжують корупційні ризики [10].

Список використаних джерел:

1. Положення про Громадську раду при Державній митній службі України (затверджене наказом Державної митної служби України 18.02.2021 №110). URL: <https://customs.gov.ua/gromadska-rada#scrollTop=0>
2. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 р. № 1378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-2004-%D0%BF/ed20041015#Text>
3. Громадська рада при Держмитслужбі. Сергій Трусів. Митна енциклопедія. Державний науково-дослідний інститут митної справи. 2013 рік. У 2 т. Том 1. С. 163. URL: https://archive.org/details/mytna/t_1/mode/2up
4. Про додаткові заходи щодо залучення громадян до участі в управлінні державними справами : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2005 р. № 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2005-%D0%BF#Text>
5. Діалог «бізнес-влада» з питань митної справи. Сергій Трусів. Методичний посібник «Методи та інструменти співпраці влади і бізнесу для вирішення соціально-економічних проблем». 2021 р. Підготовлено Регіональним центром підвищення класифікації Київської області за сприяння Національного агентства України з питань державної служби, для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні (CIPE). С. 17–19.
6. Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади : Постанова КМУ від 20 червня 2012 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2012-%D0%BF#Text>
7. Анотований покажчик результатів наукових досліджень Державного науково-дослідного інституту митної справи (2009–2015 рр). Державний науково-дослідний інститут митної справи. 2016 рік. Науково-дослідна робота «Розробка механізмів участі громадськості в управлінні митною справою». С. 73.
8. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>
9. Реформа громадської ради при митниці: як не наробити помилок і посилити взаємодію з державою. Віталій Набок, аналітик політики і даних Інституту аналітики та адвокації. URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/reforma-hromadskoji-radi-pri-mitnitsi-jak-ne-narobiti-pomilok-i-posiliti-vzajemodiju-z-derzhavoju.html>
10. Публічне громадське обговорення законопроекту щодо визначення правового статусу Громадської ради при Державній митній службі України. (28.02.2025). Організатор – Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://youtu.be/IMCCtON14YQ?t=1133>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ МИТНОЇ СИСТЕМИ МАЛАЙЗІЇ

Ченцов Віктор Васильович,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

В епоху Малакського султанату існували морські та портові закони, а збирання податків і всі справи, пов'язані з податками, перебували у віданні начальника казначейства.

Відповідальним за збір податків був капітан гавані. Король доручав йому забезпечувати дотримання правил і законів гавані.

У порту Малакки було чотири майстри гавані, які працювали з торговцями з усього світу.

Зі створенням у 1826 р. Стрейтс-Сетлементс (до якого входили Сінгапур, Пенанг, Малакка, Лабуан і Діндінг у Пераку), податкове управління контролювалося губернатором і радою, безпосередньо підпорядкованою генерал-губернатору в Калькутті та Індії.

Митною діяльністю керував орган під назвою «Урядові монополії», уповноважений видавати ліцензії на імпорт, обробляти та продавати певні товари, такі як опіум, тютюн, сигарети та сірники.

У той час акцизний податок накладався на такі товари як рисове вино та опіум місцевого виробництва, митний податок накладався на опіум, імпортований з Китаю, тютюн, сигарети, алкогольні напої та петарди.

У 1937 р. було офіційно відкрито Департамент митниці та акцизів. Для нагляду за діяльністю митниці та акцизів було створено відділ збору доходів та відділ превентивних заходів.

До британського втручання в Малайські Штати та до запровадження системи резидентів існувало податкове управління в Паханг, Перак, Селангор і Негері Сембілан, яким керували малайські вожді. У той час Малайські Штати були поділені на кілька провінцій або округів з вождем, уповноваженим збирати податки.

Британці взяли на себе збір податків від місцевих вождів із запровадженням резидентської системи з 1870-х по 1880-ті рр. До формування державних рад у штатах, які керувалися резидентською системою, збір податків покладався на розсуд кожного резидента, який також був радником султана. Згодом Державна рада вирішувала всі питання, пов'язані з митними податками в штатах.

З утворенням Об'єднаних Малайських Штатів були спроби інтегрувати митні питання між штатами. Як наслідок, у 1904 р. було прийнято нове законодавство під назвою Goods Revenue Enactment number II з метою контролю всіх надходжень від податку на імпорт алкогольних напоїв.

1 січня 1907 р. було створено нову посаду Інспектора торгівлі та митниці. Того ж дня було прийнято законодавчий акт під назвою «Постанова про митні правила», який схвалила рада законодавчих органів усіх чотирьох штатів. У 1908 р. титул інспектора торгівлі та митниці було змінено на Комісара торгівлі та митниці. Повна інтеграція відбулася в 1920 р. зі створенням єдиного митного закону для Об'єднаних Малайських Штатів.

Створення Митного союзу в Об'єднаних Малайських Штатах гармонізувало всі митні правила між штатами. У 1938 р. титул Комісара торгівлі та митниці було змінено на Контролера митниці.

Остаточно Митний союз для Малайського півострова вдалося створити лише в 1946 р., тоді ж був організований департамент Митно-акцизного Союзу Малайзії.

У 1948 р., з утворенням Малайської Федерації, Митний і акцизний департамент був створений для всього Малайського півострова. Відповідно до Указу про митницю 1952 р. цей департамент був переданий під контроль Верховного комісара Малайї та очолюваний Контролером митниці.

Коли Малайська Федерація здобула незалежність 31 серпня 1957 р., адміністрація Департаменту митних і акцизних зборів була підпорядкована Міністерству фінансів на чолі з Контролером митних і акцизних зборів, який підпорядковувався міністру фінансів.

У жовтні 1963 р. в Куала-Лумпур відбулася знаменна подія, коли Його Високість Сері Падука Багінда Ді Пертуан Агонг присвоїв Митному та акцизному департаменту титул Діраджа/Королівський як нагороду від уряду за надзвичайно вагомий внесок у розвиток країни. Це була знаменна подія в історії Королівської митної та акцизної служби Малайзії.

У 1967 р. був прийнятий Митний закон.

У 1979 р. Митний департамент провів реструктуризацію. Його очолював Генеральний директор митниці, який мав три заступники, що відповідали за програми впровадження, запобігання правопорушенням, управління. Організаційна структура на рівні штаб-квартири була організована на основі регіональної діяльності, відповідно до якої кожний регіон очолював директор митниці. До завдань митниці входило запобігання контрабанді, внутрішнє оподаткування, планування, навчання, збір доходів.

З 1 січня 1988 р. в Малайзії вперше була застосована Система кваліфікації товарів. Метою Гармонізованої системи було створення стандартної та універсальної системи номенклатури відповідно до розвитку сучасних технологій і досягнень міжнародної торгівлі.

На сьогодні Королівський митний департамент Малайзії є державним департаментом, підпорядкованим Міністерству фінансів Малайзії. Він забезпечує збір непрямих податків країни, сприяючи торгівлі та дотримуючись законів. Найвище керівництво очолює Генеральний директор митниці, йому допомагають три заступники, а саме: заступник генерального директора митного контролю (правоохоронного відділу), заступник генерального директора митниці (внутрішнього оподаткування) та заступника генерального директора (відділу митного управління).

Список використаних джерел:

1. History of Royal Malaysian Customs Department. URL: http://www.customs.gov.my/en/ci/Pages/ci_hist.aspx
2. Royal Malaysian Customs Department. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Valaysian_Customs_Department#The_Establishment_of_the_Customs_And_Excise_Department_of_the_Federation_of_Malaya
3. Official Portal Royal Malaysian Customs Department. URL: <http://www.customs.gov.my/en>

РУСЬ ЯК ФЕОД СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ (1075 р.) І ПАПСЬКИЙ “УНІЙНИЙ ПОДАТОК”: ГІПОТЕЗА ТА ЇЇ ОБГРУНТУВАННЯ

Виноградов Геннадій Миколайович,
м. Дніпро, Україна

Подієвий рівень драматичних подій 50–70-х рр. XI ст. як в історії Русі (криза стосунків між нащадками Ярослава Мудрого, формування так званого «тріумвірату» Ярославичів, безпрецедентне триразове позбавлення великого київського престолу старшого і, відповідно, законного сина Ярослава Ізяслава тощо), так і християнської цивілізації в цілому (ганебна страта контролю над Святою Землею, поразка Візантії від турок під Манцикертом у 1071 р. і подальший процес поглинання римської державності турецько-султанським ісламом, з теологічної точки зору переконливим претендентом на римську імперську спадщину, церковний розкол 1054 р. тощо) є хрестоматійним і загальновідомим, що позбавляє нас від необхідності нагадувати відомі факти. Втім, залишаються і до сьогодні серед представників світської і богословської наук без переконливого і аргументованого пояснення деякі обставини контактів між православним і католицьким сегментами середньовічної християнської цивілізації, особливо у царині пошуків політичного, дипломатичного, фінансового тощо підґрунтя для спільної боротьби з турецькою, арабською, в цілому – ісламською загрозою для самого існування християнства, яке, як не прикро, в геополітичному вимірі очевидно і системно програвало ісламу.

Достатньо відомим є візит до римського папа Григорія VII, відомого реформатора церковного устрою католицтва, автора нової доктрини відносин між світською імператорською та духовною папською владою, сина згаданого великого князя київського Ізяслава (в хрещенні Дмитра) Ярополка (в хрещенні Петра, канонізованого православною церквою попри обставини, про які піде мова) у 1075 р., який завершився надання папою Русі статусу феода Святого Престолу (булла Григорія VII від 17 квітня 1075 р.). Останнє з богословської і юридичної точок зору означало входження Русі до орбіти впливу католицтва і, відповідно, папи римського, а якщо врахувати, що Святий Престол вважався містичним продовження апостольської місії Святого Петра, а папи, відповідно, продовжували його земну владну місію, навіть спротив проти цих обставин православ'я не міг суттєво нейтралізувати законні права папства на Русь, яка стала вважатися невід'ємною складовою

католицького світу. А якщо врахувати, що після втрати на більш, ніж півстоліття державності Візантією у першій половині XIII ст. (остаточно вона була поглинута Османською Імперією, яка небезпідставно стала вважатися Римською, тільки вже ісламською, у 1453 р.), на кілька століть Руссю та православними балканськими країнами з середини XIII ст., протягом кількох століть не було жодної незалежної православної країни, а отже Папський Престол цілком міг вважатися загальнохристиянським лідером, що пояснює неабияку активність папства в справах запровадження унії протягом XIII–XVI ст. і прихильність до неї частини православного кліру і політиків, яких, з огляду на це, не слід вважати зрадниками віри.

Численні організаційні заходи, в широкому географічному і часовому діапазоні, у справі об'єднання християнського світу проти ісламської, монгольської (поступово суттєво ісламізованої) та інших загроз вимагали від Папської Курії колосальних фінансових ресурсів, для чого було утворено спеціальний фонд, який регулярно наповнювався за традиційною і класичною схемою церковної десятини як пожертвами католиків, так і, значно менше з огляду на вказані обставини, православних; з цього ж фонду, матеріали якого почали потрапляти до науковців тільки останніми десятиліттями в результаті системного відкриття архівів Ватикану, фінансувалися хрестові походи.

На перший погляд може вважатися курйозним, але процедура заочних заручин і наступна весільна поїздка нареченої великого князя московського Івана III Софії Палеолог, небоги останнього візантійського василевса, у 1472 р. фінансувалася папою Сикстом IV з відповідного фонду і в документах вважалася хрестовим походом, адже мала в перспективі сприяти підготовці перспективного окатоличення частини православних.

Таким чином, висунута гіпотеза має, як на нашу думку, право на існування, проте вимагає більш солідної аргументації, на яку цілком можна розраховувати в процесі введення до наукового обігу нових джерел.

РОЛЬ ІНОЕТНІЧНОГО КОМПОНЕНТУ В ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ XIV–XVII ст.: ВПЛИВ І ЗНАЧЕННЯ ГРОМАД ВІРМЕНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЦІВ

Гурбик Андрій Олександрович,
*Інститут історії України НАН України,
м. Київ, Україна*

Помітну роль в торговельно-економічному розвитку України відігравали іноетнічні поселенці, які зазвичай компактно проживали на українських землях. Приміром, вірменські колонії були відомі в Україні з XI–XIII ст., коли в джерелах з'явилися перші згадки про вірменських поселенців у Києві, Львові, а також у Кафі * (Феодосії), Солдайї (Судаку)

* Наприкінці XV ст. у Кафі проживало понад 40 тис. вірмен, що становило понад 60 % населення міста.

та інших місцях. Впродовж XIV–XVI ст. вірменські колонії були зафіксовані в Луцьку, Кам'янці-Подільському, Володимирі, Снятині, Белзі, Хотині, Барі, Язлівцях, Замості, Акермані (Білгород-Дністровську), Кілії та в Криму: Солхаті (Старий Крим), Гезлеві (Євпаторії), Ак-Мечеті (Сімферополі), Орабазарі (Армянську), Інкермані тощо. Вірменські колонії в містах України займали окремі дільниці або вулиці, які гуртувалися довкола своєї церкви*, мали власне (інколи, привілейоване) самоврядування та судово-процесуальну автономію (кодекс/судебник Мхітара Гоша (1519 р.)). Статус вірменських громад та їхня торгово-виробнича діяльність регламентувалися великокнязівськими/королівськими привілеями. За відомостями джерел, приміром, у другій половині XIII–XIV ст. львівські вірмени займалися переважно ремісничим виробництвом та купецькою справою. Але вони не були рівноправними із міщанами-католиками. А тому й після надання магдебурзького права Львову у 1356 р. львів'яни-некатолики (русини/українці, вірмени, юдеї) залишалися нерівноправними й дещо маргіналізованими, займаючи у центрі міста окремі дільниці.

Загалом вірменські поселенці в Україні досліджуваного періоду відігравали вагомий роль не лише у внутрішній, але й у зовнішній торгівлі. Перш за все підтримували економічні зв'язки українських земель із Вірменією, Закавказзям, Близьким Сходом (Іраном, Туреччиною), Єгиптом, регіоном Перської затоки та Індії. Вірменські купці споряджали торгові каравани до Великого князівства Московського, Балтики, а також країн Західної Європи (аж до Португалії). Значну частку їхніх товарів становили вироби вірменських ремісників (ткачів, шевців, кравців, фарбарів, золотарів), які нерідко створювали свої власні цехові об'єднання в українських містах. На експорт постачали холодну зброю, ювелірні прикраси й вироби золотарів, товари зі шкіри (зброю, сідла, взуття тощо) та дорогоцінних каменів, вироби з сап'яну, золототканий одяг і килими. Вірменські купці вивозили також традиційні українські товари: збіжжя, сіль, віск, бурштин, мед, рибу, ікру, хутра, мило тощо. А привозили до українських міст ті товари, які були традиційними для відвіданих країн / країв. Причому, у XVI–XVII ст. навіть існував утверджений перелік імпортованих так званих «вірменських товарів», які включали дорогі золототканні тканини й одяг, пахощі, прянощі, східну зброю тощо. Разом з тим, у даний період в західноукраїнських містах все зростала конкуренція й боротьба між вірменськими та привілейованими в Речі посполитій діловими колами католицького віросповідання. Адже мінялася й світова кон'юнктура. Розвиток світового мореплавства й прямі морські поставки в Європу східних товарів призвели з другої половини XVI ст. до знецінення

* У наш час у Львові традиційно відзначається свято однієї із найстаріших міських вулиць – вулиці Вірменської. Ідея свята пов'язується з відродженням львівських традицій та історії вірменської громади Львова (Вірменської дільниці, розвиток вулиці Вірменської в різні історичні періоди та її роль в історії міста), яка історично мала значний вплив на економічний розвиток міста, його культуру і традиції.

сухопутної торгівлі зі Сходом, що вдарило й по вірменському купецтву. Останнє все більше переорієнтовується на європейський ринок, (постачаючи на Захід стада волів, зернові й лісові товари), а також вступає в боротьбу за місце на внутрішньому ринку Речі Посполитої. Особливої гостроти набуває протистояння із міщанами-католиками за право шинкувати горілкою та провадити роздрібний продаж алкогольних напоїв. Вірменській громаді Львова навіть було вдалося в судовому порядку відстояти таке право й отримати відповідний дозвіл короля Стефана Баторія (1578 р.), що означало визнання за вірменами повноправного міського громадянства. Все це загалом свідчило про вагому роль вірменського капіталу в містах Речі Посполитої, адже вірмени окрім прямих торгових функцій нерідко надавали субсидії польським правителям та в торгових місіях виконували роль дипломатів, розвідників, перекладачів та агітаторів.

Вірменські товариства й артілі не лише активно займалися різноманітною торгівлею, а й кредитували торговельно-виробничі операції через створені ними банківські установи та ломбарди. Виділяли кошти й займалися добродійністю, через церковні братства допомагали знедоленим й утримували лазарети-притулки. Відомо, що вірменські зодчі із XIV ст. будували вишукані сакральні споруди (львівський кафедральний собор, церкви у Києві, Луцьку та інших містах), водогони, фонтани, караван-сараї (особливо у кримських містах), об'ємні скульптури, вотивні хрести, надгробні стели, ікони з рисами вірменської антропології тощо. Занепад вірменських колоній на українських землях припадає на другу половину XVII–XVIII ст., і був пов'язаний із часами російського й турецько-османського владарювання, коли вірмени змушені були полишити Київ (після 1660 р.), Кам'янець-Подільський (після 1672 р.) та інші міста, а після 1778 р. російський царський уряд провадив політику примусового виселення вірмен і з Криму.

ЄВРОПЕЙСЬКА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА ТОРГОВЕЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ В РАНЬОМОДЕРНУ ДОБУ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ І КОМЕРЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ (ДОСВІД АНГЛІЇ)

Ціватий Вячеслав Григорович,
*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Трансформація системи міжнародних відносин в добу Середніх віків та раннього Нового часу (Ранньомодерного часу) заторкнуло всі сфери тогочасного суспільства. Осторонь не залишилися ні модель торгівлі, ні система податків, ні митні правила та норми.

Яскравим прикладом таким змін слугує оновлене суспільство Англії. Інституціональна історія англійської торгівлі (від сталості до модернізації) охоплює декілька століть. Закономірно, що тенденції піднесення, уповільнення чи занепаду торгівлі завжди були співзвучними з наявними міжнародно-політичними і зовнішньополітичними чинниками. У сучасній історіографії особливим етапом в еволюції англійської зовнішньої торгівлі та митних норм вважається період Середньовіччя і раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.).

В Європі в добу раннього Нового часу інституціоналізувалися нові форми торговельних об'єднань, які реалізували свої завдання вже на міждержавному рівні й використовували інструменти торговельної дипломатії та економічної дипломатії. Англійська Компанія купців-авантюристів є прикладом формування торгового інституту в європейському та світовому торговельно-політичному просторі. В інституціональній історії Компанії купців-авантюристів маємо виокремити три етапи.

Перший етап охоплює період від кінця XIII ст. до останньої чверті XV ст. Він характеризується стрімким інституціональним розвитком і формуванням купецьких гільдій у містах держави, започаткуванням процесу активної зовнішньоторговельної діяльності національного купецтва, початком унормування справ митних і податкових.

Другий етап – остання чверть XV ст. – середина XVII ст. Саме цей етап вважається розквітом Компанії торговців-авантюристів. Компанія інституціонально була оформлена в національну асоціацію, яка зайняла монопольне становище в зовнішній торгівлі, комерційному та політико-дипломатичному житті Англії. Уже в той період англійської історії Компанії торговців-авантюристів – це найавторитетніша торговельна корпорація як за іміджем, так і за своїм реальним статусом у житті англійського суспільства.

Третій етап – із середини XVII ст. – до XIX ст. Цей етап став епохою, коли компанія втратила свої раніше набуті пріоритети та лідируючі позиції. Загибель Компанії купців-авантюристів, що почалася з середини XVII століття, посилилася ліквідацією практики монопольної торгівлі в державі і обмеженням її свободи. Інституціональний розпад затягнулася на багато років, існування та діяльність об'єднання ставало все більш інерційним.

Найпершим різновидом компаній зі спільним капіталом були привілейовані компанії. В Англії надання хартії (привілеї) було виключно правом королівської влади (наприклад, Компанія торговців/купців-авантюристів, яка отримала одержала хартію від Ричарда II (1390 р.) і Східно-індійська компанія, що одержала хартію від королеви Єлизавети II). Розвиток акціонерних товариств, акціонерної форми власності поставили на порядок денний питання щодо корпоративного управління і корпоративних відносин.

Витоки цих економічних явищ в добу Середньовіччя ми маємо можливість прослідкувати на прикладах створення кредитних установ (інституцій) із дрібних часток (капітал Венеційського банку було сформовано із внесків дрібних позичальників). Однак, ці первісні акціонерні товариства істотно відрізнялися від акціонерних компаній: особи, що вступали в товариства, виходячи – забирали частку капіталу, який їм належав на паї.

Сучасна модель і принципи акціонерних інституцій полягають в тому, що власник невеликої частки капіталу, уносячи його у велике підприємство – замість нього одержує документ – акції, які легко можуть бути передані від власника до нового власника, без їх вилучення зі справи самого капіталу. За такою економічною моделлю й принципами перші компанії виникли в 1600 році в Англії та у 1602 р. в Нідерландах для торгівлі з Індією. Найважливішою тогочасною реформою в галузі торгівлі, податків, мита та обміну – є співіснування двох форм – акціонерної моделі і моделі банківських векселів.

Застосування в другій половині ХІХ ст. принципу обмеженої відповідальності стосовно спільного капіталу дозволило виявити реальний потенціал акумуляції капіталу.

З цього часу починається процес швидкого зростання акціонерного капіталу. Для прикладу, в Англії до кінця ХІХ ст. щорічно створювалося до 4000 компаній з обмеженою відповідальністю, а товариства з повною відповідальністю практично перестали існувати.

Статут 1564 р. легалізував Товариство/компанію купців-авантюристів на принципах правонаступництва. Принцип рівноправності купецького середовища був основним для всіх періодів діяльності компанії. Королівські хартії, які були надані асоціації під час активної діяльності організації, та «Закони та Укази» корпорації надають інформацію та вичерпну інформацію про систему управління Компанії торговців-авантюристів.

Таким чином, Товариство купців-авантюристів, інституціонально сформоване в добу Середніх віків, успішно проіснувало кілька століть і продемонструвало свій успіх усім торговельним асоціаціям континентальної Європи.

Фактично англійська зовнішня торгівля знайшла своє відображення в діяльності цієї Компанії як національного об'єднання, члени якого вели зовнішню торгівлю сукном на європейському континенті під протекторатом грамот і грантів своїх та іноземних монархів.

Багато цікавих фактів про історію та інституціональну діяльність Компанії купців-авантюристів ми можемо отримати з джерела «Трактат про комерцію» (1601) Джона Вілера. Цей документ регулює та визначає переваги добре організованої та керованої торгівлі Асоціації купців-авантюристів.

А ДЕ Ж ПОДАТКИ? (СКІЛЬКИ ПЛАТИЛО МІСТО КОВЕЛЬ ПРОТЯГОМ 1567–1577 рр.)

Кришан Акаш Шубанович,
*Акціонерне товариство “Фармак”,
м. Київ, Україна*

Однією із основних заporук безперешкодного функціонування економіки будь-якої держави є наявність чіткої структури оподаткування контрольованої території та, відповідно, населення на останній. У нашій статті на основі наявних джерел ми зробимо спробу проаналізувати скільки до королівської скарбниці платив власне центр одного з монарших доменів на Волині у Ранньомодерний час – місто Ковель – протягом першого десятиліття (1567–1577 рр.) володарювання у ньому князя Андрія Михайловича Курбського.

Відомо, що за Магдебурзьким привілеєм від грудня 1518 р. у місті мали проходити одні щотижневі торги – по п'ятницях, однак пізніше власник маєтку князь Василь Сангушко попіклувався про те, аби в місті з'явилися додаткові торги щовівторка. Згодом, з середини XVI ст., за сприяння тогочасної посесорки Ковельщини королеви Бони Сфорца жителі зазначеного урбаністичного осередку отримали привілей на проведення 3 ярмарків щороку – у дні Воздвиження Чесного Хреста і святих Василя та Петра. Останній факт красномовно свідчить про поважну економічну нового міста на Волині, на яке недаремно звернули увагу монарші особи Великого Князівства Литовського (а з 1569 р. – Речі Посполитої).

Як можна стверджувати на підставі доступних нам архівних матеріалів, до кінця XVI ст. Ковель з прилеглим до нього ключем остаточно трансформувався з приватного володіння князів Сангушків у центр маєтку королівського столу, яким керували віддані монарху особи. Винятком слугує лише приклад князя Андрія Курбського, в службі якого був особисто зацікавлений король Сигизмунд II Август.

Саме за часів панування на Ковельщині колишнього воєводи Івана Грозного у 1570 р. з центру його «лену» до королівської скарбниці було сплачено 5 132 литовських грошей.

Уважніше придивимось, з яких суб'єктів оподаткування на території Ковеля і які розміри грошової данини були стягнуті поборцями Волинського воєводства. Головна міська економічна «артерія» – ринкова площа – на той час нараховувала 14 торгових будинків, з яких було сплачено по 6 литовських грошів. З 382 звичайних, т. зв. «вуличних домів» було стягнуто по 2 литовських гроша з кожного. Оскільки поважна частка міського населення займалася рільництвом, то розміри оподаткованих землеволодінь у межах Ковеля складали 77,5 волок (по 20 грошів з кожної) та 349 городів (платили лише по 1 грошу). Як бачимо з вищенаведених даних, практично кожне тогочасне міщанське домогосподарство мало у власності окремий

земельний наділ. Останній був запорукою наявності їстівних запасів для пересічного ковельчанина та міг слугувати інструментом для отримання додаткових коштів шляхом продажу чи здачі в оренду.

Водночас у новому волинському урбаністичному осередку активно розвивалося власне виробництво різноманітних товарів. Оскільки ще у 1556 р. громада отримала відповідний привілей королеви Бони на облаштування ремісничих цехів, то зі 139 місцевих майстрів у 1570 р. було стягнуто по 4 гроша. Їх «агенти з продажу» – ковельські «перекупні» – у кількості 111 осіб збагатили скарбницю на 777 грошів. Як бачимо, торгівці зобов'язані були сплачувати майже вдвічі більші податки, ніж ковельські ремісники. Це напряду свідчить про цілковите розуміння королівськими урядниками важливості розвитку виробництва для відповідного економічного зростання регіону в цілому. Вони прагнули підтримати майстрів, які витрачалися на закупівлю сировини для виготовлення товарів, які купці (вже згадувані як «перекупні») суто реалізовували, інвестуючи лише у логістичне забезпечення.

Прискіпливо поборці ставилися і до прийшлих заробітчач, т. зв. «убогих» і «коморників», які винаймали житло у ковельчан: 26 представників такої категорії були оподатковані однаково з ремісниками – по 4 гроші з особи.

Окремо у переліку об'єктів для оподаткування у межах міста стоять місцеві млинарі, які тримали 6 «кіл» (млинів) на річці Турії та сплачували «побору» найбільше – по 24 гроші щороку.

Досить потужним джерелом для королівської скарбниці виглядав Ковель станом на 1570 р., коли ним вже як майже 5 років володів московитський емігрант – князь Андрій Курбський. Звісно ж розуміємо, що новий дідич прагнув до збагачення, його діяльність у магнатському колі Речі Посполитої потребувала чималих видатків. А це не могло не позначитися на розмірах грошових надходжень до монаршого двору.

Відтак під час чергової сплати податків королю – у 1576 р. – поборця у Володимирському повіті князь Дмитро Козека отримав більше данини від об'єктів торгівельної мережі – ринкових будинків. Позаяк їх кількість зросла на 35 % і становила 19 (по 4 гроші кожен).

В той же час за наразі не з'ясованих для нас обставин майже на 10 % зменшилася кількість «вуличних домів» у Ковелі, які підлягали сплаті беззмінного тарифу – лише 341 домогосподарства. Кардинально зменшилася кількість оподаткованих землеволодінь-«городів» у міській забудові – до 29 та вдвічі знизилася кількість волок – до 37. Принагідно зазначимо, що в той час жителі платили за кожну волоку по 20 грошів, за пів волоку – рівнозначно менше – лише 10 грошів.

Майже не змінилася кількість «убогих/коморників» – їх за податковим реєстром у місті нараховувалося 31. Однак вже ця остання категорія була неоднорідною і складалася з 10 «коморників» (платили, як і раніше, по 4 гроші), 7 «убогих коморників» (платили лише по 3 гроші) та 14 т. зв. «гультяїв» – найманих працівників (щороку мали збагачувати королівську скарбницю на 12 грошів кожен).

Навряд чи замкові урядники князя-перебіжчика так само дбали про добробут місцевих ремісників, бо їх кількість також помітно змаліла – лиш 59 майстрів внесли чинш розміром у 4 гроші у 1576 р.

Залишається також відкритим питання, куди з податкового реєстру зникла категорія «перекупнів», яка приносила чималий дохід до монаршої скарбниці.

На третину – з 6 до 4 – зменшилася кількість діючих млинів у межах міської забудови Ковеля, хоча тариф і залишився беззмінним.

Якщо підсумувати, загальна сума зібраних з цього волинського урбаністичного центру податків станом на 1576 р. склала лише 2 087 литовських грошів. Тобто, у порівнянні з 1570 р. королівський дохід зменшився на майже 60% (!) Останній факт певно аж ніяк не міг позитивно вплинути на ставлення двору до мінливого московита. Однак тут йому вельми стали у нагоді період безкоролів'я (від смерті Сигизмунда Августа 7 липня 1572 р. до лютого 1574 р.), надто короткочасне перебування на троні Речі Посполитої Генріха Валуа (лютий – червень 1574 р.) та нового періоду безкоролів'я (червень 1574 р. – квітень 1576 р.)

Адміністрація нового очільника Речі Посполитої Стефана Баторія, напевно, що певним чином намагалася покращити ситуацію з радикальним зменшенням доходів з королівського міста Ковель. Втім, місцеві урядники Курбського, безумовно дбали про першочергове наповнення кишень свого пана.

Згідно із податковими відомостями за 1577 р. у цьому волинському місті нараховувалося вже 31 (!) ринковий будинок, лише 250 домогосподарств, 42 ремісники, 36 «огородників», 26 «коморників», 9 «гультяїв» та 24 «перекупні» (?). Всі вони сплатили до королівської скарбниці лише 1 111 литовських грошів. Через скупість джерел наразі не маємо даних про кількість оподаткованих міських волок та діючих млинів, та навряд чи вони вкупі могли додати ще хоча б 1 000 литовських грошів податку.

Отже, доходи Кракова продовжували зменшуватися. Тому до князя Курбського у нового короля не могли не бути питання фінансового характеру. Лише нові військові походи відтягнули гостру розмову між монархом та ковельським дідичом на вічну тему: «А де ж податки?»

НОВИЙ КОДАК ЯК ТОРГОВЕЛЬНО-РЕМІСНИЧИЙ ЦЕНТР НАДДНІПРЯНЩИНИ СЕРЕДИНИ XVIII ст.

Ченцова Надія Володимирівна,
*Національний технічний університет “Дніпровська політехніка”,
м. Дніпро, Україна*

Відомості про початковий етап формування населених пунктів на теренах Запорозьких Вольностей досить лаконічні. Дослідження минулого цих поселень є цікавим з точки зору двох вимірів: загальноісторичного і регіонально-історичного. Протягом великого періоду від XII по XVII ст. Наддніпрянина входила до територіального ядра формування української

народності. Тому є підстави, як вважають сучасні дослідники, розглядати Вольності Війська Запорозького, як «історичну землю», окрему територію зі своєрідним рисами розвитку, виявлення яких дає можливість створити своєрідну модель функціонування Запорозької Січі не тільки як військово-політичного, але і як соціального організму.

Відтворення історії окремих поселень чи населених пунктів є необхідною базою для об'єктивних узагальнень стосовно багатьох історичних процесів, особливо ж освоєння і заселення українських етнічних територій. З'ясовуючи, як у певних фізико-географічних умовах та пов'язаних з ними комунікаційно-господарських обставин відбувався процес формування соціально-територіальних спільнот, маємо можливість виявити їх специфічну роль у захисті і освоєнні окремого регіону, вплив сусідніх спільнот, загальні процеси, власне, виявити сукупність ознак, притаманних саме досліджуваному регіону. З іншого боку, без глибокого уявлення про природу, населення і продуктивні сили, тип господарства, неможливе свідоме ставлення до своєї історії та історичної ролі України.

М. Грушевський вперше ввів до наукового обігу поняття двох вимірів дослідження історичного процесу: вертикальний зріз наукового знання (узагальнення образу економічного, політичного, національного, культурного розвитку) та горизонтальний, що передбачає вивчення історично сформованих територій із заданими їм географічним, природним, продуктивним, комунікаційним і подальшим соціальним та культурним розвитком. Його послідовники дали визначення регіону, регіоналістиці, поклавши початок власне вивченню «крайової історії», – зауважувала професор Я. Верменич.

Поняття «історичне районознавство» введене в науку М. Грушевським, та сучасні автори продовжують уніфікувати понятійний апарат і виділяють районознавство як один із важливих напрямків історичного дослідження.

Поселення, можливо окрема територія, місцевість, ареал або територіальна одиниця як цілісність – це система, що включає в себе природні, виробничі об'єкти, людину з її соціальними функціями, час і простір, власне, зміни матеріальних пам'яток і територію, на якій вони знаходяться.

Відомості про окремі поселення, які сформувалися протягом XVIII ст. на теренах Запорозьких Вольностей, (в межах сучасної Дніпропетровщини), досить обмежені, навіть, якщо це стосується північних територій, межиріччя Орілі і Самари, які вважалися досить залюдненими. Дослідження їх історичного минулого є цікавим з точки зору обох вимірів: і регіонально-історичного, і загальноісторичного. До цього часу не названі відправні дати у їх літочисленні, але це важливо для формування історичної пам'яті, з іншого погляду, їх існування є своєрідною моделлю складання соціальних прошарків населення їх занять.

Традиційно поселення в Запорозьких Вольностях називали слободами, підкреслюючи вільний характер цього поселення. Головна перевага його мешканців полягала у можливості «займанщини» вільного, неоподатко-

ваного освоєння землі. За традицією, в Правобережній Україні слободами називали поселення, мешканці яких на певний час звільнялися від повинностей. Своєрідним українським феноменом, який тривалий час справляв значний вплив на суспільну свідомість, було масове утворення на основі права першого освоєння вільних, так званих, військових сіл і містечок, хоч їх вільний статус був досить умовним, оскільки виникали вони на теренах Запорозької Січі або звільнених від попередніх власників землях, в результаті повторного привласнення. Документи останньої Запорозької Січі підтверджують особливий статус поселень в межах Вольностей: засновані козаками поселення частіше називаються слободами, а поселення селян, вихідців із Гетьманської і Правобережної України, селами.

Особливостям даного регіону в історіографії приділялося набагато менше уваги, аніж виявленню закономірностей його розвитку. Про особливу політичну роль запорозького степу, який породив козаччину, прийнято писати, тут розквітла козацька вольниця, та набагато менше сказано про особливі умови визрівання соціально-економічних чинників.

Загальноукраїнські процеси, вочевидь, мали знайти продовження, але дещо видозмінитися. Доволі поширеним в історіографії стереотипом є подання факту існування Гетьманщини як безперервного явища, пов'язаного із козацьким державотворчим імпульсом, а Запорозької Січі як арени суцільних баталій. Лише дехто з дослідників української історії справедливо вказував на те, що соціально-економічні процеси, притаманні Старій Україні (Наддніпрянщині), прискореними темпами відбувалися в нових умовах Степового Подніпров'я, що об'єктивно було викликане масовою народною колонізацією і політичним тиском уряду, військовими конфліктами, загальною політичною та економічною ситуацією довкола Запорожжя, визначальними процесами реструктуризації суспільного життя.

Стосовно часу виникнення поселень, зауважуємо, що їх етапність пов'язана з обставинами як зовнішньополітичного так і внутрішнього порядку. В 40–50-х рр. XVIII ст. на козацьких землях з'явилося більше нових поселень, ніж в 60-ті рр., а на початку 70-х – людність селилася в уже існуючих містечках і хуторах. Статистичні дані вказують на домінуюче значення народної колонізації за ініціативи населення Середньої Наддніпрянщини. У відомостях про склад, чисельність і походження переселенців відмічаємо найбільш залюднені містечка як-то Кодаки, Половиця, Сура.

Академік М. Слабченко поділяв думку про те, що більшість поселень Кодацької паланки виникла після відновлення Запорозької Січі у 1734 р.

Це пов'язувалося із такими обставинами, як значне «перенаселення Січі», зусиллями адміністрації щодо часткового розселення козацьких куренів за межами укріплення, а також клопотанням про перенесення самої Січі. «Фобурги» – містечка ще деякий час зберігали відбиток попередньої військової організації. Проте вже сам факт їх появи

зафіксував нову тенденцію у стосунках Січі і навколишньої людності. Інтервал між 1709 та 1734 рр. академік виділяв, як етап, що передував формуванню нової якості козацької громади, під чим він розумів певну модернізацію економічних і суспільних стосунків. Автор писав вже в середині 20-х рр. XX ст., що Січ з середини XVIII ст. перейшла на нові економічно-правові засади, «новий» спосіб існування, коли порядок діяльності козацької спільноти диктувала вже не Січ, а паланка як певна територіальна округа. В паланкових поселеннях населення знаходить прихисток, визначає спосіб існування, заводить осілість, господарює, але ще визнає військовий характер внутрішньої організації. Паланка як укріплене містечко і центр округи стає схожою не на Січ, а скоріше на торгівельну частину козацької столиці. Тут концентрується населення різного стану і походження, воно займається торгівлею («бадається») і ремеслом. Поставши поза політикою і вказівками січового уряду, паланка опинилася в умовах адміністративного підпорядкування розпорядженням січової адміністрації, проте це вже в більшості цивільне, а не військове поселення. Його інтереси зосереджуються на реалізації результатів своєї діяльності, розвитку ремісничого виробництва, можливостей здобути засоби для існування; та життя цілого регіону значно змінювалося через наявність таких осілих осередків.

РЕГІСТРИ ЗУНДУ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ БЛОКАДИ 1806–1814 рр.

Морозов Олег Вікторович,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

Континентальна блокада, запроваджена Наполеонівською Францією 21 листопада 1806 р. з метою руйнації британської промисловості викликала і продовжує викликати бурхливі дискусії серед істориків та економістів стосовно її ефективності та доцільності. Аналізуючи роль різних держав під час рестрикцій континентальної блокади, більшість дослідників погоджується, що незважаючи на суворі заходи французької урядової машини підприємці і країни в цілому знаходили способи обминати митні перешкоди для власної торгівлі.

В контексті зазначеного важливим і новим комплексом джерел, який розкриває динаміку морської торгівлі в басейні Північного та Балтійського морів під час континентальної блокади є раніш невідомі для широкої аудиторії митні Регістри Зундських проток (Sound Toll Registers – STR). Слід зазначити, що з 1429 по 1857 рр. Данія стягувала з усіх іноземних торгових суден, що проходили протокою Ересунн мито в розмірі 1 % від вартості вантажу. І це мито впродовж чотирьох століть становило вагомому частку данського бюджету. Тому данські портові

митниці починаючи з XV ст. вели реєстр всіх іноземних суден, які проходили протоками в Балтійське море та у зворотньому напрямку. Тому ці реєстри є ціннішим джерелом інформації для дослідження балтійської морської торгівлі і інформація яка припадає на роки континентальної блокади дозволяє визначити тенденції і шляхи протидії обмеженням вказаної блокади.

У 1807 р. до континентальної блокади як однієї з умов Тільзітського франко-російського договору приєдналась Російська імперія, у 1808 р. Швеція. Таким чином порти всіх балтійських держав змушені були працювати в умовах континентальної блокади. На початку XIX ст. балтійська торгівля продовжувала бути надзвичайно вигідною і прибутковою для європейських країн та Великої Британії. Згідно з даними STR британські судна склали 30 % від загальної кількості суден, що пройшли реєстрацію в данських митницях. Торговий та військовий флот Британії критично залежали від поставок балтійського лісу, прядива, парусини, смоли дьогтю. Уряд Британії відповів на дії Франції також відповідною блокадою по відношенню до держав, що підтримали континентальну блокаду. Такі дії призвели до суттєвого скорочення морського товарообігу в регіоні. Якщо згідно даних STR до 1806 р. щорічно данською митницею в протоках Зунду фіксувалось 9–12 тис. комерційних суден, то вже у 1807 р. показники впали до 4233 суден, а у 1808 р. рух практично припинився. Ми маємо всього 134 записів. З них на порти Російської імперії всього 10. Аналіз подальшої динаміки митних реєстрів, практично співпадає з етапами дипломатичної боротьби за створення чергової анти наполеонівської коаліції, а також з'явився новий фактор – це посередництво північно-американських судновласників, які користуючись статусом нейтральної держави розпочали заповнювати торговий вакуум в Балтійській торгівлі. Так якщо за даними STR за 1808 р. зафіксовано прохід 65 суден, причому вони не повідомляли про свій порт приписки. То вже у 1809 р. кількість таких суден зросло до 401. З цією цифрою корелюються і показники російських портових митниць, які зафіксували прибуття 376 суден в тому числі: з Данії, Пруссії, Швеції, ПАСШ, Португалії, Мекленбурга, Ольденбурга, Гановера, Штральзунда. При цьому формально англійські товари, які прибували на нейтральних судах до російських портів формально підлягали конфіскації, але потім вільно продавались на аукціонних торгах і таким чином незважаючи на блокаду доходили до адресатів легально і англо-російська торгівля продовжувалась.

1810 р. продемонстрував ще більш цікаву динаміку. Через Зунд вже пройшло 2750 суден тобто зростання майже у 7 разів в порівнянні з 1809 р. Таке зростання кількості суден відбувається на фоні запровадження в Російській імперії «Положення про нейтральну торгівлю», яке фактично виводило російські порти за юрисдикцію континентальної блокади і одночасно Шведське королівство не пішло під тиском Наполеона на оголошення війни Британії і продовжувало напівлегальну торгівлю з нею.

1811 р. продемонстрував значне зростання кількості північноамериканських суден як учасників балтійської торгівлі. З 1445 суден, які пройшли Зунд, 134 – це були американські. Слід відзначити, що підприємці ПАСШ добре заробили на доставці контрабандних товарів під час континентальної блокади. Так у 1790–1795 рр. торгівля з Європою принесла 11 млн. доларів прибутку, то за період 1806–1810 рр. – вже 33,1 млн доларів.

По справжньому континентальна блокада в Балтійському морі почала руйнуватись у 1813 р., коли війська анти наполеонівської коаліції, розпочавши наступальну кампанію в Центральній Європі. Так реєстри STR демонструють знову появу британських торговельних суден на Балтиці. За 1813 р. до портів Балтійського моря пройшло 358 британських суден з 1017. Остаточне відновлення морської торгівлі на Балтиці відбулось у 1814–1815 рр. За 1814 р. до балтійських портів пройшло 3481 судно, на захід відправилось – 4257. У 1815 р. – з товарами для балтійських адресатів за даними Хельсінгфорської митниці пройшли 4510 судна, та у зворотньому напрямку 4413.

Таким чином ідея континентальної блокади не витримала випробування природніми економічними законами, а можливість заробити на доставці контрабандних товарів завжди приваблювало негоціантів різних держав. Чим користувались уряди країн, які виступали геополітичними противниками Наполеонівської Франції.

у свою чергу, введення в науковий обіг, завдяки цифровим технологіям величезного масиву митної документації Зунду (Sound Toll Registers) дозволяють отримати ще один об'єктивний інструмент дослідження торговельно-економічних аспектів доби наполеонівських війн.

ВІДДІЛЕННЯ БРИТАНСЬКОЇ ТОРГОВОЇ ПАЛАТИ В ОДЕСІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Шандра Ірина Олександрівна,
*Вища школа економіки у Варшаві,
м. Варшава, Польща,
Харківська державна академія культури,
м. Харків, Україна*

На початку ХХ ст. за обсягом зовнішньої торгівлі Велика Британія займала лідируючі позиції на світовому ринку. У 1910 р. її експорт вимірювався цифрою у 8,78 млн німецьких марок, суттєво перевищуючи показники інших країн (Німеччина – 7,47; США – 7,18). Аналізуючи такі успіхи британського капіталу підприємці зазначали, що «сила не стільки в багатстві, і не стільки в численності, скільки в організації» (курсив наш – І. Ш.).»

На українських землях відділення Британської торгово-промислової палати було відкрито в Одесі по вулиці Пушкінській, 11. Його діяльність поширювалася на весь Південь, адже, як наголошувалося в джерелах, «Одеса

з точки зору взаємодії з Англією займає домінуюче положення на Півдні». Прикметно, що і Харків було віднесено до району діяльності одеського відділення. Редакція однієї з харківських газет писала, що торговий світ Харкова вважає «торгове зближення з Англією таким, що має всі шанси стати фактором величезного економічного значення» і наголошувала на зацікавленості місцевого торгового контингенту в поглибленні торгових відносин з Британією. Харківські біржі (загальна і кам'яновугільна) брали на себе зобов'язання сприяти роботі одеського відділення.

Головні завдання установи зосереджувалися в площині практичного обслуговування потреб експорту. Головою Комітету одеського відділення став Г. Е. Вейнштейн (найвпливовіший в усій імперії промисловець-млинар, голова Союзу млинарів), членами: П. Т. Климович (тов. голови), С. І. Соколовський (казначей), Я. Г. Натансон, М. М. Шретер, Ц. Е. Тrepель. Почесним членом відділення був обраний генеральний консул Великої Британії в Одесі Чарльз Сміт. У засіданнях відділення зазвичай брали участь впливові представники місцевої англійської колонії.

Привертає увагу національний склад керівництва відділення палати, який наочно відображав ступінь активності народів в економіці південноукраїнських земель. На початку ХХ ст. більше третини населення Одеси складали євреї, не меншою була участь єврейського капіталу в торгово-промисловій і фінансовій діяльності як міста, так і регіону в цілому. Голова відділення – Григорій Еммануїлович Вейнштейн – не потребує докладного представлення (успішний промисловець іудейського віросповідання, провідний діяч одеської єврейської спільноти, засновник та активний член різноманітних освітніх і благодійних організацій допомоги євреям), так само, як і Самуїл Ісаакович Соколовський (відомий на Півдні громадський діяч, товариш голови Ради З'їздів представників промисловості й торгівлі Півдня). Їх участь у керівництві експортної організації була своєрідним визнанням вагомої ролі єврейського капіталу в економічному житті всього торгово-промислового Півдня.

Одеське відділення палати наголошувало на «доброзичливих почуттях, взаємних симпатіях, що зміцнилися останнім часом, столітніх торгових відносинах» з Великою Британією. Стратегія взаємодії з точки зору місцевих підприємців виглядала так: «Південь володіє безмежними можливостями щодо природних багатств, і дотик до них *творчої сили доброзичливого англійського капіталу* (курсив наш – І. Ш.) в поєднанні з вільним виходом в море створить незламну базу для культивування спільної економічної роботи двох націй».

Британські експортери шукали збуту сільськогосподарських машин, бразильського воску, ванілі, бананового борошна, консервів тропічних фруктів, апельсинового масла, індійського рису. Відділення повідомляло про можливості для вкладення англійських капіталів у розробку природних багатств Півдня, наприклад: мармуру, мергелю, сірчаної руди тощо. Британських споживачів найбільше цікавили товари південноукраїнських виробників олії, птиці й фруктів.

У планах відділення було організувати на Півдні банк за участі британського капіталу, спеціальну арбітражну комісію для розв'язання спірних питань. Узурпація влади більшовиками та фактична заборона підприємницької діяльності й ринкового господарства не дали змоги реалізувати ці задуми, проте досвід міжнаціонального співробітництва дає можливість його використання в умовах сьогодення.

Одним із сучасних механізмів реалізації експортних завдань в нашій країні є Торгово-промислова палата України, що була створена 1997 р. Того ж року під егідою Посольства України у Великобританії та Британського департаменту торгівлі й промисловості було відкрито Британо-Українську торгову палату (BUCC). З 1 січня 2021 р. набула чинності чергова угода між Україною та Великобританією про політичне співробітництво, вільну торгівлю й стратегічне партнерство, яка ще більше поглибила економічну взаємодію між нашими країнами. Велика Британія й надалі залишається надійним стратегічним партнером України, відданим цінностям свободи, демократії та справедливого миру.

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОСТІ: ВІД ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ХІХ ст. ДО КОНСТИТУЦІЇ УНР

Пруденко Гліб Максимович,
Запорожченко Юлія Василівна,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

25 січня 2025 р. Парламентська Асамблея Ради Європи проголосила резолюцію «Мультиперспективність у збереженні пам'яті та історії для демократичного громадянства», суть якої полягає у тому, що суспільства в Європі різноманітні, вони стикаються з ерозією демократії та посиленням поляризації і щоб боротися з цими явищами, молодь має навчитися неупереджено досліджувати минуле та пов'язувати його з викликами сучасності. Історична освіта має бути ключовою частиною освіти з прав людини та основою для розвитку молоддю демократичного громадянства. Власне, боротьба за фундаментальні права та свободи українців триває століттями, адже часи «Імперського меридіану» спонукали інтелектуальне українство на звільнення від сервільності ще в середині ХІХ ст. на півдавстрійських та підросійських українських землях.

Ідея ж української державної самостійності, яка на початку ХХ ст. стала однією з важливих політичних тем, не виникла раптово. Вона була історично сформована у середовищі української інтелігенції та політичної думки ще в останні десятиліття ХІХ століття. Важливо те, що поняття «самостійності» не обмежувалося лише культурними чи автономістськими прагненнями, воно наповнювалося політико-правовим змістом, який у

1917–1918 рр. екстраполювався у конкретні державотворчі акти УНР і знайшов своє юридичне закріплення у першій Конституції Української Народної Республіки 1918 року. На нашу думку, для з'ясування генези цієї ідеї, важливо звернутися до трьох головних інтелектуальних джерел, а саме творів Олександра Кониського «Українська самостійність» та «Молитва за Україну», праці Юліана Бачинського «Україна irredenta» та програмної брошури Миколи Міхновського «Самостійна Україна».

Олександр Кониський, педагог, письменник, громадський діяч, юрист за фахом (займався адвокатською практикою), був однією з центральних постатей українського національного руху кінця XIX ст. Його публіцистика, педагогічні проекти та історико-літературні праці заклали важливий культурний фундамент для подальшої політизації українського питання. Важливо, що саме він був одним із ініціаторів формування цілісної концепції національної ідентичності, у якій культура розглядалася не як ціль, а як база для майбутнього політичного розвитку. Власне, ще за чверть до кінця XIX ст. з-під пера науковця вийшла праця «Українська самостійність», то ж його діяльність створила середовище, де ідея окремішності українського народу вже не потребувала доказів – залишалося надати їй політичної форми.

Саме таку політичну форму запропонував юрист за освітою Юліан Бачинський у своїй фундаментальній праці «Україна irredenta» (1895 р.). Це одна з перших у європейській українській політичній думці праць, що на науковій, економічній та геополітичній аргументації обґрунтовувала потребу створення незалежної української держави. Юліан Бачинський виходив з аналізу тогочасної ситуації українських земель у складі великих імперій та переконливо доводив, що без власної державності український народ не може повноцінно розвиватися ні економічно, ні культурно. Він одним із перших у модерному дискурсі прямо заявляв, що майбутнє України – це майбутнє самостійної держави, а не автономної одиниці. Його висновки стали революційними, адже леймотив праці стверджував таке: «Вільна, велика, політично самостійна Україна – одна, нероздільна, від Сяну до Кавказу!». Саме тому «Україна irredenta» стала важливим науковим підґрунтям для подальших політичних рухів.

На цьому підґрунті на початку XX століття з'являється програмний документ, який фактично вперше в українській політичній традиції сформулював ідею незалежності у прямій, радикальній і безкомпромісній формі – це брошура Миколи Міхновського «Самостійна Україна» (1900 р.). На відміну від Олександра Кониського, який закладав культурні основи, та Юліана Бачинського, який пропонував політико-економічний аналіз, Микола Міхновський подав чітку політичну програму. І це – створення єдиної, нероздільної, повністю незалежної української держави в етнічних межах. Власне, як практикуючий юрист, адвокат, Микола Міхновський задався актуальними питаннями щодо державної самостійності – головної умови існування нації та державної незалежності – національного ідеалу у сфері міжнаціональних відносин.

Коли у 1917 р. розпочалася українська національно-демократична революція, ідеї, які протягом десятиліть обговорювалися в інтелектуальних колах, нарешті отримали можливість реалізуватися. Уже Третій Універсал Центральної Ради (листопад 1917 р.) проголосив утворення Української Народної Республіки, але у формі автономії у складі Російської Федерації. Проте загострення політичної ситуації й загроза втрати контролю над територією примусили Центральну Раду перейти до рішучих кроків. Саме тому Четвертий Універсал (22 січня 1918 р.) проголосив повну державну самостійність України, фактично легітимізувавши ті політичні вимоги, які на різних рівнях висували Юліан Бачинський, Микола Міхновський та інші діячі попередніх десятиліть. Самостійність була вперше закріплена на державному рівні як норма міжнародного права.

Логічним завершенням цього процесу вже і стало прийняття Конституції УНР 29 квітня 1918 р. Складалася з 8 розділів та 83 статей. Її Розділ I, стаття перша, чітко й однозначно визначав: «Відновивши своє державне право, яко Українська Народна Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною». Конституція УНР, хоча й не встигла набути чинності через державний переворот, мала важливе історичне значення. Вона закріплювала ті політичні засади, які протягом десятиліть були предметом дискусій українських інтелектуалів. Особливістю цієї Конституції було її демократичне спрямування, тому що вона передбачала широку виборчу участь громадян, парламентську форму правління, розподіл влади, гарантії прав і свобод. На нашу думку, розділ II, який гарантував права громадян України, максимально відповідав стандартам демократії, адже проголошувалася рівність прав чоловіків та жінок, незалежно від віри, національності, освіти чи майнового стану. Конституцією проголошувалася свобода совісті, слова, друку, житла, таємниці листування, вільний вибір місця проживання тощо. Таким чином, ідея самостійності в ній не була лише декларацією – вона ставала основою правового устрою та проголосила демократичні цінності та права громадян, коли в подальшому в процесі формування радянської партійно-державної моделі організації влади совєцька правова доктрина взагалі не визнавала такої категорії, як права людини, наступивши на українську ідентичність та знов позбавивши Україну самостійності.

Отже, проєкт «Україна» постав, у тому числі завдяки працям видатних науковців, юристів, істориків, до аналізу яких ми вище звернулися. І хоча в добу національно-визвольних змагань ці ідеї будуть втілені не з першими універсалами, українство все ж прийде до них в останньому Універсалі та головному законі. Попри те, якщо співставити інтелектуальний розвиток ідей Олександра Кониського, Юліана Бачинського та Миколи Міхновського з державно-правовими актами 1917–1918 рр., то, в той же час, простежується

чітка еволюція. Від культурного відродження до науково обґрунтованого державницького мислення, і нарешті – до політичного та юридичного втілення у формі Універсалів УНР та її Конституції. Ідея «самостійної України» перестала бути лише гаслом чи мрією, адже вона отримала конкретну правову форму й стала центральним принципом українського державотворення. Саме тому дослідження цих джерел є головним ключем до розуміння того, як формувалася сучасна українська державність і чому ідея самостійності має такі глибокі історичні корені. Проблема, висвітлена нами, має подальшу мету дослідження історії розвитку держави і права у зазначений хронологічний проміжок часу у дискурсі кросдисциплінарності, а саме може бути предметом вивчення історичної та юридичної лімології, історії української державності, глобальної історії та формування засад конституційного права в ретроспективі.

ПЕРЕГЛЯД УМОВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ З НІМЕЧЧИНОЮ ЗА ДОГОВОРОМ 1904 р. НА ХАРКІВСЬКОМУ ТА КИЇВСЬКОМУ З'ЇЗДАХ З ПИТАНЬ ЕКСПОРТУ

Пилипенко Олександр Євгенійович,
*Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна*

На початку ХХ ст. експорт Російської імперії, хоч і зростав в абсолютних цифрах, однак зменшувався порівняно із країнами Західної та Центральної Європи. Умови російсько-німецької конвенції 1904 р. були надзвичайно несприятливими для сільськогосподарських регіонів України й особливо губерній Правобережжя та Південно-Західного краю. Саме тут на початку ХХ ст. відбувалися серйозні зміни у вигляді зародків інтенсивного сільського господарства не тільки у великих, а й у зростаючій чисельності дрібних господарств. Проте подальша інтенсифікація аграрного сектора регіону гальмувалася митними статтями торгової угоди 1904 р. Поряд із розумінням впливу об'єктивних чинників цього факту громадськість та аграрно-промислові кола виступали за перегляд умов торговельних угод з Німеччиною, аналізом яких займалися не лише різноманітні земські установи, сільськогосподарські товариства, підприємницькі та кооперативні об'єднання, але й урядові кола та законодавчі органи влади Російської імперії.

Російська експортна палата вже на початку 1911 р. розпочала роботу з підготовки нового торгового договору з Німеччиною. Для ознайомлення з думкою регіональних підприємців були скликані обласні з'їзди в найважливіших експортних центрах імперії – Харкові (березень 1913 р.), Києві (лютий 1914 р.) та Вільно (березень 1914 р.). Висловлені на з'їздах рекомендації мали скласти ґрунтовну основу для подальших дій урядовців. За задумом організаторів, залучення до роботи на з'їздах якомога більшої

кількості самих підприємців та їхніх представницьких організацій (біржові комітети, сільськогосподарські товариства, галузеві з'їзди та ін.) дозволило б мінімізувати недоліки попередніх торгових договорів і подати на розгляд уряду максимально повні матеріали різноманітних пропозицій і побажань, зацікавлених у товарообігу з Німеччиною осіб.

Перший такий обласний з'їзд Південного району був скликаний у Харкові (20–25 березня 1913 р.). Російська експортна палата спільно з Харківським товариством сільського господарства розглянули питання експорту товарів сільськогосподарського, виробництва (пшениця, борошно, солод, крупи, тютюн, цукор, спирт, м'ясо та худоба, яйця, шкіра, ліс, насіння). Особливу увагу організатори приділили розробці заходів сприяння розвитку місцевого експорту: шляхи сполучення, залізничні тарифи, зерносховища, кредитування, торгово-промислові організації в експортних питаннях та інші напрями. На з'їзд прибули сільські господарі, представники земств восьми суміжних губерній, біржових комітетів, сільськогосподарських товариств, банків, залізничних управлінь, офіційні представники від міністерств фінансів, шляхів сполучення та внутрішніх справ (усього близько 100 учасників). Почесним головою з'їзду було обрано члена Державної Ради, голову Комітету Російської експортної палати, шталмейстера В. І. Денисова; з привітальним словом виступили В. С. Кошко (представник Головного управління землеробства та землеоблаштування), проф. О. В. Дедюлін, статський радник М. Ф. фон Дітмар (голова Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії) та ін.

За результатами роботи організаційного відділу при Харківському товаристві сільського господарства було створено Обласний комітет з перегляду російсько-німецького торгового договору, до якого входили представники Харківської, Полтавської, Катеринославської, Воронезької, Херсонської, Таврійської, Чернігівської губерній та Області Війська Донського. Головою комітету було обрано професора Харківського університету М. М. Соболева.

Якщо Харківський з'їзд наочно показав різницю прагнень торгово-промислових та аграрних кіл, то Київський (17–21 лютого 1914 р.) – чітко продемонстрував крах ілюзій про єдність інтересів усіх аграріїв Південно-Західного краю, адже суттєві розходження спостерігалися між великими та дрібними господарями. На зібранні у зв'язку з переглядом російсько-німецької торгової угоди 1904 р. переважали сільські господарі й делегати від земств та громадських організацій Правобережної України і прилеглих до неї губерній – Бессарабської, Мінської, Чернігівської. У роботі з'їзду взяли участь і представники торгово-промислового класу, професори-економісти тощо. Обговорення цих проблем і ухвалені резолюції виявили певні відмінності порівняно з Харківським обласним з'їздом. Великі землевласники – цукрозаводчики й винокури, на з'їзді в Києві наполягали на необхідності всебічного захисту за рахунок державної скарбниці, шляхом удосконалення преміювання, створення системи митного захисту від іноземної конкуренції.

Ініціювання та розширення різних видів аграрного протекціонізму прагнули й середні господарі, які були зацікавлені в розвитку тваринництва та деяких технічних культур. Вони порушили питання про запровадження вивізних премій на висівки та преміювання їх внутрішнього споживання, про підвищення залізничних тарифів на експортований жом, підняття митного тарифу на імпортований хміль тощо.

Уперше висловили свої погляди щодо питань економічної політики взагалі й торгової угоди з Німеччиною зокрема представники селянського господарства – делегати від місцевих кооперативних організацій – Київського союзу установ дрібного кредиту, що об'єднував близько 130 тисяч господарств, одного з найпотужніших в Україні Дзенгелівського позичково-ощадного товариства й ряду інших. Представники дрібних господарств зарекомендували себе противниками економічної політики форсованого експорту за кордон зернових і продукції тваринництва. Ці та деякі інші акції дрібних господарів засвідчили крах ілюзій щодо «єдності» інтересів сільського господарства для різних прошарків землеробського населення і господарських груп. Київський з'їзд констатував колосальний економічний прогрес конкуруючих країн у сфері сільськогосподарського виробництва й експорту завдяки достатній оснащеності елеваторами, залізницями та пароплавними морськими лініями, холодильними системами, ефективності кооперативних організацій, дешевому кредиту, поширенню сільськогосподарських знань тощо.

Значно важливішими були вимоги сільських господарів щодо можливого зменшення в новій угоді з Німеччиною мита на перероблену продукцію сільськогосподарського виробництва – борошно, м'ясо, вершкове масло, птицю, курячі яйця тощо – та забезпечення її збуту на вигідніших умовах. Ці вимоги було ухвалено у постанові на об'єднаному засіданні хлібної і тваринницької секцій Київського обласного з'їзду. Документ визначив особливості сільського господарства регіону Правобережної України щодо товарообміну з Німеччиною та іншими країнами.

У цілому, всі заходи, ухвалені Київським обласним з'їздом з перегляду торгової угоди з Німеччиною, базувалися на основі побажань і постанов обласних та повітових земських зібрань, сільськогосподарських товариств, кредитних і позичково-ощадних кооперативів, інших громадських організацій. Водночас у центрі уваги перебували питання, пов'язані із створенням державних організаційних структур у сфері зовнішньої торгівлі, розвитком транспортно-логістичної інфраструктури, побудовою мережі елеваторів в українських губерніях.

Крайові з'їзди з питань експорту були неординарним явищем суспільного життя України на початку ХХ ст. Вперше науковці, представницькі організації підприємців і навіть селянських господарств були залучені до розробки питань зовнішньої торгової політики, а уряд у

своїх подальших діях прагнув мати підтримку громадськості. Робота з'їздів явно продемонструвала бажання економічної еліти країни до самовизначення та самоорганізації на ґрунті спільних економічних завдань та диференціацію інтересів різних підприємницьких груп. Заходи громадськості українських губерній щодо перегляду торгової угоди 1904 р. з Німеччиною створили певні передумови для більш сприятливого щодо сільських господарів, регулювання експортно-імпортних операцій. Вони полягали у протидії традиційній політиці промислового протекціонізму – найважливішої складової економічної політики уряду, прагненні до реформування митної системи з урахуванням інтересів землеробства, тваринництва та інших галузей сільського господарства й зусиллях, спрямованих на оволодіння зовнішніми ринками.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СРСР У ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

*Фрадинський Олександр Анатолійович,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна*

Коли досліджуються питання здійснення зовнішньоекономічної діяльності СРСР у період 1941–1945 рр, то традиційно, у фокус уваги потрапляють імпортні операції, де левову частку складає ленд-ліз. Проте, не лише ним обмежувався радянський зовнішній товарооборот. Важливою складовою зовнішньоекономічної діяльності був і експорт, обсяги якого хоч і зменшилися через врахування потреб військової економіки, але все ж таки виступав для воюючої країни і джерелом надходження валюти (яка йшла на закупівлю стратегічних товарів, матеріалів і сировини), і способом підтримки союзників СРСР, в першу чергу, серед країн азійського регіону.

Головною статтею радянського експорту стало хутро (песця, білки, ондатри, колонка, лисиці, каракуля і сурка) – 23 % (743,2 млн рублів); друге місце посіли прядильні матеріали (тканини, нитки, килими, мішки, шерсть, пух, бавовна, льон, кудель, улюк, ганчір'я,) – 19 %, або 598,3 млн рублів; третю позицію в радянському експорті займали продовольчі товари (пшениця, жито, овес, мука, цукор, горілка, консервовані краби тощо) – 17 %, або 529,9 млн рублів; досить помітними були обсяги вивозу різних видів руд (хромової, марганцевої, залізної) та металів (платини, срібла, паладію, іридію) – 11 %, або 364,2 млн рублів. Відігравали вагому роль і експорт хімічних товарів – 4 %, або 114,4 млн рублів та нафтопродуктів – 4 %, або 122,3 млн рублів, на частку інших товарів (медикаменти та медичне обладнання, каучуку, лісоматеріалів, сировину тваринного походження,) припадало 22 %, або 690,7 млн рублів.

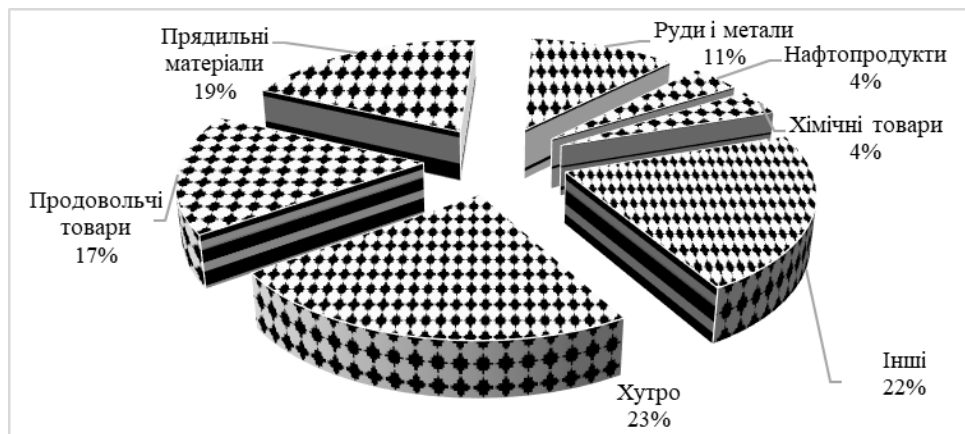

Рис. 1. Вартісна структура радянського експорту в 1941–1945 рр.

З рис. 2 можна зробити висновок, що радянський експорт був, в першу чергу, орієнтований на США, які із сукупного його вартісного обсягу в 3,163 млрд рублів отримали третину – 1081,3 млн рублів; на другому місці із 517 млн рублів знаходився Іран; а Монголія на третьому, із показником у 363,4 млн рублів. У структурі радянського експорту в США переважало хутро (лисиці, ондатри, песця, білки, колонка та напівфабрикати із нього) – 689,9 млн рублів; руди (хромова, марганцева) та метали (платина, іридій, паладій, рутеній,) – 165,86 млн рублів; сировина тваринного походження (пух, перо, щетина, кінський волос) – 54,43 млн рублів; продовольчі товари (консерви крабові, ікра бочкова, тютюн жовтий) – 44,1 млн рублів; лісоматеріали (баланси і пиломатеріали) – 42,6 млн рублів.

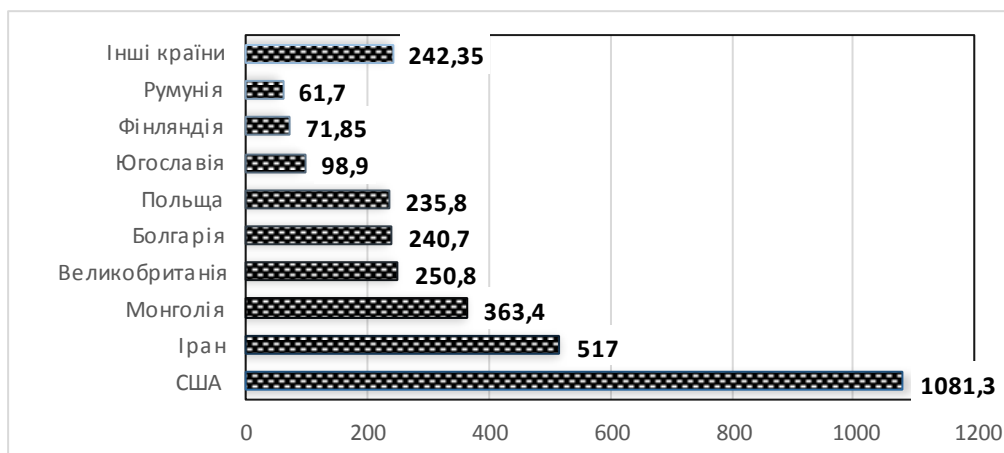

Рис. 2. Географія радянського експорту в 1941–1945 рр., млн рублів

Головними статтями експорту СРСР в Іран стали прядильні матеріали та вироби із них (білизна, тканини, трикотаж, бавовна) на суму 175,1 млн рублів та продовольчі товари (горілка та вино, пшениця, мука, цукор, кондитерські вироби, цигарки і тютюн) на суму 169,6 млн рублів. Серед

металів, що експортувалися, переважали дорогоцінні та рідкоземельні, так срібла було експортовано 173 тони на суму 24,246 млн рублів, платини – 878 унцій вартістю 652,9 тис. рублів і паладію – 161 унцій на суму 64 тис. рублів. Експорт в Монголію був представлений продовольством (пшеницею, мукою, крупами, цукром, кондитерськими виробами, горілкою і вином, різними сортами чаю, тютюном та виробами із нього) вартістю 140,6 млн рублів; хімічними товарами (косметикою і парфумерією, ректифікованим спиртом, сірниками, іншими хімтоварами) на суму 42,83 млн рублів; нафтопродуктами (машинними маслами бензином і гасом) – 30,97 млн рублів.

Серед, відносно, екзотичних товарів, які входили до радянського експорту варто виокремити лікарські трави (Швеція, США), порцеляно-фаянсові вироби (Афганістан, Синцзян, Тува), кінокартини (Алжир, Бельгія, Сирія, Тува, Палестина, Ірак, Норвегія, Греція, Єгипет, Франція, Швеція, Швейцарія), друковані вироби і філателія (Алжир, Афганістан, Бельгія, Сирія, Тува, Ефіопія, Японія, Палестина, Маньчжурія, Ірак, Норвегія, Греція, Єгипет, Швеція, Швейцарія), радянське шампанське (Швеція), дорогоцінне каміння (Індія, Колумбія, Куба, Туреччина, Палестина), сіль (Угорщина, Чехословаччина, Фінляндії, Польща), китовий вус (Великобританія), сіно (Болгарія), кок-сагиз – різновид кульбаби, що використовується для виробництва латексу (Канада, Австралія).

Головними експортерами стали наступні організації та об'єднання: Союзнафтоекспорт – 122,98 млн рублів, Експортліс – 128,64 млн рублів; Техноекспорт – 141,7 млн рублів, Експортхліб – 146,6 млн рублів, Разноекспорт – 277,2 млн рублів, Експортльон – 282 млн рублів, Союзпроекспорт – 350,4 млн рублів Совмонголторг – 336,1 млн рублів, Востокінторг – 430,1 млн рублів, Союзпушнина – 730,4 млн рублів та ін.

ПОЛЬЩА У ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УСРР (ПОЧАТОК 1920-х рр.)

Купчик Олег Романович,
*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Територіальне сусідство й історичні зв'язки мали сприяти налагодженню торгівельних відносин між Польщею та УСРР. І відповідно до ст. 21 укладеного 17 березня 1921 р. у Ризі «Мирного договору між РСФРР, УСРР з одного боку і Польщею – з іншого», український раднарком і польський уряд розпочали переговори щодо укладення торгівельного договору. Доки тривали переговори радянські дипломати запропонували польській стороні не зволікати і підписати короткострокову угоду і невідкладно розпочати торгівельну діяльність, оскільки експортні можливості й імпорتنі потреби обох сторін були відомі.

Попри те, український раднарком знав, що торгівля на інших закордонних ринках є вигіднішою, ніж на польському ринку. А тому торгівельні відносини з Польщею раднарком оцінював як такі, що «в даний час мають більше політичне, ніж економічне значення». Більше того, він був певен, що надання полякам «найбільшого сприяння» в торгівлі на території України, якоїсь для неї загрози не несе, а навпаки створить «конкуренцію польських товарів з іноземними..., вигідну для нас конкуренцію між іноземними імпортерами».

Український раднарком вирішив, що вигідним буде продаж полякам залізної руди. Щодо інших українських експортних товарів, то поляки вже тоді не були їх покупцями. Навпаки вони виступали як конкуренти українців у торгівлі лісом, житом, цукром, залишились монополістами у торгівлі льоном. Від українських товарів польський уряд «захищався» підняттям митних тарифів. Раднарком, у відповідь, погрожував підняттям митних тарифів на польський текстиль, галантерею, парфумерію, металічні вироби.

Проте в червні 1921 року переговори щодо укладення торгівельного договору були призупинені. Каменем спотикання стала вимога польської сторони про «поширення на Польщу принципу найбільшого сприяння в торгівлі на Україні». Поляки відкрито говорили про бажання укласти торгівельний договір з УСРР й водночас уникали укладення торгівельного договору з РСФРР. Проте український і російський раднаркоми спільно заявили, що «спроби польського уряду укласти сепаратний торгівельний договір з Україною, не укладаючи його з Росією, неприпустимі». Поляки ж спробували вплинути через «право нормувати транзит» товарів німецького й австрійського походження, які до України й Росії доправлялись через територію Польщі. Зрештою УСРР і Польща погодили проєкт «Українсько-польського торгівельного договору», але так його й не підписали.

Зате 17 грудня 1921 р. український раднарком і польський уряд підписали «тимчасову угоду про прикордонний рух Шепетівка-Здолбунів». 19 червня 1922 р. вони підписали «Тимчасову угоду про прикордонний рух Волочиськ-Підволочиськ». Проходили переговори щодо підписання угоди «Про товарно-пасажирське сполучення між УСРР і Польщею».

Загалом польський ринок було визнано таким, який мав «значення для України». Відразу після підписання «Договору про перемир'я та прелімінарні умови миру між УСРР, РСФСР та Польщею» (12 жовтня 1920 р.) у Варшаві почало функціонувати «Торгівельне представництво УСРР у Польщі». Воно мало завданням на польському ринку «реалізовувати експортну сировину і продукцію промисловості... і планував закупівлю імпортованих товарів».

У Варшаві торгпредство УСРР знаходилось у готелі «Вікторія» за адресою вул. Ясна, 26. Його штат у жовтні 1921 р. складав 5 осіб, а саме «торгпред, член представництва, торгівельний агент, секретар, діловод-друкарка». У березні 1922 року штат торгпредства складав 19 осіб, зокрема у «Варшаві – 12 співробітників, в Данцигу – 3, в Здолбуново –

4». В липні 1922 р. штат співробітників склав 23 особи. «Транспортну контору в Здолбуново» в якості «агента» спочатку очолював Штернберг, потім Трієр. Торгпредом УСРР в Польщі у вересні 1921 року призначено Ісаю Яковича Хургіна.

У свою чергу, польська торгівельна місія знаходилась у будівлі польського посольства в Харкові по вул. Чернишевська, 8. В якості комерційного радника її очолював Ігнатій Ружицький. В Острозі функціонувала «Центральна агентура для торгівлі на Сході». На березень 1922 р. вже функціонували такі транспортні «маршрути» як Київ-Варшава, Київ-Рига, Харків-Рига, Лубни-Рига, Таганрог-Варшава, Харків-Варшава.

Радянські дипломати вивчали можливість експорту до Польщі металобрухту (залізо, сталь, чугун), залізної і марганцевої руди, ганчір'я. З осені 1922 р. вивчалась можливість експорту зерна. Проте радянські дипломати прийшли до висновку, що на польський ринок «його можливо було продавати лише для перепродажу». Вивчалась також можливість експорту у вигляді замороженої риби – сазана (камп звичайний) і судака, а також їх ікри.

Орієнтуючись саме на торгівлю з Польщею у Шепетівці було організовано «транзитний склад». А у Варшаві і Данцигу засновано «центральні склади». Торгпредству УСРР в Польщі підпорядковувався «Данцигський відділ». Як «уповноважений» його спочатку очолював С. Галін, а потім Етьєн.

«Вільне місто Данциг» відповідно до Версальського мирного договору підпорядковувалось Лізі Націй, чії представники від провідних країн почергово управляли містом у статусі Верховного комісара. Водночас за данцигсько-польським договором (24 жовтня 1921 р.), на території «вільного міста» поляки мали спеціальні економічні права. Вони зокрема управляли данцигською залізницею. З «вільним містом» Польща мала також митний союз.

Порт Данцига став «єдиним вивізним портом Польщі», на території якого «здійснювалась значна частина трансакцій експорту». У місті функціонувала «Данцигська біржа». У ньому постійно зростала кількість торгівельних фірм. Місто економічно розвивалось. Тому торгпредство мало окремий Данцигський відділ і «Данцигський склад». Переважна більшість українських експортних товарів доправлялись через територію Польщі для продажу саме на ринок Данцига. На Варшавському складі зберігалось значно менше товарів.

Вже у жовтні 1921 – березні 1922 рр. чимало польських фірм спробували вийти на український ринок, пропонуючи різноманітні товари як польського, так й іноземного виробництва. В Україні ж польських підприємців особливо цікавили «лісові концесії». І зважаючи, що на травень 1922 р. торгівельний оборот між УСРР і Польщею досяг вагомих обсягів, радянська сторона запропонувала полякам обговорити можливість утворення «акціонерного товариства для транспортування і страхування

вантажів «Зовнішторгу», які йшли з України і навпаки». Йшлося про «Польсько-українське транспортне товариство». І вже наприкінці 1922 року торгпредство підписало угоду, за якою утворено польсько-французько-українське «Експортно-імпортне товариство».

Особливий інтерес у радянських дипломатів викликала «Східна ярмарка», яка проходила у Львові. Вперше вона пройшла у 1921 р. Наступного року торгпред І. Хургін звертався до «Укрзовнішторгу» за дозволом взяти участь у ярмарці. Він переконував, що участь у ній «є вкрай бажаною». Загалом у «Другій Східній ярмарці у Львові» восени 1922 р. взяло участь 3 тисячі фірм. Окрім польських це були фірми з Великої Британії, Франції, Австрії, Угорщини, інших європейських країн. Ярмарку відвідала делегація торгпредства УСРР, яку очолив заступник торгпреда Є. Филипович. Особливий інтерес у радянських дипломатів на ярмарці викликали сільськогосподарські машини й знаряддя праці (трактори, моторні плуги, культиватори, картоплекопалки, віялки, сортувальні машини), а також обладнання для млинів, сепаратори. Президент ярмарки Г. Турський запросив УСРР взяти участь у запланованій на 5–17 вересня 1923 р. «Третій Східній ярмарці у Львові».

СТРАХУВАННЯ ЯК ПОЛЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: АНТИНІМЕЦЬКІ НАРАТИВИ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

*Ніколайчук Дмитрій Олександрович,
Інститут історії України НАН України,
м. Київ, Україна*

Під час воєн ідеологія та пропаганда перетворюються на дієвий інструмент не лише для мобілізації ресурсів, але й для формування масової свідомості, особливо коли йдеться про Велику світову війну, у час, коли задля перемоги потрібно залучити до участі максимальну кількість людей. У Російській імперії ця пропаганда мала комплексний характер, де ідеологічні меседжі тісно перепліталися з усіма сферами життя, у тому числі й з економічною риторикою.

Антинімецькі настрої у суспільстві під час Першої світової війни не могли не вплинути на трансформацію економічних відносин у Російській імперії, особливо у сфері страхування. Війна загострила сприйняття іноземного, передусім німецького, капіталу як потенційної загрози державним інтересам.

Упродовж XIX ст. іноземний капітал, зокрема німецький, активно залучався і розвивався в Російській імперії, відтак питання функціонування підприємств і діяльності німців-бізнесменів не могло залишатися осторонь не лише в руслі державної політики, а й у суспільному дискурсі. Досить показовою виявилася ситуація навколо страхового ринку в Російській імперії.

Умови російського страхового ринку вимагали значних капіталів, а вітчизняні компанії не завжди могли забезпечити достатній рівень платоспроможності. Тому багато з них укладали перестраховальні договори з великими західноєвропейськими компаніями, серед яких значну частку посідали німецькі перестраховики.

Питання санкційної політики щодо страхових установ в умовах Першої світової війни є досить цікавим із точки зору сучасності, адже нині російські компанії «наступили на ті ж граблі», що й Німеччина сто років тому. Так, у 1914–1915 рр. окремі країни Європи заборонили будь-які економічні та комерційні зв'язки з німецькими чи австро-угорськими компаніями. Із зростанням антинімецьких настроїв у Російській імперії почали лунати заклики до розірвання зв'язків з «ворогом», особливо у страховій справі, адже більшість акціонерних товариств перестраховувала свої операції саме у німецьких компаніях.

Водночас під час Першої світової війни в Російській імперії боротьба із так званими «колаборантами» у страхуванні мала й іншу мету – посіяти недовіру до акціонерних страхових товариств, які переважно перестраховувалися в іноземних компаніях, і витіснити «акціонерників» зі страхової справи. Найбільш дієвим методом була саме агітація у пресі.

У 1914 р. було опубліковано статтю «Страхування та війна» за авторством земського страхового діяча І. Белоусова, яка за змістом нагадувала агітацію проти акціонерних страхових товариств. Теоретик страхової справи з Києва О. Шахт, представник інтересів акціонерних страхових товариств, у своїх працях відстоював позитивний вплив на економіку імперії наявності перестраховування в іноземних компаніях, тим більше, що станом на 1 січня 1914 р. російські страхові товариства мали заставу від закордонних перестраховальників у розмірі 26,8 млн руб.

Російська імперська влада підтримувала антинімецький рух, яким активно користувалися й внутрішні елементи для витіснення з гри своїх конкурентів.

Щодо цього варто підсумувати, що заходи з обмеження співпраці російських страхових товариств з іноземними перестраховальниками не могли мати юридичної сили. Попри це самі страхові товариства здійснювали розрахунки у вигляді бухгалтерських операцій без пересилання документації та надсилання коштів. Фактично вони призупинили свою роботу з перестраховальниками, вели внутрішню документацію, але після закінчення війни могли відновити співпрацю.

Німецькі перестраховальні компанії до Першої світової війни відігравали критичну роль у забезпеченні фінансової стабільності російських страхових установ. Проте війна перетворила ці комерційні зв'язки на політичний ризик, що фактично зруйнував перестраховальну систему в імперії. Це продемонструвало вразливість національного ринку до зовнішніх фінансових впливів і стало одним із чинників централізації та націоналізації фінансової сфери після революційних подій.

Підтримка урядом інформаційної кампанії проти «ворожих елементів» сприяла перетворилася на один із засобів конкурентної боротьби між вітчизняними та іноземними компаніями. Водночас заходи з обмеження співпраці з «ворогами» мали більше символічний характер ніж ефективна протидія. Попри суспільний тиск, більшість акціонерних страхових товариств не розірвала професійні зв'язки з іноземними партнерами і планувала продовжити свою співпрацю уже після завершення бойових дій.

РОЛЬ МИТНОЇ СИСТЕМИ У ПРОЦЕСАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Аксенчик Анастасія Олегівна,
Чорна Тетяна Миколаївна,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Євроінтеграційний курс України визначає необхідність модернізації всіх сфер державного управління, серед яких митна система посідає одне з провідних місць. Вона є важливим інструментом забезпечення економічної безпеки, сприяння міжнародній торгівлі та реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1].

Розвиток митної системи в контексті євроінтеграції передбачає комплекс змін – від правової гармонізації до цифрової трансформації та формування партнерських відносин із європейськими інституціями. Саме ці напрями й становлять основні вектори дослідження ролі митної системи у сучасних інтеграційних процесах України.

1. Гармонізація митного законодавства України з правом ЄС. Гармонізація митного законодавства передбачає приведення національних норм у відповідність до Митного кодексу Союзу (Union Customs Code, UCC), який визначає єдині стандарти для митних процедур у країнах-членах ЄС. Україна поступово впроваджує ключові положення цього документу, зокрема щодо інституту уповноваженого економічного оператора (АЕО), спрощених процедур декларування та електронного документообігу [2]. Важливим кроком є ухвалення у 2022 р. змін до Митного кодексу України, які передбачають адаптацію термінології, процедур транзиту та контролю відповідно до європейських стандартів [3]. Це не лише сприяє прозорості та передбачуваності митних операцій, але й зменшує ризики корупції.

2. Цифровізація як інструмент євроінтеграції. Одним із пріоритетів є цифрова трансформація митної системи. Вона включає автоматизацію митного оформлення, впровадження системи NCTS (New Computerised Transit System), що забезпечує обмін даними з митними органами країн ЄС у режимі реального часу [4]. Україна вже приєдналася до Конвенції про процедуру спільного транзиту (2022), що є важливою умовою інтеграції до європейського митного простору. Використання єдиних цифрових платформ зменшує час проходження митних процедур, сприяє розвитку «електронної митниці» та підвищує рівень довіри з боку бізнесу [5].

3. Розвиток партнерства «митниця – бізнес – ЄС». Ефективна митна система неможлива без побудови діалогу між державою, бізнесом і європейськими партнерами. Концепція партнерства базується на принципах прозорості, довіри та взаємної відповідальності.

Зокрема, впровадження програми АЕО (Authorized Economic Operator) дозволяє сумлінним підприємствам отримувати спрощення під час митного оформлення, що відповідає практиці країн ЄС [6]. Таке партнерство сприяє не лише прискоренню товарообігу, а й формуванню нової культури взаємодії – від контролю до співпраці.

4. Інституційна співпраця з митними адміністраціями ЄС. Україна активно розвиває інституційне співробітництво з митними адміністраціями країн – членів ЄС через участь у програмах Twinning, TAIEХ та Customs 2020/2027 [7]. Ці програми передбачають обмін досвідом, навчання персоналу та впровадження кращих практик управління ризиками, постмитного аудиту, контролю за походженням товарів тощо. Крім того, Державна митна служба України бере участь у діяльності Виконавчого комітету Східного партнерства з митних питань, що дозволяє інтегруватися у спільний європейський митний простір та координувати дії у сфері боротьби з контрабандою [8].

Таким чином, реформування митної системи є одним із ключових напрямів євроінтеграційного поступу України. Гармонізація законодавства, цифровізація процедур, розвиток партнерства з бізнесом і співпраця з європейськими митними структурами формують основу для повноправної участі України у митному просторі ЄС. Подальша інтеграція вимагатиме посилення інституційної спроможності митних органів і забезпечення стійкої політичної підтримки реформ.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 24.10.2025).

2. Union Customs Code. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/952/oj/eng> (дата звернення: 24.10.2025).

3. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 24.10.2025).

4. Ministry of Finance of Ukraine. Implementation of the NCTS System in Ukraine. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 24.10.2025).

5. European Commission. Common Transit Convention. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/convention-on-a-common-transit-procedure.html> (дата звернення: 24.10.2025).

6. Державна митна служба України. Програма уповноважених економічних операторів. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 24.10.2025).

7. European Commission. Customs Cooperation and Twinning Projects. Brussels, 2024.

8. Державна митна служба України. Міжнародна взаємодія. URL: https://customs.gov.ua/en/mizhnarodna-spivprazia?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.10.2025).

ЕВОЛЮЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Березенська Анастасія Юріївна,
*Державний університет “Житомирська політехніка”,
м. Житомир, Україна*

Транспорт є важливим інструментом для підтримки світової торгівлі та економічного зростання в світових масштабах. Розвиток транспортної логістики на міжнародному ринку відбувається під впливом численних чинників і динаміки світової економіки, на яких варто зупинитися більш детально.

По-перше, важливим чинником, який обумовлює розвиток транспортної логістики на міжнародному ринку, є стан світової торгівлі. З 2018 р. існує чітка тенденція до зростання обсягів світової торгівлі (з незначними скороченнями в 2020 р. та уповільнення темпів зростання в 2022 р.). Це створює попит на більш складні та ефективні транспортні рішення та зумовлює подальший розвиток логістики. Зростання обсягів світової торгівлі призводить до пошуку шляхів зниження собівартості товарів та послуг. В свою чергу, це обумовлює активне перенесення виробництв в країни з меншою вартістю робочої сили, а значить змінюється і логістика, формуються зворотні логістичні потоки [1, с. 119].

По-друге, важливим чинником розвитку транспортної логістики на міжнародному ринку є технологічні інновації. Застосування технологій слід розглядати як технологічну нитку, яка з'єднує і живить все більш складний і розгалужений логістичний ланцюг, збільшуючи кількість учасників в процесах посилення конкурентоспроможності та максимізації продуктивності наявної інфраструктури та послуг. Ці технологічні додатки поєднують і координують різний контроль інформації, технології передачі та обробки для підвищення ефективності та безпеки інфраструктурних послуг. З цією метою ці системи збирають, обробляють і передають інформацію про комерційні операції, вантажні операції та умови, рух та інші операційні змінні, що стосуються потоку товарів і послуг з метою побудувати та покращити інтегровану логістику та наростити мобільність, збільшити операційну маржу компаній, створити можливості для відмінних послуг із доданою вартістю та зменшення негативних соціальних і екологічних зовнішніх ефектів, що призводить до зміни транспортно-логістичних бізнес-моделей [2, с. 24].

По-третє, розвиток транспортної логістики на міжнародному ринку обумовлений підвищенням екологічної свідомості у зв'язку з постійно зростаючим негативним впливом на довкілля. Це вимагає більш екологічно ефективних рішень у транспортній логістиці, адже транспорт є одним з найбільших забруднювачів навколишнього середовища. Тому все більше компаній спрямовують зусилля на скорочення викидів і використання більш екологічно чистих транспортних засобів.

Так, наприклад, в 2020 р. почали діяти нові стандарти суднового палива. Оскільки паливні витрати становлять близько 70 % від загальних витрат, перехід на альтернативні види, такі як скраплений газ, незворотно позначиться на вартості фрахту. У сегменті контейнерних перевезень додаткові витрати можуть становити близько 30–40 млрд дол. США. Це приведе до часткової переорієнтації логістики на інші види транспорту, оскільки судноплавні компанії адаптують свій флот до цих екологічних вимог.

Окрім того, з 1 січня 2023 р. набули чинності нові правила Міжнародної морської організації, які вимагають оснащувати судна згідно зі стандартами для скорочення викидів CO₂ (–40% до 2030 р.) [3]. Причому необхідність скорочення цих викидів впливає на усі види міжнародного транспорту, зокрема на авіаційний (до нуля до 2050 р.) та автомобільний (на 55 % до 2030 р.) [4].

По-четверте, розвиток транспортної логістики на міжнародному ринку обумовлений формуванням глобальних логістичних мереж. Розвиток глобальних логістичних мереж дозволяє компаніям легше розгортати свої операції в різних частинах світу і швидше реагувати на зміни в попиті та постачанні. Варто відзначити, що у світі міцно встоялися географічні центри виробництва та споживання. Перший розташований у Південно-Східній Азії та включає Китай, другий – у Європі, а третій – в США. Зрозуміло, що лише цими центрами формування транспортної логістичної системи не обмежується – вона включає й інші регіони [5, с. 131].

Таким чином, активний розвиток транспортної логістики на міжнародному ринку призвів до посилення конкуренції, зростання агресивних дій на ринку, виникнення необхідності забезпечення безперебійної роботи логістичних потоків. Сучасні тенденції та особливості розвитку транспортної логістики на міжнародному ринку відзначаються стрімкими змінами та інноваціями. Однак, ці ж тенденції породжують і значні виклики. Перехід до міжнародного транспортно-логістичного бізнесу вимагає адаптації до цих нових умов, в результаті чого компанії стикаються зі значними проблемами.

Список використаних джерел:

1. Бен Маммасс А.А. Тенденції розвитку транспортної логістики. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/279779>
2. Лисий В. М. Вплив війни на розвиток транспортного перевезення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 43. С. 92–97.

3. The future of the logistics industry. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/transportation-logistics/pdf/the-future-of-the-logistics-industry.pdf>

4. Logistics for production, distribution and trade. Facilitation of transport and trade in Latin America and The Caribbean. 2019. № 1. URL: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/c30f2f2d-83b9-41d7-938e391e234e3d70/content>

5. Бізнес оцінив стан і визначив пріоритети розвитку транспортної інфраструктури : опитування ЕВА. URL: <https://eba.com.ua/biznes-otsinyv-stan-i-vyznachyv-priorytety-rozvytkutransportnoyi-infrastruktury-opytuvannya-eva>

ДО ІСТОРІЇ ХОРТИЦЬКОЇ ОЩАДНО-ПОЗИЧКОВОЇ КАСИ (1911–1914 рр.)

Берестень Юрій Володимирович,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

В сучасних умовах розвитку історіографічного процесу значної ваги набувають дослідження історії фінансових установ, які відіграли значну роль в економічному поступі країни та її окремих регіонів. Однією з таких фінансових організацій було Хортицьке товариство взаємного кредиту, що функціонувало в менонітських колоніях Хортиці з 1911 по 1914 р. Проблема діяльності даного товариства є мало дослідженою в сучасній історіографії [1, 2].

Інституалізації невеликої кредитної установи стала відповіддю менонітських конгрегацій на фінансово-економічну кризу початку ХХ століття, своєрідною спробою залучення вільних коштів населення колоній для інвестування приватних господарських проектів в галузі сільсько-господарського виробництва, місцевої торгівлі та промисловості.

Хортицьке товариство взаємного кредиту було засноване в 1911 р. в колонії Хортиця Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Його статут був затверджений міністром фінансів імперії В. Коковцевим 22 лютого 1911 р. Мета створення товариства полягала в організації кредитного забезпечення господарської діяльності місцевих підприємців, землевласників, торговців та промисловців [3].

Хортице товариство взаємного кредиту у відповідності до статутних положень здійснювало різноманітні фінансові операції: провадило облік торговельних векселів, що видавалися позичальниками, надавало кредити терміном на 6 місяців, відкривало спеціальні рахунки, що обслуговували фінансові позики. Короткотермінові кредити забезпечувалися заставами державних цінних паперів, акціями та облігаціями в розмірі не більше 90 % ринкової ціни.

Цінні папери, які не забезпечувалися гарантіями царського уряду, приймалися в якості застави не більше 50 % від їх ринкової вартості, що дозволяло мінімізувати фінансові ризики в обслуговування даного виду

цінних паперів. В заставу приймалися також товари, які зберігалися на складах на суму що не перевищувала двох третин їх ринкової вартості, яка визначалася фінансовими експертами товариства на момент видачі грошової позики за умови наявності страхового полісу. В якості застави для отримання кредиту товариство приймало дорогоцінні метали, а також золото з копалень під 90 % їх вартості [3, 5].

У відповідності до статуту кожен член товариства вносив до каси установи невеликий платіж, сума якого дорівнювала 10 % від загальної суми кредиту. Позичальник брав на себе фінансові зобов'язання щодо обслуговування всієї суми тіла кредиту.

З отриманих 10 % коштів формувався статутний капітал товариства, який використовувався для фінансування приватних господарських проектів місцевого населення.

Найменша сума фінансової позики, яка надавалась в користування члену товариства, становила 300 рублів. У відповідності до статуту найбільша сума кредиту, на яку міг претендувати член установи, не повинна була перевищувати 50 кратний розмір мінімальної позики.

Позичальник, який бажав стати членом кредитного товариства, надавав до правління установи заяву, де зазначався розмір суми позики та майнова застava. Заява розглядалася приймальним комітетом товариства, який проводив фінансово-економічний аналіз господарського проекту та визначав ринкову вартість майна, що надавалась в заставу.

За статутними положеннями установи нерухоме майно повинно було знаходитись на території Катеринославської губернії. В заставу приймалися й цінні папери – акції та облігації державного банку Російської імперії, закладні листи, облігації іпотечних установ. Позичальник надавав комітету трьох поручителів, які підтверджували його платоспроможність [3].

Для отримання позики новий член товариства надавав комітету опис нерухомого майна, яке перебувало в його власності, а також документи, що підтверджували його право власності, страхові поліси на будівлі, що заставлялися.

Фінансова установа здійснювало переказ коштів через своїх агентів та кореспондентів, що дозволяло оперативно забезпечити готівкою позичальників в різних регіонах Російської імперії, сприяючи поживленню їх ділової активності.

Хортицьке товариство взаємного кредиту отримувало на депозитне зберігання кошти від приватних осіб та установ, включаючи й цінні папери. Мінімальний розмір грошового внеску по депозиту у відповідності до статуту становив 50 рублів [3].

Товариство здійснювало переоблік векселів в інших фінансових установах імперії під власні гарантії з урахуванням пропозицій фінансових експертів установи. Загальний розмір відсоткової ставки по депозитам, кредитам та векселям визначалася радою товариства на підставі аналізу поточної ринкової та фінансової ситуації в регіоні та країні. Про поточні зміни відсоткової ставки, що були детерміновані ринковою кон'юнктурою,

товариство повідомляло своїх членів через публікації в місцевій пресі. Термін обслуговування векселів не повинен був перевищувати 6 місяців з моменту отримання позики.

Застава цінних паперів здійснювалась на підставі визначеного законом порядку за підписом власника. У разі несплати кредиту застава за рішенням ради фінансової установи виставлялася на продаж з повідомленням про це власника та надання йому відповідного документу.

Товариство у відповідності до нормативних положень законодавчої бази мало право у разі необхідності продавати цінні папери, що перебували в заставі, через публічні аукціони, що проводились товариством. Цінні папери, що надавалися позичальником до товариства, у разі несплати кредиту передавалися через біржових маклерів для продажу на біржі за ринковою вартістю. Товари, що перебували в заставі, продавалися на місці, де організувалися публічні торги за умови присутності членів правління установи, які визначали їх ринкову вартість на момент продажу.

Процедура продажу нерухомого майна боржника здійснювалась тільки після 3-разового попередження після закінчення кінцевого терміну повернення позики. В статуті товариства був детально прописаний порядок продажу майна, що перебувало в заставі. Якщо ринкова вартість майна перевищувало суму в 300 рублів, то спочатку товариство здійснювало публікацію в «Урядовому віснику» про продаж, а потім на засіданні ради фінансової установи проводились торги, мінімальна ставка на яких дорівнювала загальній сумі боргу. У випадках, коли покупці не бажали купувати майно за мінімальною ціною, установа призначала через місяць новий аукціон аби проводила його за вільними цінами, які повинні були покрити загальну суму боргу [3].

Збитки, які виникали через непогашені кредити, товариство у відповідності положень, розподіляло в рівних частинах між своїми членами.

Система управління товариства була багаторівневою. Вона складалась з загальних зборів членів, ради фінансової установи, правління та приймального комітету. Загальні збори скликалися раз на рік. Кворум для ухвалення необхідних рішень становив одну третину від загальної кількості членів кредитної установи за умови якщо їх сумарний капітал в організації становив не менше однієї третини оборотних коштів установи.

На загальних зборах товариства відкритим голосуванням обирався голова та його заступники. Кожен член фінансової установи на загальних зборах товариства мав 1 голос, а також отримував право голосувати за довіреністю за інших членів установи, які через об'єктивні причини, не мали можливості персонально взяти участь в засіданні. Одна особа не могла користуватися більше 2 голосами членів товариства. Рішення зборів ухвалювалися простою більшістю голосів [3].

Правління товариства складалося з 3 членів, які обиралися на загальних зборах терміном на 3 роки. Щорічно з складу правління виходив один з членів. Правління розглядало на своїх засіданнях поточні фінансові та організаційні питання, занотовуючи свої рішення в спеціальний журнал.

Свої повноваження виконавчий орган здійснював на підставі інструкцій ради правління та загальних рішень зборів. Правління несло персональну відповідальність за незаконні дії, відповідаючи за це власним майном.

Приймальний комітет товариства здійснював фінансову експертизу вартості цінних паперів, проводив оцінку нерухомого та рухомого майна позичальника. Загальна чисельність складу комітету становила 10 осіб. Кожні півроку здійснювалась ротація половини складу експертів комітету, що унеможливило зловживання під час проведення фінансової експертизи.

На кожному засіданні приймального комітету обирався голова. Після публічного розгляду документів позичальника члени приймального комітету таємним голосуванням визначали його право на отримання грошової позики. При цьому, рішення набувало чинності за умов наявності трьох четвертих голосів комітету, що брали участь в засіданні. У разі відмови кандидату на отримання позики йому поверталися фінансові документи. Кожен член комітету отримував винагороду за проведену експертизу, розмір якої визначався зборами.

Загальний операційний рік діяльності товариства розпочинався 1 січня та завершувався 31 грудня щороку. Після закінчення року правління готувало річний звіт фінансової діяльності установи, який надавався на розгляд спеціальній ревізійній комісії, яка проводила аудит фінансового балансу установи. Комісія складалась з 3 членів, які обиралися щорічно на загальних зборах товариства. За результатами ревізії комісія звітувала на щорічних зборах установи, надаючи свій аналіз фінансової діяльності установи. Відповідна звітність надавалась міністерству фінансів імперії.

В статутних положеннях товариства був прописаний алгоритм розподілу прибутків. Зокрема 15 % чистого прибутку спрямовувалися для поповнення запасного уставного капіталу товариства, 10 % прибутку виділялися для поповнення коштів, зарезервованих на придбання приміщення та нерухомості на Хортиці, яка була місцем знаходження фінансового осередку. Решта суми розподілялась між членами товариства, які мали право на отримання дивідендів, пропорційно до загальної суми внесків, але не більше 10 % внеску [3].

Завдячуючи професійним кадрам, налагодженню ефективної експертної оцінки ринкової вартості майна позичальників, Хортицьке товариство взаємного кредиту перетворилось на провідну фінансову установу регіону, діяльність якої сприяла інтенсивному розвитку господарської системи Катеринославського повіту та губернії.

Список використаних джерел:

1. Urry James. Writing about the “Russian Mennonites”: Concerning Peoples, Places and Identities in Imperial Russia and the Soviet Union. *Ontario Mennonite History. The newsletter of the Mennonite historical society of Ontario.* Volume XIV. Number 1, March 1996. P. 1–14.

2. Urry James. Trough the Eye of a Needle Wealth and the Mennonite Experience in Imperial Russia. *Journal of Mennonite Studies*. Vol. 3, 1985. P. 7–35.

3. Устав Хортицького общества взаимного кредита. Екатеринбург. 1911. 23 с.

ЗЕМЕЛЬНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В ЕЛЛАДІ

Боровик Петро Миколайович,
Удовенко Ірина Олександрівна,
Шемякін Михайло Васильович,
*Уманський національний університет,
м. Умань, Україна*

Земельні ресурси для давніх греків зазвичай були не тільки матеріальним ресурсом та просторовим базисом, але й служили символом приналежності до привілейованої касты громадян, які мали право голосу в межах конкретного полісу. Водночас земля слугувала основним джерелом доходів як для окремих родин, так і для міста-держави. Саме з метою забезпечення фіскальних інтересів грецьких полісів, як у державних утвореннях Балкан та півострова Пелопоннес, так і в численних метрополіях за їх межами, формувались механізми земельного оподаткування. При цьому кожен поліс встановлював власні правила, зважаючи на традиції, економічний базис та наявність ресурсів. В той же час, для всіх полісів спостерігаються спільні риси в оподаткуванні земельних ресурсів, які зводяться до поєднання прямого оподаткування землі і спеціальних зборів за використання особливих ресурсів, застосування особливого режиму оподаткування земель під час частих та тривалих воєн, та використання особливого режиму оподаткування нерухомості крупних землевласників.

Земельні ресурси та їх оподаткування формували для землевласників грецьких полісів фіскальні зобов'язання та, поряд з цим, забезпечували їх правом голосу, тобто генерували його політичну відповідальність.

Зокрема, в Атонах земельні наділи громадян в мирний час не оподатковувались. В той же час, у період війни з Персією та Пелопоннеської війни в цьому місті-державі було запроваджено спеціальний податок, що отримав назву ейсфора. Базою справляння для ейсфори слугували землі та інше нерухоме майно громадянина. Розмір податку напряду залежав від величини земельного наділу, його продуктивності та місця розташування [1]. В Атонах при цьому було створено спеціальний громадський орган, який проводив оцінку вартості земельних ділянок та нерухомого майна з метою їх оподаткування [2]. Це дозволяло уже в добу еллінів дотримуватись справедливості в оподаткуванні.

Поряд з цим, великі землевласники, які мали право голосу в Раді п'ятисот Народних зборів та, частіше за все, передавали земельні наділи в платне користування орендарям (метекам), сплачували спеціальний додатковий податок за монополізацію землі – літургію. Найчастіше літургія мала форму трірархії, механізм якої передбачав, що власник значного земельного наділу, чи майна, власним коштом споряджав військовий корабель, військовий підрозділ, фінансував проведення театральних вистав, свят, чи будівництво храмів. Тобто, заможний землевласник в давньогрецьких Атенах мав політичний вплив та, поряд з цим, доволі значні податкові зобов'язання. Варто зауважити, що орендарі-метеки в древніх Атенах також сплачували особливий податок за оренду земельних ресурсів, який носив назву метойкіон, та розмір якого був значно нижчим від розмірів ейсфори та літургії [3, с. 105–108].

Таким чином, всі землевласники і землекористувачі в Атенах під час воєн сплачували той чи інший земельний податок. Поряд з цим, більшість земельних податків в мирний час в Атенах не сплачувались.

Специфіка земельного оподаткування древньої Спарти була дещо іншою. Земельні ресурси в Спарті належала державі та розподілялись між спартанськими родинами. При цьому, було категорично заборонено продавати чи іншим чином відчужувати земельні ділянки. Крім того, землекористувачі-спартанці щороку забезпечували потреби спартанського війська і громади шляхом поставки продуктів для суспільних потреб. Крім того, особливістю спартанського землекористування було те, що втрата наділу або ж невиконання вимог щодо натуральних виплат із земельної ділянки автоматично передбачала втрату громадянських прав для землекористувача, що їх допустив [4].

У більшості інших грецьких полісів існували щорічно сплачувані земельні податки. Зокрема, в окремих колоніях сплачувались збори з орних ділянок. Крім того, у разі війни чи іншої нагальної потреби землевласників та землекористувачів зобов'язували фінансувати озброєння і продовольче забезпечення певних військових формувань [2]. Лише по завершенню походів Олександра Македонського грецькі землі стали об'єктом щорічного оподаткування. В період формування Македонської імперії та в часи розквіту постмакедонських еліністичних держав Європи, Африки та Азії були проведені перші кадастрові роботи та впорядковані правила земельного оподаткування [4].

Зауважимо, що земельне оподаткування для еллінів слугувало не лише інструментом забезпечення податкових надходжень держави, але й формою взаємозв'язку приватної власності на землю та громадянської відповідальності землевласників і землекористувачів. Саме цей підхід до оподаткування земельних ресурсів став базовим для земельного оподаткування Риму та ранньоевропейської практики земельного оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Ейсфора. URL: <http://maxbooks.ua/greece1/utovs38.htm> (дата звернення: 27.08.2025).
2. Економіка Стародавньої Греції. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_Стародавньої_Греції (дата звернення: 27.08.2025).
3. Нечай Н.В. Нариси з історії оподаткування. *Вісник податкової служби*. 2002. 144 с.
4. Фрадинський О.А. Вітчизняний та світовий досвід еволюції оподаткування нерухомого майна. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. Т. 4. С. 346–351.

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР ВІДНОСИН МІЖ СРСР І ВЕЛИКОЮ БРИТАНІЄЮ В КОНТЕКСТІ ДВОСТОРОННІХ ОФІЦІЙНИХ ВІЗИТІВ У 1970-х рр.

Брайлян Єгор Сергійович,
*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Лубни, Україна*

Двосторонні відносини між Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії та СРСР у 1970-х рр визначалися в першу чергу геополітичними реаліями «холодної війни». Велика Британія була ключовим союзником США по НАТО, а також мала особливі відносини з Вашингтоном. З іншого боку Радянський Союз розглядав Велику Британію не лише як ворога, але й торговельного партнера, від якого можна було отримати новітні технології в обмін на природні ресурси.

На початку 1970-х років двосторонній діалог було погіршено у зв'язку з наслідками придушення військами СРСР і країн Варшавського блоку Празької весни у Чехословаччині у серпні 1968 р. Консервативний Кабінет Едварда Гіта (1970–1974) прагнув боротися проти радянського гібридного впливу. Так, у 1971 р. було прийнято рішення про вислання 105 дипломатів СРСР, яких було звинувачено в шпигунстві.

Хоча, варто зазначити, що у 1970 р. міністр закордонних справ СРСР Олексій Громико здійснив візит до Великої Британії, де провів переговори з сером Алексом Дагласом-Г'юмом. Основною темою була європейська безпека та підготовка до Наради з безпеки та співробітництва в Європі, яка пройде в Гельсінкі у 1975 р.

Міністр закордонних справ і Співдружності Великої Британії сер Алекс Даглас-Г'юм здійснив офіційний візит до Москви у грудні 1973 р. Основною метою візиту було покращення двосторонніх відносин.

Загалом впродовж 1970–1974 рр. відбулося зменшення імпорту товарів з Великої Британії до Радянського Союзу. Таку інформацію наводили британці науковці Пітер Данкан та Алекс Правда, посилаючись на радянські дані: британський імпорт у 1973 р. становив 22 % у порівнянні з 1970 р., а у 1974 р. це було вже на 10 % менше.

Енергетична криза 1973 р., коли арабські держави-учасниці ОПЕК проголосили ембарго на експорт нафти до країн Заходу через підтримку Ізраїлю у Війні Судного Дня. Через це країни Заходу, в тому числі Велика Британія, почали шукати інші шляхи імпорту нафти. Так Радянський Союз почав отримувати істотні кошти (нафтодолари), продаючи західним державам нафту.

У 1974 р. консерватори двічі програли вибори, тому лейбористи прийшли до влади. Керівником Кабінету Її Величності став Гарольд Вільсон. У лютому 1975 р. прем'єр-міністр Великої Британії Гарольд Вілсон відвідав Москву. Він мав переговори з генсеком ЦК КПРС Леонідом Брежнєвим. В результаті було підписано ряд документів, які визначали економічну співпрацю між державами. Це такі документи: «Програма співпраці в галузі науки і техніки на десятирічний період», «Довгострокова програма розвитку економічної та промислової співпраці між СРСР і Сполученим Королівством». Окремо також була угода щодо медицини та сфери охорони здоров'я.

Велика Британія брала на себе зобов'язання щодо кредитного фінансування, яке йшло на модернізацію радянської промисловості. Ці кошти також йшли на придбання устаткування для підприємств.

Для Радянського Союзу було дуже вигідно мати доступ до новітніх технологій. Керманічі СРСР розуміли, що їхня держава програє гонку науково-технічної революції. Разом з тим, варто відзначити, що вищезгадані угоди мали рекомендаційний характер. Це означало те, що Лондон міг вибірково виконувати їх.

Результатом переговорів Гарольда Вілсона та голови Ради міністрів СРСР Олексія Косигіна у лютому 1975 р. було те, що у Москві було відкрито представництва великих британських компаній та банків. Станом на 1979 р. їх було вже 16. Не варто забувати, що Радянський Союз у експорті та імпорті Великої Британії посідав всього 1 % станом на 1970-ті рр.

Після Гарольда Вілсона прем'єр-міністром Великої Британії став наступний лідер Лейбористської партії Джеймс Каллаган (1976–1979). Будучи на посаді керівника Кабінету він не мав візитів до СРСР, але загальний підхід у економічній політиці Лондона щодо Москви був ідентичним, що і за Вілсона.

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У 2024–2025 рр.

*Липа Микита Володимирович,
Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

Актуальність вивчення історії торгівлі, податків та мита в Україні у 2024–2025 рр. обумовлена низкою сучасних економічних та соціально-політичних факторів. У цей період країна зазнає значних змін під впливом війни, що безпосередньо впливає на структуру та обсяги зовнішньоекономічної діяльності. Аналіз цих процесів дозволяє простежити трансформацію торговельних потоків, зміни в податковій політиці та роль митної служби у забезпеченні фінансової стабільності держави.

Особливу увагу привертає адаптація законодавства до нових економічних умов, зокрема модернізація Податкового кодексу та впровадження заходів, що стимулюють розвиток цифрової економіки та підтримку внутрішнього виробника. Митна політика, своєю чергою, стає важливим інструментом фіскальної стабільності, забезпечуючи надходження до бюджету та захист національного виробника від демпінгового імпорту.

Дослідження цього періоду також демонструє зростаючий інтерес наукової спільноти до питань історії торгівлі та податків, що підтверджується проведенням спеціалізованих конференцій та публікацій. Усе це робить аналіз історії торгівлі, податків та мита не лише актуальним, але й необхідним для формування ефективної економічної політики та стратегічного розвитку країни.

Рік тому Уряд ухвалив Національну стратегію доходів на 2024–2030 роки з метою посилення фіскальної спроможності держави, зокрема через модернізацію митних органів відповідно до сучасних викликів та європейських стандартів. Реформа охоплює різні аспекти діяльності митниці: атестацію та звільнення посадових осіб, впровадження новітніх програмних рішень, відмову від неефективних практик і набуття Держмитслужбою нових функцій [1].

На засіданні Керівного комітету Державної митної служби України з питань реалізації Плану реформ на 2024–2030 р. обговорювали інструменти впровадження змін, визначали ключові завдання на 2025 рік та шляхи їх виконання у розумні строки без втрати якості. Особлива увага приділялася впровадженню системи ключових показників ефективності (КПІ) для забезпечення прозорості роботи митниці, а також визначенню КПІ для виконання Антикорупційної програми. Заплановано створення сучасного ІТ-рішення для автоматичного моніторингу виконання цих показників, що дозволить оцінювати ефективність рішень та дій митних органів і зміцнювати довіру бізнесу, громадян та міжнародних партнерів.

Не менш важливою є атестація посадових осіб митних органів, яка буде реалізована у два етапи: розроблення порядку проведення атестації та проходження психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа. Такий підхід дозволить чітко розмежувати зони відповідальності та підвищити ефективність процесу.

Крім того, на засіданні обговорено необхідність розроблення Дисциплінарного статуту митних органів із урахуванням європейських стандартів, що є важливим елементом інтеграції українського законодавства до норм ЄС.

Ухвалені рішення демонструють готовність держави до системного реформування митної служби, підвищення її прозорості та ефективності, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню фіскальної спроможності та довіри з боку бізнесу, громадян і міжнародних партнерів.

У 2024–2025 р. Національний банк України активно реагує на зростання інфляції та нестабільність економічного середовища. У грудні 2024 р. інфляція сягнула 12 % річних, що перевищило прогнозні показники, і продовжила залишатися високою на початку 2025 р. Високі темпи зростання цін обумовлені як тимчасовими факторами, зокрема низькими врожайми, так і фундаментальними чинниками – підвищенням витрат бізнесу на сировину, енергію та зарплати [2].

З метою стримування цінового тиску, збереження контрольованих інфляційних очікувань та поступового приведення інфляції до цільового рівня 5 % на горизонті політики, Правління НБУ ухвалило рішення підвищити облікову ставку до 14,5 % річних. Це рішення спрямоване на підтримку гривневих заощаджень, стимулювання стабільності валютного ринку та пом'якшення негативного впливу інфляції на економіку.

Прогноз НБУ на 2025–2026 рр. передбачає поступове сповільнення інфляції до 8,4 % у 2025 р. та до цілі 5 % у 2026 р. Водночас відновлення економіки залишається обмеженим через наслідки війни, дефіцит робочої сили та пошкодження інфраструктури. Міжнародна фінансова підтримка та заходи з фіскальної та монетарної стабілізації забезпечують можливість покриття бюджетного дефіциту без емісії та підтримання стійкості валютного ринку.

Головним ризиком для економічного розвитку залишаються наслідки війни та потенційна невизначеність у зовнішньоекономічній сфері. Водночас позитивні сценарії можливі за умов посилення міжнародної підтримки, відбудови критичної інфраструктури та прискорення євроінтеграційних процесів.

Таким чином, аналіз розвитку торгівлі, податків та мита в Україні у 2024–2025 рр. свідчить про суттєву трансформацію економічних механізмів під впливом війни, реформування митних органів, модернізацію податкового законодавства та активну монетарну політику НБУ, що разом спрямовані на забезпечення фінансової стабільності, підтримку внутрішнього виробника та зміцнення довіри з боку бізнесу, громадян і міжнародних партнерів.

Список використаних джерел:

1. Державна митна служба України. Модернізація митної служби йде за планом. *Державна митна служба України*. 2024. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/modernizatsiia-mitnoyi-sluzhbi-ide-za-planom-produktivna-robotu-u-2024-rotsi-dozvolila-iz-vpevnenistiu-viznachiti-nastupni-zavdannia-1956> (дата звернення: 15.09.2025).

2. Національний банк України. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-pidvischiv-oblikovu-stavku-do-145> (дата звернення: 15.09.2025).

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ ЯК ФАКТОР ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Чуйко Марина Миколаївна,
Рижов Сергій Максимович,
*ІНІ “Українська інженерно-педагогічна академія” ХНУ ім. В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Сучасна митна система України перебуває на етапі активної цифровізації, і електронний документообіг є одним з її головних напрямів. Використання цифрових технологій дозволяє скоротити час митного оформлення товарів, спростити адміністративні процедури та забезпечити прозорість взаємодії між державними органами і бізнесом. Це відповідає світовим тенденціям та міжнародним зобов'язанням України.

Юридичним підґрунтям нормативно-правових основ функціонування електронного документообігу є норми Митного кодексу України, Закону «Про електронні документи та електронний документообіг», а також Закону «Про електронні довірчі послуги». Вони закріплюють рівнозначність електронних та паперових документів, визначають правила застосування кваліфікованого електронного підпису та регулюють порядок інформаційного обміну. Проте законодавство все ще містить низку суперечностей, які стримують повну відмову від паперових носіїв.

У практичному вимірі електронний документообіг забезпечується такими системами, як АСМО (автоматизована система митного оформлення), АСАУР (автоматизована система аналізу та управління ризиками), портал «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» та NCTS (New Computerised Transit System). Вони покликані автоматизувати ключові етапи митного оформлення – від подання декларації до перевірки ризиків і міжнародного транзиту [1].

Попри значний прогрес, система стикається з низкою викликів. По-перше, досі зберігається дублювання паперових і електронних документів, що знижує ефективність цифрових інструментів. По-друге, існують труднощі з інтеграцією різних ІТ-рішень між собою. По-третє, технічні збої та перебої у функціонуванні сервісів знижують довіру бізнесу. Також «людський фактор» та можливість ручного впливу на процедури створюють ризики корупції.

У ЄС, відповідно до Митного кодексу Союзу, усі митні процедури здійснюються виключно в електронному форматі, без дублювання на папері. Такий підхід забезпечує швидкість, прозорість та уніфікацію процедур у межах єдиного європейського митного простору. Для України це є орієнтиром, до якого варто прагнути в рамках виконання Угоди про асоціацію.

Приєднання України до спільної транзитної системи NCTS є важливим кроком у напрямі інтеграції до митного простору ЄС. Ця система дозволяє оформлювати одну транзитну декларацію, яка визнається одночасно кількома країнами, що значно полегшує міжнародні перевезення, скорочує час на кордоні та знижує витрати бізнесу [2].

До основних напрямів удосконалення української моделі електронного документообігу слід віднести: гармонізація нормативної бази з європейськими стандартами; повна відмова від паперових документів; інтеграція усіх контролюючих органів у «єдине вікно»; технічна модернізація інформаційних систем; підвищення рівня кіберзахисту та цифрової грамотності користувачів.

Реалізація зазначених заходів сприятиме зменшенню витрат бізнесу на митне оформлення, пришвидшенню руху товарів через кордон, підвищенню прозорості процедур та зниженню рівня корупційних ризиків. У стратегічній перспективі це дозволить Україні стати повноцінною частиною європейського митного простору.

Список використаних джерел

1. IT-трансформація митниці. URL: <https://customs.gov.ua/it-transformatsiia-mitnitsi>
2. Іщук Ю. А., Шемчук А. В. Упровадження електронної системи митного оформлення в Україні: переваги та недоліки. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11. С. 18–25.

ВІД МИТНИХ ЗБОРІВ ДО ФОНДОВИХ БІРЖ: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

Квеліашвілі Ірина Миколаївна,
Бродовська Вікторія Юріївна,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

Історія розвитку торгівлі та оподаткування в Україні є одним із ключових чинників становлення сучасної економічної системи держави. З давніх часів обмін товарами між громадами та державами створював своєрідні «економічні мости», що поєднували народи через торгівлю, фінанси та податкові механізми. Саме торговельні відносини сприяли формуванню перших центрів економічної активності, розвитку міст і ремесел, появі грошового обігу та потребі в державному регулюванні фінансових потоків [1].

Перші форми оподаткування з'явилися ще у Стародавньому світі, зокрема в державах Месопотамії, Вавилоні та на території Давнього Єгипту, однак власну специфіку вони набули й на українських землях. У період Київської Русі основними джерелами державних доходів були данина, мито, торговельні збори та десятина – податки, які виконували не лише фіскальну, а й соціально-релігійну функцію. Данина збиралася з підлеглих племен, а торговельні мита стягувалися з купців, які вели активну торгівлю з Візантією, Хазарією та іншими країнами. У цей час формуються перші елементи податкового контролю, що заклали підвалини для подальшого розвитку фінансової системи держави [2].

У середньовіччі торгівля стає головним джерелом наповнення державних скарбниць. Особливо це проявилось в період Галицько-Волинської держави, коли митні збори, ярмаркові податки та торговельні мита перетворилися на важливий інструмент економічної політики князів. Розвиток транзитної торгівлі через територію України – між Балтійським і Чорним морями – сприяв зміцненню міжнародних зв'язків і появі перших прообразів податкових адміністрацій, що забезпечували контроль за переміщенням товарів. У цей час можна спостерігати тенденцію до централізації податкової системи, яка слугувала не лише джерелом доходів, а й інструментом регулювання економічних процесів.

У період Гетьманщини податкова система набула більш впорядкованої структури. Існували як прямі податки на землю, ремесла, господарство, так і непрямі – мита, акцизи, збори з торгівлі. Податки цього періоду виконували важливу роль у фінансуванні війська, судової системи, освіти та будівництва доріг. Гетьманська влада поступово створювала власні фінансові установи, які забезпечували контроль за надходженнями та витратами коштів. У цей час почали формуватися також засади державного контролю над грошовим обігом і кредитними операціями, що стало основою для подальшого становлення фінансового управління в українських землях [3].

У ХІХ ст., після приєднання більшості українських територій до складу Російської імперії та Австро-Угорщини, податкова система поступово централізувалася. Виникає нова форма фіскального управління, де значну роль відіграють акцизи, державні мита, податки на прибуток і землю. Активний розвиток промисловості, торгівлі й транспорту, особливо через чорноморські порти Одеси, Миколаєва та Херсона, створював потребу в модернізації митних тарифів і розширенні системи податкових надходжень. У цей період формуються основи сучасної бюджетної системи, де податки розглядаються не лише як джерело доходів, а й як засіб стимулювання економічного розвитку [4].

У ХХ ст. податкові відносини в Україні зазнали істотних трансформацій. Радянська модель господарювання передбачала централізоване управління фінансами, а отже, і повну державну монополію на податкову політику. Однак із відновленням незалежності у 1991 р. Україна отримала можливість створити власну систему оподаткування, засновану на принципах ринкової економіки. Протягом 1990-х рр. відбувалися численні реформи, спрямовані на формування стабільної податкової бази. Важливим етапом стало прийняття Податкового кодексу України у 2010 р., який систематизував види податків, зборів і пільг, а також запровадив нові механізми адміністрування податків.

У ХХІ ст. розвиток торгівлі та оподаткування набуває цифрового виміру. Впровадження електронних сервісів, таких як електронний кабінет платника податків, системи е-Акциз і е-РРО, сприяє підвищенню прозорості та ефективності адміністрування податків. Застосування сучасних ІТ-рішень дало змогу знизити рівень тіньової економіки, покращити контроль за сплатою податків та забезпечити зручність для бізнесу й громадян. Розвиток

міжнародної торгівлі, лібералізація митних процедур і впровадження електронних декларацій стали важливими кроками на шляху інтеграції України до європейського економічного простору [5].

Таким чином, розвиток торгівлі та оподаткування в історії України демонструє тісний взаємозв'язок між економічною політикою, державним управлінням і міжнародними відносинами. Від стародавніх митних зборів і податків Київської Русі до сучасної цифрової податкової системи – цей шлях відображає не лише еволюцію фінансових інструментів, а й поступ державності, заснованої на прозорості, справедливості та ефективному управлінні фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел:

1. Історія розвитку торгівлі в Україні: становлення, етапи та сучасні тенденції: *Економічний простір* : веб-сайт. URL: <https://economspace.dp.ua> (дата звернення: 27.10.2025).

2. Фінансова система Київської Русі: податки, збори, мита: *Історія економіки та економічної думки України* : веб-сайт. URL: <https://iedu.nas.gov.ua> (дата звернення: 27.10.2025).

3. Податкова політика Гетьманщини та Галицько-Волинської держави: історичний аспект: *Міністерство фінансів України* : веб-сайт. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 28.10.2025).

4. Податкові реформи в Україні у XIX столітті: імперська фінансова політика та її вплив на регіональну економіку: *Економічна історія* : веб-сайт. URL: <https://economic-history.org.ua> (дата звернення: 28.10.2025).

5. Етапи становлення податкової системи незалежної України: *Міністерство фінансів України* : веб-сайт. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2025).

ВІДНОВЛЕННЯ. ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ МИТНИЦІ (1921 – ВЕРЕСЕНЬ 1923 рр.)

Дейнеко Сергій Миколайович,
*Комунальний заклад “Харківський історичний музей імені М.Ф. Сумцова”
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна*

В історії України 1921 р. асоціюється з поразкою Визвольних змагань та втратою державності. Натомість для радянської Росії та афілійованої з нею радянської України, це початок заміни засад військового комунізму на Нову економічну політику, практична реалізація якої розпочалася у 1922 році.

Отже, станом на кінець 1920 – початок 1921 рр. в пакгаузах Харківської складської митниці зберігалася велика кількість різноманітного краму – галантерея, тютюн, поштові посилки та вилучена контрабанда, наприклад, прикраси з дорогоцінних металів, а також більше ста золотих і срібних годинників. Найбільшою цінністю, яка зберігалася на митних складах у Харкові, було майно Товариства Червоного хреста. Так, у пакгаузі № 2, ще у період Першої світової війни, зробили найбільшу на Лівобережній Україні базу по зберіганню медичного обладнання та препаратів. Там знаходилося

декілька тисяч пудів перев'язочних матеріалів, дезінфекційних засобів, медикаментів та хірургічного обладнання. Відповідальним за охорону цього майна вважався керівник Харківської митниці. У роки війн та епідемій це був справжній скарб, який невдовзі передали на потреби Червоної армії.

У першій половині 1921 р. Харківська митниця імпортувала операцій не проводила. За цей період прибуло десь 10 тис. пудів гуманітарних вантажів (одяг, продукти, сірники) від американських благодійників через порти Батумі, Ленінграда, Владивостока. Експорт, за вагою, приблизно дорівнював імпорту і складався в основному з щетини, хутра та старої гуми у вигляді калош, які купувалися в якості вторинної сировини з метою подальшої переробки. У другій половині 1921 р. рух товарів дещо поживався. Так, з 2 серпня 1921 р., згідно з постановою Народного комісаріату зовнішньої торгівлі, вступили в дію Правила про ввезення та вивезення поштових посилок. Дозволялося, без сплати мита, ввозити посилки вагою до 5 кг зі споживчими товарами для особистих потреб.

Імпорт у другій половині 1921 р. за об'ємом становив три залізничних вагона і складався з медикаментів (22 пуда), різноманітного канцелярського приладдя, галантереї, окулярів та виробів зі скла. Так, дійсно дуже скромно у порівнянні з періодом, що передував Першій світовій війні, але це більше ніж у першому півріччі 1921 р., коли ввезення комерційних вантажів взагалі не відбувалося. У зазначений період згідно з розпорядженням міської Тарифно-нормувальної комісії штатний розпис митниці налічував 36 посад, з яких лише 3 були вакантними. Відповідно кількість співробітників перевищувала обсяги роботи у 1921 році.

В рамках виконання програми НЕП радянське керівництво в березні – червні 1922 р. затвердило перший радянський митний тариф. Прийняття цього засадничого, для митних закладів, документу активізувало їх діяльність. Структурно Харківська митниця складалася з трьох відділів – загального, бухгалтерського та пакгаузного. Станом на першу половину 1922 р. особовий склад налічував 45 співробітників, згодом він збільшився до 62 осіб, з яких 11 були членами КП(б)У. Також за наказом керівництва Українського митного округу при Харківській митниці створили «інститут практикантів» з 13 слухачів. Основною метою було бажання підготувати кваліфіковані кадри, дефіцит яких гостро відчувався. На наш погляд назва «інститут» занадто гучна, скоріш за все це були курси для новачків. Ще одна з причин організації цих курсів, це бажання оновити штат митниці, який на відміну від багатьох інших установ в УСРР мав «старочинницьку політичну фізіономію». Розпочинаючи з другої половини року слухачі вищезгаданих курсів вже почали працювати в Харківській митниці поступово змінюючи її «фізіономію» на пролетарський манер.

Фінансування митниці у першій половині 1922 р. мало хаотичний характер. Так, гроші на заробітну плату співробітникам відпускалися у вигляді авансів Митним відділом при Уповноваженому Народного Комісаріату зовнішньої торгівлі. Після реорганізації цього відділу в Український митний округ, дозволили використовувати для потреб установи гроші отримані від збору мит.

У перше півріччя 1922 р. не відбулося різкої активізації імпортно-експортних операцій. Але у другому півріччі, з 1 червня по 15 грудня обсяги ввезення іноземних товарів різко зросли і склали 648 вагонів загальною вагою 330 тис. 327 пудів. Вантажі прибували на адресу переважно державних організацій і складалися з продуктів харчування, канцелярських товарів і одягу, наприклад, – борошна, рису, оселедців, чаю, кави, паперу, побутових електричних приборів, медикаментів. Окрім того, через митницю у Харкові за період з 1 січня по 1 листопада 1922 р. пропущено 8 тис. 370 закордонних поштових посилок, як для харківських отримувачів, так і транзитних. Митний догляд вантажів відбувався прямо на території ст. Харків Південної залізниці. Траплялися випадки, коли про прибуття вантажу митники дізнавалися випадково, а сам вантаж власникам дозволялося вивозити без обов'язкової сплати мита, під чесне слово, зобов'язавши його господарів сплатити збір протягом наступних шести тижнів. Однак, далеко не всі оцінили цей шляхетний вчинок. Ціла низка державних установ, що отримували вантажі з-за кордону, мала заборгованість по сплаті мита. Так, наприклад, серед найбільших боржників опинилися: 1. Народний комісаріат закордонних справ з боргом у розмірі 3 тис. 384 крб 18 коп.; 2. Народний комісаріат освіти з боргом у розмірі 18 тис. 591 крб 98 коп.; 3. Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет з боргом у розмірі 8 тис. 983 крб 29 коп.; 4. ЦК КП(б)У з боргом у розмірі 3 тис. 66 крб 37 коп.; 5. Укрзовнішторг з боргом у розмірі 348 тис. 54 крб 3 копійки. Перелік дебіторів складався з 12 різноманітних державних установ, загальна сума заборгованості яких становила 393 тис. 674 карбованці. Цю практику, яка дозволяла відтерміновувати сплату мит та інших платежів отримувачами закордонних вантажів, припинили восени і почали боротьбу за зменшення сум заборгованості. Спираючись на Постанову Ради праці та оборони від 6 жовтня 1922 р. митники відмінили випуск товарів замовникам без повної сплати суми мита. Отже, незважаючи на всі повоєнні труднощі та негаразди харківські митники у 1922 р. зібрали мит на 1 млн 128 тис. 85 крб 96 коп. в золотій валюті та 28 млн 786 тис. 734 крб 68 копійок в грошових знаках зразка 1922 р.

У 1923 р. структура Харківської митниці не зазнала змін і так само складалася з трьох відділів – загального, бухгалтерського та пакгаузного. Станом на 1 жовтня 1923 р. її персонал складався з 64 штатних та 6 позаштатних співробітників і 7 прикомандированих працівників. Загалом 77 осіб, з яких 17 були членами ВКП (б) та комсомолу. В цілому, за оцінкою керівника Харківською митницею Рязанцева, професійний рівень службовців був «недостаточно квалифицированным». Лише 12 % мали належну кваліфікацію.

Товаропотік у період з 1 січня по 1 жовтня 1923 р. склав 600 вагонів з закордонними вантажами, які містили 48 тис. 894 товарних місця загальною вагою 18 тис. 294 пуда. Це переважно були – різноманітні машини, вироби хімічної промисловості, побутові товари. За цей крам держава отримала митних зборів на 80 млн. крб. грошовими знаками 1923 р.

Закордонних посилок, за той самий період, прибуло 5 тис. 19 одиниць, які містили переважно – одяг, білизну, продукти харчування.

Зі збільшенням легального імпорту, відновилися також різноманітні контрабандні схеми. Так, у 1923 р. харківські митники, співробітники губернського карного розшуку та ОДПУ провели 180 затримань, серед вилученого превалювали – текстиль, вироби зі шкіри, медикаменти, продукти, зокрема популярністю користувалися всілякі консерви. Зокрема, за 9 місяців 1923 р. вилучили 173 пуда незаконно ввезених продуктів харчування, 102 пуда верхнього одягу, 14 пудів косметики, 10 пудів виробів зі шкіри тощо. Загальна вартість реквізованої контрабанди склала 28 тис. карбованців.

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що у період з 1921 по 1923 рр. включно, Харківська митниця пройшла шлях від реквізицій та митного оформлення лише гуманітарної допомоги, до повноцінної роботи установи. Серед імпорту в 1922 р. превалювали продукти харчування, медикаменти, одяг і канцелярські товари, у 1923 – машини, вироби хімічної промисловості, що свідчить про зміну пріоритетів серед отримувачів іноземної продукції. Митні збори, порівнюючи 1922 та 1923 рр., номінально збільшилися майже у три рази, а в дійсності набагато більше, бо у 1923 р. провели грошову реформу і відбулася деномінація рубля зразка 1922 р. Так, 100 крб. старого зразка стали дорівнювати 1крб. нового. З другої половини 1922 р. відбулася стандартизація фінансування митниці, замість авансів від установ республіканського рівня повернулися до загальнозживаної світової практики забезпечення за рахунок прибутків митниці.

Таким чином можна стверджувати, що у 1921–1923 рр., не дивлячись на проблеми поствоєнного життя, зокрема дефіцит кваліфікованого персоналу, було стабілізовано становище Харківської митниці та закладено підвалини для подальшої продуктивної роботи закладу.

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ В ТОРГІВЛІ: ВІД МИТНИХ ЗБОРІВ І ПОДАТКІВ У КЛАСИЧНІЙ ЕКОНОМІЦІ – ДО ЦИФРОВИХ ФОРМ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

*Кобзева Тетяна Анатоліївна,
Глущенко Анастасія Олександрівна,
Сумський державний університет,
м. Суми, Україна*

У сучасних умовах глобальної цифрової економіки оподаткування торгівлі переживає глибоку трансформацію, коріння якої сягають епохи класичної економіки. Від перших митних зборів, які мали характер фіскальних інструментів і сприяли формуванню державних бюджетів, податкова система пройшла шлях до складних цифрових механізмів контролю, що відповідають вимогам глобалізованої економіки, та ставлять перед державами завдання забезпечення прозорості, ефективності та справедливості оподаткування.

Для початку необхідно розглянути поняття податку та митного платежу, як елементів оподаткування, основа яких була закладена на етапі становлення класичної економіки.

Тома Аквінський (1226–1274) визначив податки як дозволена форму пограбування. Свого часу Ш. Монтеск'є (1689–1755) вважав, що ніщо не потребує стільки мудрості і розуму, як визначення тієї частини, яку забирають у підданих, і тієї, яку залишають їм. А один із основоположників теорії оподаткування Адам Сміт (1723–1790) говорив про те, що «податки для тих, хто їх сплачує – є ознакою не рабства, а свободи» [1].

На сучасному етапі становлення податки визначаються, як форма фінансових взаємовідносин, які забезпечують формування доходів бюджетної системи, що використовуються органами державної влади та місцевого самоврядування [1]. До основних характеристик податків можуть належати: примус (стягнення податків відбувається в силу владних прерогатив держави); обов'язковість (здійснюється незалежно від бажання платника податків); безоплатність (в обмін на сплату податків платник не отримує різного роду економічні блага); знеособленість (не має конкретного закріплення за витратами); законодавча визначеність (сплачується в порядку та на умовах визначених законодавчими актами).

У структурі податків і зборів важливе місце посідає мито. Науковці визначають, що митні платежі – це обов'язкові платежі, установлені митним та податковим законодавством, що справляються у зв'язку з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон [2]. Так, у Митному кодексі України у п. 27 ч. 1 ст. 4 наведено перелік таких платежів: мито, акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [3].

Глобалізація та цифровізація світового господарства зумовили суттєві зміни у сфері оподаткування. Традиційні підходи, орієнтовані на матеріальні товари й фізичні потоки, поступово поступаються місцем новим моделям, пристосованим до цифрової економіки.

Цифрова трансформація економіки означає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери економічної діяльності. Характерними особливостями, що відрізняють її від традиційної економіки є: 1) створення нової бізнес-моделі; 2) створення нових та модернізація існуючих продуктів та послуг за рахунок максимального залучення вимог споживачів, що починаються зі стадії їх наукових розробок та досліджень; 3) створення продуктів та послуг завдяки технологіям Інтернету речей, віртуальній реальності, хмарним сервісам та штучному інтелекту; 4) економія коштів за рахунок автоматизації та роботизації бізнес-процесів тощо [4].

Вплив цифровізації економіки на систему фінансового контролю сприяв формуванню електронного аудиту як невід'ємного елемента сучасної аудиторської практики. У наукових джерелах електронний аудит визначають як перевірку бухгалтерських операцій, що здійснюються в електронному середовищі за допомогою комп'ютеризованих інструментів із використанням аналітичних, оціночних та тестових методів аудиту [5].

Так наприклад, одним із інструментів за допомогою якого здійснюється е-аудит є стандартний аудиторський файл (SAF-T), розроблений в 2005 році Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у форматі подання бухгалтерської та фінансової інформації в електронному вигляді до податкових органів, що містить експортовані з вихідної системи обліку дані про наявність та стан активів, власного капіталу та зобов'язань, а також зміни у фінансово-господарському стані платника податків за певний період [6].

Серед переваг е-аудиту варто визначити наступні: зменшення навантаження на платників податків та посадових осіб контролюючих органів; підвищення швидкості, точності та ефективності результатів перевірок; покращення якості збору та обробки податкових даних; зменшення податкових порушень; зниження впливу «людського фактора».

У підсумку слід зазначити, що історична еволюція оподаткування в торгівлі демонструє поступовий перехід від простих фіскальних механізмів у вигляді митних зборів до високотехнологічних цифрових форм податкового контролю. Якщо в епоху класичної економіки податки виконували переважно фіскальну функцію, то сьогодні, в умовах цифровізації, вони перетворюються на інструмент аналітичного управління, заснований на використанні інформаційних технологій. Впровадження електронного аудиту, зокрема формату SAF-T, підвищує точність і швидкість перевірок та сприяє формуванню нової культури податкової прозорості в цифровій економіці.

Список використаних джерел:

1. Андріяш В. І., Кравченко Є. С. Поняття та зміст податків. Могилянські читання – 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. *Публічне управління та регіональний розвиток* : XXVII Всеукр. наук.-практ. конф. : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв. С. 3–5.

2. Оніщик Ю. В. Митні платежі як системоутворювальні категорії митного законодавства України та Європейського Союзу. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Том 2. С. 86–90.

3. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

4. Башлай С. В., Яременко І. І. Цифровізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. № 48.

5. Дмитренко Е. С. Електронний аудит платників податків: проблеми запровадження в Україні. *Київський часопис права*. № 1. 2021. С. 46–51.

6. Державна податкова служба України. SAF-T UA. URL: <https://tax.gov.ua/baneryi/saf-t-ua>

ІСТОРИЧНІ КОРЕНІ ТА ЕВОЛЮЦІЯ СХЕМ МІЖНАРОДНОГО ПОДАТКОВОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ОФШОРНИХ ЮРИСДИКЦІЙ

Іванова Юлія Юріївна,
*Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна*

У сучасних умовах глобалізації офшорні юрисдикції відіграють вагомую роль у світовій економіці. Проблематика ухилення від оподаткування, оптимізації податкових платежів та відтоку капіталів у так звані «податкові гавані» набуває все більшої актуальності. Хоча офшорні зони сприймаються насамперед як інструмент уникнення оподаткування, історичні корені цього явища сягають кількох століть тому і пов'язані із розвитком міжнародної торгівлі, фінансів та комерційних відносин.

Перші аналоги офшорних схем з'явилися ще у Середньовіччі, коли європейські купці почали реєструвати свої кораблі та торгові компанії у країнах з м'якшими податковими умовами. Особливо активно подібні практики використовувалися в Англії, Голландії та Швейцарії у період XVII–XIX ст. Такі механізми дозволяли підприємцям уникати частини податкових зобов'язань у країнах походження, що сприяло збільшенню капіталів та розширенню міжнародних ринків. Саме тоді зародилися перші форми податкового планування, які згодом трансформувалися у сучасні офшорні моделі.

У XX ст. розвиток фінансових систем та міжнародного банкінгу сприяв оформленню поняття «офшорна юрисдикція». Після Другої світової війни багато держав, насамперед малі острівні країни, почали створювати спеціальні умови для залучення іноземного капіталу. До найвідоміших офшорних центрів належать Кайманові острови, Британські Віргінські острови, Багамські острови, Панама, Ліхтенштейн, Кіпр, Мальта, а також Швейцарія, яка тривалий час зберігала статус «тихої гавані» для банківських рахунків з усього світу. Основною перевагою таких юрисдикцій стала мінімізація податкових ставок, збереження банківської таємниці та відсутність контролю за валютними операціями.

Економічна сутність офшорів полягає у тому, що вони дозволяють компаніям законно або напівзаконно зменшувати податкові витрати, переводячи прибутки у країни з низькими податками. Водночас така практика часто використовується для приховування реальних доходів, відмивання грошей чи корупційних схем. Саме тому у 1980–2000-х рр. питання боротьби з офшоризацією набуло міжнародного масштабу. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) створила спеціальні «чорні списки» країн, які сприяють ухиленню від сплати податків. Паралельно посилювався контроль за транснаціональними корпораціями, що зобов'язані звітувати про свої прибутки у кожній країні діяльності.

Для України проблема офшоризації є надзвичайно актуальною. Щороку з економіки країни виводяться мільярди доларів у вигляді «сірого» капіталу. Особливо часто офшорні схеми використовуються у сферах енергетики, сировинного експорту, ІТ-бізнесу та аграрного сектора. Це призводить до зменшення надходжень у державний бюджет, спотворення конкуренції та гальмування розвитку національної економіки. Попри це, офшори залишаються привабливими через стабільність правового середовища, зручне корпоративне законодавство та гнучкі фінансові механізми.

Водночас офшорні зони виконують і позитивні функції. Вони сприяють міжнародному руху капіталу, розвитку інвестиційних процесів і створюють можливості для транснаціонального бізнесу. Для багатьох малих держав це – важливе джерело доходів і спосіб залучення іноземних компаній. Тому міжнародна спільнота намагається знайти баланс між контролем і свободою капіталу, впроваджуючи прозорі податкові стандарти, як-от ініціатива BEPS (Base Erosion and Profit Shifting).

Отже, історичні корені офшорних юрисдикцій сягають давніх торгових традицій, проте з часом вони перетворилися на складну систему податкового планування, яка суттєво впливає на світову економіку. Їхня роль двоїста: з одного боку, вони стимулюють міжнародну економічну активність, з іншого – створюють ризики для фінансової стабільності держав. Майбутнє офшорних юрисдикцій, ймовірно, пов'язане із подальшою глобальною боротьбою за прозорість та справедливість у сфері оподаткування. Зростаюча роль міжнародних організацій і цифрових технологій формує нові механізми контролю, які допоможуть зменшити тіньові потоки капіталу та забезпечити більш рівномірний розподіл фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Palan R., Murphy R., Chavagneux C. Tax Havens: How Globalization Really Works. Cornell University Press, 2010. URL: <https://www.researchgate.net/publication/264376330>
2. Cobham A., Janský P. Global Distribution of Revenue Loss from Corporate Tax Avoidance: Re-estimation and Country Results. Journal of International Development, 2019. URL: <https://www.researchgate.net/publication/323729709>
3. Gravelle J. Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion. Congressional Research Service Report, 2020. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R40623>
4. Christensen J., Shaxson N., Wigan D. The Finance Curse: How Global Finance is Making Us All Poorer. Polity Press, 2018. URL: https://raggeduniversity.co.uk/wp-content/uploads/2023/10/The-Finance-Curse_-How-global-f-Nicholas-Shaxson-pages-1_compressed.pdf

ВЗАЄМОДІЯ МИТНИХ ОРГАНІВ ІЗ БІЗНЕСОМ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ І НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Клочкова Анна Володимирівна,
Чорна Тетяна Миколаївна,
*Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна*

Митна справа має багатовікову історію. Від часів Київської Русі, коли стягувалося мито за перевезення товарів, до сучасних цифрових митниць відносини між державою та бізнесом пройшли значну еволюцію. Аналіз історії цієї взаємодії дає змогу виявити сталі проблеми та дієві шляхи їх вирішення.

У середньовічній Україні мито було важливим джерелом поповнення скарбниці, однак уже тоді виникали конфлікти через непрозорість тарифів і свавілля збирачів. Запровадження Магдебурзького права частково врегулювало ці питання, надавши торговцям певні гарантії [1].

За доби козацтва митна система Гетьманщини поєднувала європейські принципи з традиційними формами регулювання торгівлі, сприяючи розвитку зовнішніх зв'язків. Водночас централізація митної справи в Російській імперії посилила її фіскальний характер і ускладнила умови для українського купецтва.

У період незалежної України митна система зазнала кардинальних трансформацій. Створення Державної митної служби України у 1991 році поставило завдання формування цивілізованих відносин між митними органами та суб'єктами господарювання. Однак перехідний період характеризувався високим рівнем корупції, непрозорістю митних процедур та недовірою бізнесу до державних інституцій [2].

Євроінтеграційні процеси 2000-х років спонукали митну реформу, спрямовану на наближення вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році зумовило необхідність впровадження принципів спрощення та гармонізації митних процедур, підвищення прозорості діяльності митних органів.

Історична проблема корупції залишається актуальною і сьогодні. Успадковані від радянської системи патерналістські відносини між чиновниками і бізнесом потребують подолання через цифровізацію митних процесів, впровадження системи електронного декларування, автоматизацію митного контролю та зменшення особистих контактів між митниками і декларантами.

Цифрова трансформація митної служби є логічним продовженням історичного процесу спрощення торгівлі. Створення системи "єдиного вікна", електронний кабінет декларанта, автоматизований аналіз ризиків відповідають світовим тенденціям та дозволяють скоротити час митного оформлення з декількох днів до кількох годин [3].

Інститут уповноваженого економічного оператора (АЕО), запозичений з європейської практики, створює преференційні умови для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності. Цей механізм формує партнерські відносини між митницею і бізнесом, заохочуючи дотримання законодавства та стимулюючи прозорість операцій.

Консультаційна діяльність митних органів має глибоке історичне коріння. Ще у торговельних статутах середньовічних міст передбачалося надання роз'яснень щодо правил оподаткування товарів. Сучасна практика попередніх консультацій, проведення навчальних семінарів для декларантів продовжує цю традицію, адаптуючи її до складних реалій міжнародної торгівлі [4].

Механізми громадського контролю та діалогу з бізнес-асоціаціями є новим інструментом підвищення довіри. Створення громадських рад при митних органах, проведення регулярних зустрічей із представниками бізнесу, опитування щодо якості послуг забезпечують зворотний зв'язок та дозволяють оперативно реагувати на проблемні питання.

Історичний досвід показує, що ефективна взаємодія митних органів із бізнесом можлива лише за умови балансу між фіскальними інтересами держави та потребами учасників зовнішньоекономічної діяльності. Прозорість процедур, передбачуваність рішень, професіоналізм митників та повага до прав суб'єктів господарювання – ці принципи проходять червоною ниткою через всю історію розвитку митної справи [5].

Взаємодія митних органів із бізнесом в Україні еволюціонувала від середньовічних застав до сучасних цифрових систем. Ефективність такої співпраці ґрунтується на прозорості процедур, мінімізації особистих контактів, розвитку партнерства з добросовісними учасниками ЗЕД, консультаційній підтримці та громадському контролю. Подальші дослідження варто спрямувати на адаптацію європейського досвіду формування довіри між митницею та бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Державна митна служба: діяльність, структура та завдання. URL: <https://surl.li/ifwndm> (дата звернення: 22.10.2025).
2. Спрощення, гарантії та статус АЕО: бізнесу пояснили, як працюватимуть авторизації у митній сфері. URL: <https://surl.lu/kzpbvt> (дата звернення: 22.10.2025).
3. АЕО та NCTS. Що маємо зараз та чого очікувати в майбутньому? URL: <https://surli.cc/anslbi> (дата звернення: 22.10.2025).
4. Спрощення, гарантії та статус АЕО: бізнесу пояснили, як працюватимуть авторизації у митній сфері. URL: <https://surl.li/lrwvoj> (дата звернення: 22.10.2025).
5. Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1092. URL: <https://surl.li/sgkhtj> (дата звернення: 22.10.2025).

ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДИЧНОГО ПОДАТКУ В УКРАЇНІ

Кобзева Тетяна Анатоліївна,
Лелека Світлана Станіславівна,
*Сумський державний університет,
м. Суми, Україна*

На сьогоднішній день система охорони здоров'я – один із фундаментальних складників соціального добробуту. Відтак, після пандемії COVID-19 і в умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України врегулювання питання не лише ефективного та стабільного, але й справедливого фінансування медичного осередку стало неабияк актуальним. У даному контексті гостро постає питання щодо впровадження цільового медичного податку.

Як зазначає В. С. Волиниць, ще на початку ХХ ст. було відсутнім поняття загальнодоступної медичної допомоги, а значна кількість людей помирали від інфекційних хвороб. Вже в радянські часи почала діяти концепція М. О. Семашко, котра передбачала створення централізованої та безкоштовної системи охорони здоров'я. Отже, у згаданий період фінансування медичної галузі відбувалось виключно з державного бюджету тогочасного державного утворення, і характеризувалось відсутністю гнучких механізмів фінансування такої сфери, а також надмірною бюрократизацією [1, с. 97–98].

Одразу постала потреба стосовно реформування охорони здоров'я й після здобуття Україною незалежності, яка в радянські часи вважалась зразковою республікою за критерієм медичного обслуговування її населення відповідно, але дійсне фінансування було низьким і супроводжувалось поступовим скороченням. Вже під час першої половини 1990-х років Україна перебувала в значній економічній кризі, котра, першочергово, відзначилась на фінансуванні медицини безпосередньо. Тому було проведено реформу, що об'єктивувалась у наданні можливості медичним закладам мати додаткові джерела фінансування у спосіб встановлення платних послуг, однак це не вирішило проблеми низького рівня забезпечення медичного персоналу [1, с. 98]. Як наслідок, вітчизняна система охорони здоров'я перебувала в стійкому хронічному недофінансуванні.

30 листопада 2016 р. було схвалено Концепцію реформи фінансування системи охорони здоров'я, де основним джерелом фінансування залишаються кошти Державного бюджету України, отримані із загальнодержавних податків [2]. 27 грудня 2018 р. створено Національну службу здоров'я України (далі – НСЗУ). Згідно з п. 3 Положення про Національну службу здоров'я України, саме на неї покладено завдання реалізації державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення й виконання функції замовника

медичних послуг [3]. Таким чином, вітчизняну систему охорони здоров'я, фактично, наближено до моделі державного медичного страхування не лише з бюджетним фінансуванням, але й елементами контрактування.

У свою чергу, умови воєнного стану ускладнили реалізацію засади достатнього рівня бюджетного фінансування охорони здоров'я. На відміну від часткового збільшення видатків на охорону здоров'я, у 2024 р. їх було зменшено на 1 відсотковий пункт ВВП. Нині дане скорочення є суперечливим, беручи до уваги посталі загрози [4]. Крім цього, перехід лікувально-профілактичних закладів до комунальної власності зі статусом некомерційних підприємств призвів до нерівномірного ресурсного забезпечення на місцях, а тому медичні заклади в певних громадах розвиваються з великими складнощами [5, с. 51].

Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 49 Конституції України, кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [6]. Відсутність конкретизації джерел даного фінансування дозволяє регламентацію цільового медичного податку у виді одного із способів реалізації обов'язку нашої держави стосовно забезпечення сфери охорони здоров'я.

Впровадження такого податку також потребуватиме внесення змін до Податкового кодексу України, у тому числі для визначення суб'єктів, об'єкту, відповідної бази оподаткування і цільового спрямування коштів. Втім, ураховуючи дію воєнного стану, це питання стосується не лише правового, але й гуманітарного та етичного значення, де медицина потрібна для виживання.

Отже, правові передумови впровадження медичного податку в Україні ґрунтуються на поєднанні як конституційних норм, так і сучасної бюджетної ситуації та набутого досвіду в НСЗУ щодо реалізації державної політики фінансових медичних гарантій. Цей податок у разі його чіткого правового регулювання, а також прозорого адміністрування й віднайдення суспільного консенсусу, може набути значення одного із основного джерела сталого фінансування медичного осередку, зокрема в післявоєнному відновленні.

Список використаних джерел:

1. Волинець В. С. До питання про розвиток вітчизняної системи охорони здоров'я на шляху до реформування (XX – початку XXI ст.). *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. матеріалів XXIII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 97–99.

2. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 лист. 2016 р. № 1013-р. URL: <https://cutt.ly/Sr3URDOu> (дата звернення: 15.10.2025).

3. Про утворення Національної служби здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2017 р. № 1101. URL: <https://cutt.ly/Lr3UIeF9> (дата звернення: 15.10.2025).

4. Богдан Т. Бюджет 2024 року: позитивні здобутки й затьняжні хвороби. *LB.ua* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/Er3UzIcE> (дата звернення: 15.10.2025).

5. Сяська О. Публічне управління розвитком сфери охорони здоров'я. *Публічне управління та адміністрування: актуальні проблеми теорії та практики* : матер. І Всеукр. наук.-практ. інтернетконференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 22 груд. 2022 р. Київ : ДУТ, 2022. С. 49–54.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://cutt.ly/kr3UcNJy> (дата звернення: 15.10.2025).

СУЧАСНА ТОРГІВЛЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВИКЛИКИ

Іщенко Ігор Васильович,
Кривченко Дмитро Сергійович,
*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна*

Важко уявити будь-який з існуючих в історії світових порядків без такого явища, як торгівля. У часи становлення соціуму, появи перших інституцій та поняття “влади” й “держави”, – тобто явищ, цілком та повністю можливих лише з накопиченням в первісному суспільстві достатньої кількості ресурсів, – незмінним супутником людського прогресу був розвиток форм та способів торгівлі. Збут товарів та послуг з метою подальшого отримання прибутку завжди прагнув більшого залучення та масштабу. Від Ганзейського союзу до Італійських торгівельних республік, від європейських колоніальних імперій до сучасного глобалізаційного світу – усі системи світового устрою завжди прагнули до максимально можливого охоплення ресурсного потенціалу і перетворення якомога більшої території й населення в пов'язану, упорядковану лінійку виробництва та торгівлі. Однак як це було в минулому, система світової торгівлі в сучасності неминуче натрапляє на кризу, апогеєм якої є те, що ніколи не змінюється – війна. Спробуємо розібрати основні протиріччя систем світової торгівлі і порушити актуальне питання ескалації політичної та військової напруги в різних регіонах світу через фінансовий інтерес окремих акторів сучасних міжнародних відносин.

Головними аспектами, які слід враховувати при розгляді стану міжнародної економічної комунікації, є взаємозалежність та нерівність між окремими суб'єктами торгівельних відносин. Фактор взаємозалежності включає в собі само собою зрозумілу умову наявності зв'язку між двома суб'єктами для проведення «обміну», але більш критично важливі моменти криються в деталях, а саме в положенні двох сторін відносно одна одної. Саме тут розкривається фактор нерівності, адже торгівля як форма отримання прибутку зі збуту товарів зі сторони продавця завжди прагне зменшення витрат на проведення транзакції. Наводячи конкретні приклади

з історії, звичайно можна апелювати спекулятивністю торгівлі епохи великих географічних відкриттів, до прикладу Португальської імперії на західному побережжі Африки, де Лісабон користувався протиріччями між місцевими державами та племенами й грав з нульовою сумою шляхом розвитку работоргівлі. Проте подібні приклади з минулого без додатку у вигляді схожих за сутністю подій сьогодення можуть навести на думку, що “спекуляції” у торгівлі між країнами різного рівня розвитку в загальному масштабі залишились в минулому. Тож загалом візьмемо за факт – незмінним супутником фінансових та торговельних відносин протягом усієї історії є спекуляція. А який стан з цим питанням в сьогоденні?

Сучасний світовий устрій є відлунням завершення Другої світової війни. Формування біполярного світу з двома різними економічними моделями формувало умови не лише конкуренції в звичному для господарства сенсі, але й в питанні ефективності. І коли по завершенню Холодної війни чинною залишилась лише одна система, капіталістична, питання «ефективності» та альтернативних способів управління господарством нібито відпало само собою. Після 1991 р. сформувався новий-старий світ, що обіцяв розквіт загальної співпраці, глобалізацію, повсякчасну лібералізацію та багато інших благ вільного ринку, принаймні гіпотетичних. Шокові терапії в пост-соціалістичних країнах, руйнування цілих лінійок виробництва та занепад соціальних інститутів в країнах Східної Європи розглядались як закономірний процес включення нових держав в загальну структуру ринкових відносин, де по завершенню перехідного періоду повинен був початись етап поступового зростання економічних показників та рівня життя відповідно. Проте сталий період стабільного зростання так і не наступив: незадовго після перехідного етапу колишні країни східного блоку, а разом з ними і весь світ зустрілися з кризою 2008 р. Фінансові труднощі, по-перше, сприяли загостренню протиріч між країнами, по-друге, змушували країни, що розвиваються, брати більше позиків від міжнародних кредиторів, наприклад МВФ [1]. Ці фактори негативно впливали на розбудову самостійності багатьох держав, що в перспективі й призвело до актуального поділу, який є зрозумілим усім, але який деякі люди досі не визнають – поділу світу на блок американського та китайського впливу.

У даному випадку, протистояння між провідними державами має пряму характер капіталістичної конкуренції. Два величезних уряди закручують авторитарні гайки всередині один одного для більш ефективного захисту інтересів власних транснаціональних корпорацій. Два центри сили, що використовують усі можливі важелі впливу на інші країни з метою поширення власного нарративу: чи то використання «безвихідного» положення Російської Федерації під санкціями із закупівлею її нафти «за безцінь», чи то постійні спроби скористатись важким положенням України для укладання угоди про рідкоземельні метали. Фінансові інтереси «великих гравців» можна ховати за будь-якими гаслами, але їхню сутність це ніяк не змінить. Незмінний парадокс торговельних відносин між

країнами прослідковується й тут: капіталістичний гігант у вигляді КНР у свій час отримав власну економічну могутність завдяки перенесенню промисловості США в регіони Китаю з більш дешевою робітничою силою [2]. Американські корпорації в закономірному пошуку мінімізації витрат при виробництві самі виростили свого майбутнього головного конкурента XXI ст., навколо протистояння з яким будуть відбуватись усі кризові події.

Глобальна конкуренція є невід'ємною частиною розвиненого капіталістичного суспільства. Теперішні проблеми за своєю сутністю суспільство зустрічало в минулому безліч разів. Однак новітній час формує нову форму загроз та викликів, з якими суспільству доведеться спіткнутись найближчим часом. І наша головна мета – зосереджувати академічну увагу на аналізі та вирішенні по-справжньому глобальних та важливих проблем.

Список використаних джерел:

1. The IMF Response to the Global Crisis: Meeting the Needs of Low-Income Countries. URL: <https://www.imf.org/external/np/lic/2009/072909.htm>
2. Autor D. H., Dorn D., Hanson G. “The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States”. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257%2Faer.103.6.2121>

ПОДАТКОВА РЕФОРМА ОКТАВІАНА АВГУСТА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Кривульська Інна Вадимівна,
*Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна*

Податкова реформа Октавіана Августа є одним із прикладів трансформації фінансових і адміністративних систем у період становлення Римської імперії. Вона не лише забезпечила економічну стабільність, але й стала основою для централізації влади та тривалого процвітання імперії. Вивчення реформи дозволяє зрозуміти, як ефективно управління фінансами може сприяти зміцненню державності, що є актуальним і для сучасних систем державного управління.

Октавіан Август, перший імператор Риму, після завершення громадянських війн опинився перед надзвичайно важким завданням: відновленням політичної та економічної стабільності величезної імперії. Римська імперія мала хаотичну та неефективну систему збору податків, яка потребувала негайної зміни задля задоволення потреб нової держави. Саме тому податкова реформа, проведена Августом, стала одним із визначних кроків у зміцненні адміністративно-фінансових основ Римської імперії, заклавши підвалини її стабільності на кілька століть. Водночас ця реформа була частиною ширшої програми відновлення порядку й інституцій, яку описано як комплекс заходів для забезпечення тривалого миру й відбудови державності [1].

До приходу Октавіана Августа стара податкова система Римської імперії базувалась на застарілих республіканських принципах. Основним джерелом доходів держави тривалий час залишались воєнна здобич і контрибуції переможених народів. У різних провінціях податки стягувалися публіканами – приватними збирачами, які брали участь у тендерах на право їх збору і часто перевищували свої повноваження та зловживали владою. Відсутність єдиних ставок, правил і обліку в провінціях призводила до несправедливості та неефективності системи оподаткування. Необхідність відновлення стабільності після громадянських воєн вимагала нової моделі централізованого й більш передбачуваного фінансового адміністрування [2].

Октавіан провів глибоку реформу провінційного управління. Вона полягала в поділі всіх провінцій імперії на дві категорії: сенатські та імператорські. У сенатських провінціях, які зазвичай були мирними і стабільними, податки збирали чиновники, підвладні сенату. Імператорські провінції, в яких розміщувались легіони та була загроза повстання народу, податкові та фінансові справи контролювати імператорські прокуратори, які напряду звітувалися Августу. При цьому важливу роль відіграв і політичний аспект: Август майстерно поєднав відновлення традиційних республіканських інститутів із новими механізмами влади, щоб легітимізувати централізацію фінансів і влади одночасно [3].

Нова податкова система мала чітку структуру. Вона мала такі види податків: подушний, земельний, податок на спадщину, митні збори, а також податки на продаж рабів. В результаті фіксації даних податків в системі надходження в державу стали стабільними і передбачуваними, впорядкування мит і системи непрямих податків мало помітний вплив на торгові потоки і сприяло інтеграції внутрішнього ринку імперії [5].

Також важливою зміною стало створення двох скарбниць: *Aerarium Saturni* – державної, яка формально підпорядковувалася сенату, та *Fiscus Caesaris* – імператорської, яка перебувала під контролем Августа. З часом імператорська скарбниця стала головною в державі. Августом також були засновані спеціальні фонди, серед яких зокрема *Aerarium militare* – військова скарбниця, призначена для виплат ветеранам, що дало змогу створити лояльну і професійну армію. Саме через такі фінансові інструменти він зміг гарантувати винагороди ветеранам без постійного перерозподілу загальних державних ресурсів [2].

Результати даної реформи Октавіана Августа стала очевидними вже за його життя. Імперія отримала стабільну основу свого функціонування. Регулярні податки дозволили фінансувати армію, будувати дороги, акведуки, мости та храми. Реформи також сприяли централізації влади: через фіскальну систему імператор міг контролювати провінції, впливати на місцеву економіку та зміцнювати єдність імперії, внаслідок чого адміністративні витрати стали передбачуваними, а держава менш вразливою до різноманітних криз [4].

Таким чином, податкова реформа Октавіана Августа стала фундаментом економічної та політичної стабільності Римської імперії. Вона не лише впорядкувала систему збору податків, але й забезпечила централізацію влади, створивши модель ефективного управління, що залишалася актуальною протягом століть. Реформа є прикладом того, як продумані фінансові зміни можуть трансформувати державу, зміцнюючи її економічні та адміністративні основи. Вивчення цього досвіду має вагомим значення для розуміння принципів успішного державного управління в сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Gutiérrez Ó., Martínez-Esteller M. *Tax Collection in the Roman Empire: A New Institutional Economics Approach*. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10602-021-09355-5>
2. Jongman W. M. *Taxes and Trade in the Roman Empire (200 BC–AD 400)*. 2017. URL: <https://research.rug.nl/en/publications/afterword-taxes-and-trade-in-the-roman-empire-200-bc-ad-400>
3. *The Romans in the Age of Augustus*. Wiley-Blackwell.
4. Rathbone D. *Egypt, Augustus and Roman Taxation*. 1993. URL: https://www.persee.fr/doc/ccgg_1016-9008_1993_num_4_1_1372
5. *World History*. Volume 1. OpenStax. URL: <https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/1-introduction>

БРЕСТСЬКИЙ МИРНИЙ ДОГОВІР 9 ЛЮТОГО 1918 р.: РАТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЮ СТОРОНОЮ

Малиновський Борис Володимирович,
*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

Правову основу відносин між державами Четверного союзу та українською державою становив «Мировий договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і Українською Народною Республікою з другої сторони», підписаний 9 лютого 1918 р. на дипломатичній конференції в Брест-Литовську.

Відповідно до Кінцевих постанов «Мирового договору...» він набрав сили з моменту ратифікації. Виключення становили положення, в яких було зазначено, що вони набували чинності негайно після підписання «Мирового договору...», та положення, які передбачали укладання окремих угод. Зокрема, закріплене в статті VII зобов'язання сторін «взаємно зав'язати [...] господарські зносини і устроїти обміну товарів» мало бути реалізоване не після ратифікації договору, а відразу після його укладання.

Делегація Української Народної Республіки на дипломатичній конференції в Брест-Литовську мала повноваження не лише підписати мирний договір з країнами Четверного союзу, а й ратифікувати його від імені Української Центральної Ради (законодавчого органу Української

Народної Республіки), «якби вона сама не в стані була цього зробити». Однак делегати не скористалися цим правом, знаючи, що під час підписання договору Центральна Рада продовжувала працювати.

З українського боку ратифікація «Мирового договору...» відбулася двічі. 17 березня 1918 р. Українська Центральна Рада (Мала Рада) ухвалила закон про ратифікацію, а 12 червня 1918 р. гетьман Павло Скоропадський ухвалив грамоту про ратифікацію. Обидва акти містили однакове формулювання: «мировий договір затвердити, ратифікувати і виконувати твердо і непорушно [в грамоті – «непохитно»], нині і на потім будучі часи».

Підписати й ратифікувати мирний договір із державами Четверного союзу була готова ще одна владна інституція – Рада народних секретарів. Вважаючи себе законним проводом української держави, Рада народних секретарів 24 лютого 1918 р. ухвалила рішення направити своїх делегатів на конференцію в Брест-Литовську, щоб «від імені Української Народної (Робітничо-селянської) Республіки з представниками четверного союзу [...] укласти мир, дійсний для обох сторін».

Однак делегатам Ради народних секретарів не дозволили взяти участь у роботі конференції. 1 березня 1918 р., коли, прямуючи до Брест-Литовська, вони прибули в окупований німецькою армією Псков, їм було повідомлено: «Присутні в Брест-Литовську представники четверного союзу, визнавши законним уряд Української Народної Республіки, не надають появи згаданих чотирьох панів жодного значення. Їм належить повертатися в Петербург».

ПРИЄДНАННЯ СЛОБОЖАНЩИНИ ДО РОСІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ: АСПЕКТИ ПРИМУСУ ТА КОНТРОЛЮ

Міносян Андрій Сергійович,
Варипаєв Олексій Михайлович,
*Державний біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна*

Включення Слобідської України до економічного поля Російської імперії в XVII–XVIII ст. відбувалося за умов домінування примусу [5, с. 19; 1, с. 22]. Як прикордонний продукт української колонізації, Слобожанщина спершу отримала від Москви сприяння: «слободи», земельні надання, підтвердження козацьких прав і полкового устрою. Однак зі зміною геостратегії імперії, від оборони до експансії та уніфікації, підтримка поступилася курсу на контроль і стандартизацію, що поступово нівелювало регіональну автономію.

Приєднання було політикою центру, а не природним зближенням [2, с. 4; 3, с. 1478]. Важелями слугували фінансово-економічний тиск і адміністративне втручання: фіскальні бар'єри; монополії на «стратегічні» галузі; примусова мануфактурна праця; єдина монетна система; демонтаж полкового устрою. Результатом таких процесів стало підпорядкування

місцевого господарства загальноімперським цілям. Ключовим став податково-митний контроль: застави на кордонах і шляхах, дозволи на торгівлю поза округами. Безмитні «привилеї», які полки інколи отримували, були умовною пільгою, винагородою за лояльність і службу (типовий приклад підтвердження після Полтави Петром I). Їхня строковість, обмеження і конфлікти з фіскалами створювали економічну невизначеність і залежність від центру, каналізуючи інтереси козацької старшини в русло імперської політики [6, с. 60].

Приєднання вибудовувалося через контроль над стратегічними ресурсами. Соляні промисли на Торських і Бахмутських озерах, від вільного промислу чумаків і «вільноварильників» (до 600 тис. пудів щороку з Тору), перейшли до казенних солеварень (1665), а згодом до повної державної монополії (Бахмут, 1704, Тор, 1715). Експропріація усунула приватну ініціативу: попри неефективність управління, імперський центр досяг повного контролю над ресурсом і ліквідації джерел локального збагачення [1, с. 25].

Петро I стимулював мануфактури, однак Україну здебільшого розглядали як сировинний придаток, а виробництво як сферу примусу. Поряд із вільнонайманими дедалі ширше використовували працю кріпаків, приписних і посесійних селян, фактично прив'язаних до підприємств (шкіряних, тютюнових, суконних, шовкових). Це забезпечувало дешеву роб силу для державних підрядів і наближених власників, одночасно гальмуючи становлення вільного ринку праці [1, с. 31]. Із середини XVII ст. регіон дедалі щільніше переходив на російську монету: спершу срібну і мідну, згодом на уніфікований обіг після реформ Петра I (десяткова система). Усунення інших валют і введення асигнацій 1769 р. остаточно вбудували Слобожанщину в імперську фінансову систему. Наслідком стала підвищена чутливість до інфляції й девальвації, зумовлених фіскальними та воєнними потребами центру [1, с. 53]. Таким чином, монетарна реформа стала не лише технічним стандартом, а й засобом фіскальної експлуатації: «інфляційний податок» працював як приховане вилучення ресурсів.

Поступово відбувалася ліквідація автономії та переформатування суспільства. Маніфест 1765 р. завершив інкорпорацію: козацькі полки трансформовано у гусарські формування, створено Слобідсько-Українську губернію, демонтовано інституційну основу окремішньої економіки. Скасовано пільги й місцеві правові режими; старшина інтегрована до дворянства [6, с. 64], рядове козацтво переведено в «військові обивателі»/міщани, а селян юридично прив'язано до маєтків (повна реалізація кріпацтва). Це забезпечило тотальний економічний контроль і стандарт управління, потрібний для ефективного вилучення ресурсів.

Таким чином, економічне приєднання Слобожанщини є не «природним зближенням», а послідовна стратегія центру: від скасування ранніх стимулів і посилення податкового пресу до контролю над стратегічними ресурсами, примусової праці, уніфікації грошей і ліквідації автономії у 1765 р. Сукупно це підпорядкувало місцеве господарство імперським цілям, спричинивши

довгі тіні в соціально-економічній динаміці регіону [4, с. 95]. Схема відповідає канону імперської інкорпорації периферії створення адміністративно-силових та фіскальних інструментів, що в подальшій історії еволюціонували у тоталітарні практики.

Список використаних джерел:

1. Гуржій І. О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року). Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1962. 210 с.
2. Людина, суспільство, влада в давній та ранньомодерній Україні: контексти історичної презентації / відп. ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2020. 616 с.
3. Міносян А., Варипаєв О. Західна стратегія та українське питання: історичний досвід, реалії, перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025, № 4 (34). С. 1476–1489. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1476-1489](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1476-1489)
4. Міносян А.С., Варипаєв О.М. Російська імперська політика і українське питання / Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму) : зб. наук. праць. Львів : ЛНМУ імені Данила Галицького, 2023. С. 94–97. URL: https://doi.org/10.31219/osf.io/wyph2_v1
5. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Російська імперськість як екзистенційна загроза: український контекст. *STUDIA SLOBOZHANICA : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Слобожанський гуманітарій – 2025»* (Харків, ДБТУ, 30 квітня 2025 р.). Харків, 2025. С. 18–21. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16740125>
6. Потапенко С. П. Козацька еліта Слобожанщини (друга половина XVII – кінець XVIII ст.). *Історія торгівлі, податків та мита*. 2015. № 2 (12). С. 57–65.

ВІД МИТНИХ ЗБОРІВ ДО ФОНДОВИХ БІРЖ: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

Пономарьова Оксана Борисівна,
Бродовська Вікторія Юріївна,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

Фінансові ринки відіграють ключову роль у функціонуванні економіки, оскільки забезпечують ефективний розподіл капіталу, формування цін, управління ризиками та стимулювання інвестиційної активності. Їх розвиток відображає еволюцію економічних відносин і зміну ролі фінансових інститутів у суспільстві. Історичні витoki фінансових ринків сягають глибокої давнини, коли основними джерелами державних доходів були митні збори, податки з торгівлі та інші платежі, що забезпечували розвиток торговельних міст і формування перших центрів фінансової влади [1].

У середньовіччі, із розширенням торгівлі між містами та державами, виникла потреба у створенні механізмів контролю за рухом товарів та коштів. Митні збори стали першими проявами централізованого фінансового управління, виконуючи не лише фіскальну, а й економічну функцію – вони стимулювали розвиток портів, ярмарків і торговельних центрів. У цей час з'являються перші фінансові інструменти, зокрема **векселі, боргові розписки та банківські ордери**, які дозволяли здійснювати розрахунки без необхідності переміщення золота чи срібла. Це стало важливим кроком до розвитку системи безготівкових платежів, що суттєво зменшувало ризики для купців та підвищувало ефективність торговельних операцій [2].

Подальший розвиток фінансових інститутів відбувався у XIV–XVII ст., коли в Італії, Нідерландах та Англії почали виникати перші банки. Вони не лише зберігали кошти купців, а й надавали кредити, здійснювали валютні обміни, а згодом – операції з цінними паперами. Банківські установи стали центрами фінансового посередництва, що забезпечувало рух капіталу між заощадниками та підприємцями. Саме в цей період виникли передумови для появи перших **ринків капіталу**, які згодом переросли у фондові біржі [3].

Перші фондові біржі з'явилися у XVII столітті, зокрема в Амстердамі у 1602 році, де здійснювалися операції з акціями Голландської Ост-Індської компанії. Це стало справжнім проривом у фінансовій історії людства, адже вперше виникла можливість колективного інвестування через публічне розміщення акцій. Біржі поступово перетворилися на майданчики, де визначається ринкова вартість активів, формується попит та пропозиція на капітал, а також мобілізуються кошти для масштабних інвестиційних проектів. Амстердамська біржа заклала основи сучасного біржового механізму, який у подальшому поширився на Лондон, Париж і Нью-Йорк [4].

У період промислової революції фінансові ринки стали фундаментом економічного зростання. З розвитком промисловості, транспорту й технологій виникла потреба у залученні значних інвестицій, що стимулювало розширення банківського кредитування та випуск цінних паперів. У XIX–XX ст. з'явилися такі фінансові інструменти, як **ф'ючерси, опціони, інвестиційні фонди**, а ринки набули глобального характеру. У XXI столітті процес цифровізації привів до появи **електронних бірж, криптовалют і фінтех-компаній**, які радикально трансформували фінансову систему. Сучасний фінансовий ринок характеризується високою динамічністю, інтеграцією та автоматизацією процесів, що дозволяє проводити операції в режимі реального часу з будь-якої точки світу [5].

В Україні формування сучасного фінансового ринку розпочалося після проголошення незалежності у 1991 р. Ключовими елементами його становлення стали створення **Національного банку України**, запровадження **системи державних облігацій**, розвиток **фондових бірж** – зокрема ПФТС та Української біржі. Важливою подією стало також

заснування **Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку**, яка забезпечує регулювання діяльності професійних учасників і контроль за дотриманням стандартів ринкової поведінки. Однак, попри прогрес, фінансовий ринок України стикається з низкою викликів: низьким рівнем ліквідності, недостатньою довірою інвесторів, слабким розвитком вторинного ринку та потребою у вдосконаленні законодавчої бази.

Отже, еволюція фінансових ринків – це безперервний процес удосконалення механізмів обміну, залучення капіталу та управління ризиками. Від митних зборів і векселів до високотехнологічних біржових платформ і цифрових валют – це шлях розвитку фінансів демонструє поступ людства від простих торгових операцій до складних систем управління капіталом.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зробити висновок, що еволюція не лише забезпечила ефективний перерозподіл ресурсів, але й створила основу для інновацій, глобалізації та інтеграції економічних процесів у світовому масштабі.

Список використаних джерел:

1. Проблематика розвитку фінансового ринку в Україні. *Економіка та суспільство* : веб-сайт. URL: <https://economyandsociety.in.ua>

2. Розвиток фінансового ринку в Україні. *Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова* : веб-сайт. URL: <https://dspace.onua.edu.ua>

3. Огляд фінансових ринків України та системи корпоративного управління для сталого відновлення. *Міністерство фінансів України* : веб-сайт. URL: <https://mof.gov.ua>

4. Історія розвитку та становлення ринку цінних паперів України. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation* : веб-сайт. URL: <https://seanewdim.com>

5. Джерела методологічного забезпечення дослідження та розвитку фінансового ринку України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : веб-сайт. URL: <https://esj.oa.edu.ua>

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ МИТА В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Речун Оксана Юріївна,
Шумчук А. С.,

*Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна*

Мито як економічна категорія має глибоке історичне коріння, що сягає біблійних часів. Його еволюція від простого збору за переміщення товарів до складного інструменту державної політики відображає трансформацію суспільних, політичних та економічних відносин. У різні історичні періоди мито виконувало різні функції – фіскальну, регуляторну, політичну – і було тісно пов'язане з розвитком державності, торгівлі та міжнародних відносин.

Перші згадки про мито зустрічаються у Старому Завіті, що свідчить про існування чітко визначених категорій зборів, які мали фіскальне значення. У Новому Завіті митники, зокрема апостол Матвій, згадуються як особи, що збирали податки для Римської імперії. Їхня діяльність була офіційною, але часто супроводжувалася зловживаннями, що формувало негативне ставлення у суспільстві. За часів Античності у Греції та Римі мито стягувалося як плата за переміщення товарів через кордони полісів або імперії. Це був один із перших прикладів непрямих оподаткування. Середньовіччя ж відзначилось тим, що у Європі мито набуло форми зборів за проїзд через мости, греблі, ярмарки.

В Україні в XIV–XVI ст. виділялися окремі типи оплат: «цло» – за перетин державного кордону, та «торгові мита» – за участь у ярмарках. За часів Київської Русі мито стягувалося з купців за торгівлю на території князівства, – зазначається в літописах. Митники працювали в спеціальних коморах, а частина зборів надходила до князівської казни. Мито виконувало фіскальну функцію, а також слугувало засобом контролю за переміщенням товарів. Уже тоді формувалися основи митної інфраструктури, що включала митні пости, склади та облікові книги.

У XV–XVI ст. мито стало частиною державної фінансової системи. Мито виконувало і протекціоністську функцію – захищало внутрішній ринок від іноземної конкуренції. У цей період мито стало інструментом економічної політики. У XVIII–XIX ст. мито в російській імперії регламентувалося певною постановою Петра I, що визначала ставки та порядок сплати. Мито використовувалося для стимулювання національного виробництва та обмеження імпорту. Мито мало переважно фіскальне значення, а митні органи виконували функції контролю, обліку та ідеологічного впливу – наприклад, через обмеження імпорту «буржуазних» товарів.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна створила власну митну систему. У 1992 році прийнято перший Митний кодекс, який заклав основи національного митного законодавства. Згодом, у 2012 та 2021 рр., відбулися оновлення, що гармонізували митні процедури з нормами Європейського Союзу. Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, Україна зобов'язалася знизити митні бар'єри, спростити процедури та забезпечити прозорість. Сучасне мито виконує три ключові функції: фіскальну – забезпечення надходжень до бюджету; регуляторну – захист внутрішнього ринку; політичну – вплив на зовнішньоекономічні відносини.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене можна дійти висновку, що генеза поняття мита – це багатовікова еволюція, що охоплює біблійні часи, античні, середньовічні держави, імперські системи та сучасні демократичні інститути. Мито трансформувалося з простого збору в складний інструмент економічного регулювання, що поєднує фіскальні, соціальні та політичні функції. Його історичне осмислення дозволяє краще зрозуміти сучасні виклики митної справи, зокрема в умовах глобалізації, цифровізації та євроінтеграції. Вивчення генези мита є важливим етапом формування професійної компетентності фахівців митної справи та економістів.

Список використаних джерел:

1. Біблія. Старий Завіт: Книга Ездри (розділ 7, вірш 24). Новий Завіт: Євангеліє від Матвія (розділ 9, вірш 9).
2. Економічна думка античного світу: підручник з історії економічних вчень. Київ, 2004.
3. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство : навчальний посібник.
4. Історія торгівлі, податків та мита : монографія / за ред. д.е.н. В. М. Кравця. Запорізький національний університет, 2021.
5. Гончарук О. М. Еволюція митної політики України в контексті євроінтеграції. *Економіка України*. 2020.

СПЕЦИФІКА ЕВОЛЮЦІЇ МИТНОЇ СИСТЕМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Речун Оксана Юріївна,
Федонюк Д. М.,
*Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна*

Дослідження еволюції митної системи обумовлено тим, що митна політика відіграє значну роль у забезпеченні економічного розвитку держави та сприяння нацбезпеці. Також визначає умови ведення зовнішньоекономічної діяльності, відповідно має вплив на обсяги міжнародної торгівлі. Набуває вагомого значення у формуванні митної політики, адже на рівні регіонів відбувається застосування митних процедур, контроль за переміщенням товарів та транспортних засобів. Термін «Регіональна митниця» можна трактувати як територіальний орган митної системи держави, що виконує функції контролю, адміністрування та забезпечення митної безпеки у певному географічному регіоні. Безпосередньо це є ланкою між центральними органами митної служби та митними постами, тож вони виступають механізмом реалізації державної митної політики у певних місцях, що дозволяє виявити закономірності її розвитку та сформуванню напрямки вдосконалення. Перші прояви митної діяльності на українських землях з'явилися ще за часів Київської Русі й були безпосередньо пов'язані з функціонуванням торгових шляхів та згодом податків. Уже тоді закладалась основа митниць, які не тільки поповнювали княжі скарбниці, але також регулювали правила торгівлі між окремими землями та іноземцями. У період феодальної роздробленості митна справа набула ще більш регіонального характеру. Кожне князівство встановлювали власні митні збори, а місцеві так звані митниці діяли за окремими правилами, що ускладнювало торгові зв'язки. Водночас це і сприяло формуванню перших митних органів, які з часом перетворились у надважливу складову державного управління та економічної політики. Ця тривала історична еволюція дозволяє виокремити кілька основних етапів становлення митної системи, які чітко демонструють її перехід від розрізнених структур до сучасної, інтегрованої моделі. Дореформенний

період характеризується наявністю численних локальних митниць, кожен з яких встановлював власні правила і тарифи. Відсутність єдиної митної системи призводила до бар'єрів, що ускладнювало переміщення товарів навіть у межах однієї держави. Така ситуація стримувала розвиток економіки та підштовхувала до пошуку шляхів уніфікації митної політики. Саме ці проблеми стали поштовхом до етапу інтеграцій, де і почався процес поступового узгодження митних правил. Тоді центральна влада почала обмежувати самостійність місцевих митниць. Водночас відбулася концентрація контролю над зовнішньою торгівлею у руках держави, цим самим забезпечуючи стабільні доходи бюджету, підвищивши ефективність боротьби з контрабандою та створити більш прозорі умови для суб'єктів господарювання. Подальший розвиток логічно привів до сучасного етапу, який відзначається впливом глобалізаційних і євроінтеграційних процесів. Митна система України, активно гармонізується з міжнародними та європейськими стандартами. Досить важливу роль відіграє цифровізація, документообіг, автоматизований контроль тощо. Це суттєво спрощує митні процедури, зменшує корупційні ризики і робить митну систему більш відкритою для громадян та бізнесу. Отже, специфіка еволюції митної системи на регіональному рівні полягає у поступовому переході від локальної митної системи із власними правилами до цілісної державної політики та сучасної моделі, що відповідає міжнародним стандартам. На даному етапі розвитку регіональні митниці не лише здійснюють контроль, а й виступають важливими інструментами розвитку зовнішньоекономічних відносин і захисту національних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Державна митна служба України. Офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua>
2. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/customs-policy>

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ВІД БАРТЕРУ ДО ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Семенова Анна Олексіївна,
*Державний університет "Житомирська політехніка",
м. Житомир, Україна*

Міжнародна торгівля виступає однією з найважливіших складових економічної взаємодії між країнами, забезпечуючи обмін товарами, послугами, технологіями та інноваціями. Її становлення має тривалу історію, що охоплює шлях розвитку від простих бартерних угод до сучасних цифрових форматів торгівлі. В наукових працях представлено багато підходів до визначення етапів становлення та розвитку міжнародної торгівлі, проте ми вважаємо, що найбільш обґрунтованою є періодизація за формами торгівлі (табл. 1). Такий підхід дозволяє простежити еволюцію

торговельних механізмів, показує технологічні та економічні зміни в суспільстві, а також демонструє, як саме оцінювався обмін товарами та послугами на кожному історичному етапі.

Таблиця 1

Етапи становлення та розвитку міжнародної торгівлі

Період	Форма торгівлі
IX тис. до н. е. – VII ст. до н. е.	Бартер (прямий обмін товарами без залучення грошей)
VII ст. до н. е. – XVII ст. н. е.	Грошово-товарний обмін (класична торгівля)
XV–XVII ст.	Колоніальна торгівля
XVIII–XIX ст.	Торгівля через інституційні структури (біржі, банки, торговельні палати)
1945 р. – 90-ті рр. XX ст.	Посередницькі форми торгівлі (експортно-імпортні операції, франчайзинг, лізинг, спільні підприємства)
Друга половина XX ст. – сьогодні	Електронна комерція (цифрові платформи, онлайн-торгівля)

Еволюція цієї сфери обумовлена впливом економічних, політичних, технологічних та соціальних змін, які відбувалися у світовій економіці. Поступовий перехід від натурального обміну до впровадження грошових розрахунків, а згодом до використання електронних платформ став відображенням процесів глобалізації, інформатизації та цифрових змін у світовій економіці.

На ранніх етапах розвитку людства основною формою міжнародної торгівлі був бартер, притаманний, насамперед, античним цивілізаціям, таким як Єгипет, Месопотамія, Фінікія та Греція. Однак із появою грошових систем і розвитком ремесел бартер поступово втратив свою універсальність, поступаючись грошово-товарному обміну, що став основою класичної торгівлі.

Період Великих географічних відкриттів (XV–XVII ст.) став важливим етапом переходу до колоніальної торгівлі, що стимулював глобалізацію товарообміну та дав початок створенню перших міжнародних торговельних корпорацій. Упродовж XVIII–XIX століть закладено інституційні основи для розвитку міжнародної торгівлі: виникли біржі, банки, торговельні палати, а також активно вдосконалювалися транспортні комунікації. Промислова революція спричинила поширення масового виробництва, що істотно збільшило обсяги товарообігу між країнами.

Після завершення Другої світової війни міжнародна торгівля набуває системного характеру завдяки підписанню ГАТТ у 1947 р., а пізніше – створенню СОТ у 1995 р., що займається правилами торгівлі між країнами [1]. У цей період відбувається активний розвиток посередницьких форм торгівлі, серед яких експортно-імпорتنі операції, франчайзинг, лізинг та спільні підприємства, що свідчить про значне ускладнення механізмів міжнародного економічного співробітництва.

Завдяки створенню у 1989 р. Тімом Бернерсом-Лі Всесвітньої мережі Інтернет людство отримало доступ до глобального обміну інформацією. Вже на початку 1990-х років впровадження зручних веб-браузерів зробило Інтернет доступним для широких мас, стимулюючи стрімкий розвиток онлайн-комунікацій. Після зняття Національним науковим фондом США обмежень на комерційне використання мережі Інтернет відкрилися можливості для активного залучення бізнесу до освоєння цифрового простору, що сприяло появі перших онлайн-платформ, розвитку електронної торгівлі та формуванню нової моделі економічних відносин, заснованої на швидкому обміні інформацією, інноваційних технологіях і глобальній доступності ринків. У цей період мережа з науково-комунікаційного інструмента поступово перетворювалася на платформу для комерційної діяльності, що стало основою для виникнення електронної економіки.

На початку 1990-х років дослідники відзначили низку переваг електронної комерції: зниження витрат і бар'єрів для входу на ринок, скорочення дистанції між виробниками та споживачами. Електронна комерція формує абсолютно нову економіку з колосальними перспективами та докорінно змінює традиційні підходи до ведення бізнесу [2, с. 6].

Розвиток міжнародної торгівлі охоплює багатотисячлітню історію, яка відображає загальні тенденції економічного та соціального прогресу людства. Від первісного бартерного обміну до складних систем сучасної електронної комерції цей процес ознаменувався постійними змінами форм і механізмів товарообміну, що відбувалися під впливом технологічних інновацій, політичних змін та глобалізаційних процесів. Запровадження грошей, становлення колоніальної торгівлі, створення інституційних основ світового ринку і розвиток цифрових платформ демонструють наростаючий рівень складності та вдосконалення торговельних відносин. На сьогодні електронна комерція є важливим етапом цього історичного розвитку. Вона суттєво зменшує бар'єри для виходу на міжнародні ринки, сприяє ефективнішій взаємодії між учасниками економічної діяльності й відкриває нові перспективи для зростання економіки. Таким чином, міжнародна торгівля перебуває в стані активного перетворення, а її подальший розвиток тісно пов'язаний із цифровізацією та впровадженням інноваційних моделей економічної співпраці.

Список використаних джерел:

1. What is the WTO? *World Trade Organization – Home page – Global trade*. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm

2. Michielsen S., Gevaers R., Dewulf W. A historical overview and analysis of e-commerce's milestones and its growing connection with air transport. *Journal of Shipping and Trade*. 2025. Vol. 10, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s41072-025-00203-5>

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ

Скоблик Марія Олександрівна,
Кобзева Тетяна Анатоліївна,
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Відповідно до п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України», Державна податкова служба України (ДПС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів. Основними завданнями ДПС є реалізація державної податкової політики та політики з адміністрування єдиного соціального внеску [1].

ДПС відіграє ключову роль у формуванні бюджетних надходжень і впровадженні податкової політики. В умовах реформ, зумовлених воєнним станом, євроінтеграційними процесами та економічними викликами, служба постає перед необхідністю глибокої модернізації. Реформа системи податкового адміністрування орієнтована на гармонізацію законодавства з нормами ЄС та цифрову трансформацію. Національна стратегія доходів до 2030 року визначає ключові напрями трансформацій з акцентом на стабільність та ефективність [2].

Водночас податкова реформа в умовах війни супроводжується низкою викликів. Серед них – корупція, недостатній рівень цифровізації, слабка взаємодія з платниками податків, а також дублювання функцій через подвійне підпорядкування регіональних структур. Втрата територій, руйнування інфраструктури і релокація бізнесу призвели до зниження надходжень: у 2022 р. частка податків у ВВП зменшилася до 10,2 % [3, с. 129].

Неефективність адміністративних процедур створює додаткові витрати для бізнесу: українські підприємства витрачають у середньому 74,4 людино-днів на рік на виконання податкових зобов'язань – значно більше, ніж у країнах ЄС. Електронні сервіси, зокрема Електронний кабінет платника, мають технічні недоліки. Система блокування ПДВ-рахунків часто стає причиною скарг. Додатково ситуацію ускладнюють недовіра з боку суспільства, недосконалість судової системи та презумпція вини платника.

У відповідь на виклики воєнного часу ДПС переглядає підходи до лібералізації: було запроваджено спрощений механізм оподаткування із 2 % ставкою єдиного податку. Втім, із 2023 року ця ініціатива викликає дискусії щодо доцільності пільг в умовах обмежених бюджетних ресурсів.

На основі наукових джерел ми виділили ключові виклики для ДПС:

1. Впровадження електронної звітності та автоматизованих систем контролю є необхідним кроком, але стикається з проблемами кадрового забезпечення, технічної інфраструктури та кібербезпеки.

2. Забезпечення стабільних податкових надходжень в умовах війни, інфляції та деструкції виробничих ланцюгів є складним завданням [4, с. 164–165].

3. Складність процедур, корупція та надмірний контроль породжують недовіру до податкової системи [5, с. 170–171].

4. Зобов'язання України щодо імплементації норм ЄС потребують реформування законодавства відповідно до європейських вимог прозорості та боротьби зі зловживаннями.

Подальший розвиток ДПС базується на адаптації до європейських стандартів, цифровій трансформації та боротьбі з корупцією. Пріоритетом до 2030 року є впровадження Директиви ЄС № 112 про ПДВ та стандартів ОЕСР. У межах проекту STRONG за підтримки Світового банку здійснюється модернізація ІТ-систем, впроваджуються нові технологічні рішення, що підвищують рівень довіри серед платників податків.

Заплановані заходи включають автоматизацію процесів, впровадження ризик-орієнтованого контролю, централізацію антикорупційних функцій та створення сучасних електронних платформ – за прикладом Німеччини та скандинавських країн. Після завершення війни головна увага буде зосереджена на SAF-T, інтеграції зі спільними європейськими платформами (VIES, EMCS) та детінізації економіки.

Таким чином, ефективна реалізація податкової реформи вимагає системного підходу, фахової підготовки кадрів, технічного забезпечення й політичної волі. Сучасні виклики перетворюються на можливості для зміцнення довіри, стабільності та економічного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227 : станом на 16 липня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text>

2. Принципи Національної стратегії доходів до 2030 року. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/local-news/939596.html>

3. Шепель І. Розвиток державної податкової служби України: оцінка ефективності, виклики та світові тенденції. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1 (52). С. 128–136. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-18>

4. Красько В. Сучасний стан та перспективи розвитку податкової системи в Україні в умовах воєнного стану та посиленої євроінтеграції. *Молодий вчений*. 2024. № 7 (131). С. 163–166. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-42>

5. Глушко А. Д., Пиріг Я. М. Податкова реформа в Україні: виклики та перспективні напрями реалізації. *Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2023. С. 170–172.

РОЗВИТОК БАЗАРНОЇ ТОРГІВЛІ НА ХАРКІВЩИНІ

Сорокіна Світлана Вікторівна,
Акмен Вікторія Олександрівна,
*Державний біотехнологічний університет
м. Харків, Україна*

З моменту свого заснування Харків формувався як торгово-ремісничий центр, в якому активно розвивалась як ярмаркова так й роздрібна торгівля. Вона зосереджувалася на щотижневих, а потім щоденних торгах. Називалися вони по-різному: ринки, базари, торжища, але суть їх залишалася однаковою. Сюди привозили свої товари і продукти жителі навколишніх сіл і міст.

Найстаріший торг виник у XVII ст. в центрі фортеці біля Успенського собору. Наприкінці XVIII ст. на цьому місці було споруджено одноповерховий кам'яний гостинний двір. Тоді ж, наприкінці XVII ст., утворився невеликий ринок біля південної стіни фортеці. Це місце раніше називалося Торговою площею (зараз Павлівський майдан).

Ще один базар виник у XVII ст. на так званій Лопанській площі (нині Сергіївський майдан). Він так і називався – Лопанський базар. Тут, уздовж схилу пагорба, наприкінці XVIII ст. архітектором П. А. Ярославським, який побудував гостинний двір, був зведений перший у Харкові кам'яний торговий ряд – так званий Шубний. У XVIII ст. на березі річки Харків біля Нетеченського мосту поблизу злиття річок Харків і Лопань виник ще один базар. Оскільки до цього тут крамували рибою, його назвали Рибним, а вулицю, що вела до нього – Рибною (зараз Кооперативна).

У 30-х рр. XIX ст. на місці заболоченої частини Пісунівської левади виник Благовіщенський ринок (зараз Центральний), який незабаром став головним у місті. Ринок з'явився і на Миколаївській площі (тепер площа Конституції); і на Сергіївській площі, і в Горяїновському провулку (південна частина вулиці Квітки-Основ'яненка).

Був і Журавлівський ринок, де можна було «купувати провізію і дрова на 50 % дешевше, ніж у місцевих крамарів», проте в 1910 р. він був закритий за постановою Думської комісії «з огляду на його близькість до журавлівської парафіяльної школи».

У 1913 році в Харкові налічувалося 6 базарів: перше місце займав Благовіщенський, друге – Кінний, третє – Рибний, а решта три – Холодногірський, Кузинський, Заїковський – невеликі базари.

Харківське міське самоврядування ще в 70-х рр. XIX ст. звернуло увагу на «вкрай негігієнічний стан міських базарних площ». Базари в 1880–1890 рр. не раз перебували напередодні докорінної перебудови. З цією метою розроблялися проекти і кошториси, проводилися опитування базарних торговців, навіть приймалися від них заяви про готовність брати участь у будівельних витратах.

У вересні 1911 р. Управа почала будівництво двох кам'яних корпусів у центрі Благовіщенського ринку, яке було закінчено в жовтні 1912 р.

Кінний базар у санітарному відношенні перебував у більш сприятливих умовах. З 1911 р. на Кінному базарі з'явилася тенденція до будівництва нових будівель. Базарна комісія, дотримуючись принципу «переходу від приватних крамниць до міських», дозволяла будівництво крамниць на Кінному ринку тільки за умови переходу у власність міста. У період 1911–1914 рр. на Кінному базарі було побудовано 8 кам'яних і 2 дерев'яні крамниці, вартістю до 20 000 руб.

Рибний базар був розташований у самому центрі міста і займав невелику площу. У зв'язку з цим на ньому було дуже тісно і дуже важко підтримувати чистоту. Тому вся турбота базарної комісії щодо цього ринку була зосереджена в цьому напрямку. У 1912 р. на Рибному базарі було знесено 6 лавок, натомість дозволили будівництво 2 лавок біля хлібної галереї (криті дерев'яні приміщення). Вони розташовувалися тільки на Кінному і Рибному базарах і вміщували по 40 столів.

Холодногірський базар почав формуватися з 1898 р. як тимчасовий, тому що його планували перенести в інше місце. У зв'язку з цим всі приміщення на цьому ринку «мали тимчасовий характер».

Кузинський (біля підніжжя Лисої гори, в районі Кузинського мосту) і Заїковський (район нинішнього університету мистецтв – зоопарку) базари не привертали особливої уваги базарної комісії, тому всі розпорядження щодо цих базарів обмежувалися турботою про підтримку на них зовнішнього порядку.

З огляду на незадовільний стан благоустрою та антисанітарні умови базарів, Міська управа внесла до кошторису 1914 р. 35 000 руб. на замощення всіх ринків.

Базари м. Харкова, незважаючи на відсутність водних шляхів сполучення і шосейних доріг, приваблювали до себе селян не тільки всієї Харківської губернії, а й суміжних губерній. Багатолюдний і багатий Харків компенсував як вартість продуктів, так і витрати на доставку, але що найважливіше, скільки б не було привезено товару, для нього завжди був тут збут.

Про обсяги базарної торгівлі в Харкові свідчать такі цифри: протягом року до Харкова привозили і реалізовували від 80 до 100 тисяч чвертей житнього борошна, до 250000 пудів пшеничного борошна, 20–40 тисяч

чвертей вівса, від 5 до 20 тисяч чвертей різних круп, 3–4 тисячі чвертей ячменю; поприганяло до 10 000 голів великої рогатої худоби, 70 000 баранів, 5000 телят, 15000 свиней. Худобу приганяли з Харківської, Катеринославської та Полтавської губерній. Також були великі продажі інших предметів продовольства – овочів, фруктів, домашньої птиці, дичини, свіжої риби. Риби в річках, що протікають в Харкові, не було, вона привозилася здебільшого з річок Уд і Донця за 20 і 40 верст. Тому ціна на рибу в Харкові була надзвичайно високою – до 1 руб. 50 коп за десяток карасів або окунів. Також у Харківській губернії не займалися вирощуванням птиці. Яловичина, яка продавалася в Харкові за високою ціною, була не дуже хорошої якості, оскільки багаті купці скуповували найкраще поголів'я і відправляли його за межі України.

Таке значне споживання не здатися перебільшенням, якщо уявити, що крім постійного населення було багато прохідних військ і простого народу, що йшов на заробітки в Катеринославську губернію і Чорномор'я.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА МИТНОМУ КОРДОНІ: НОВІ МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ

Тарасенко Катерина,
Чорна Тетяна,
*Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна*

Захист прав інтелектуальної власності на митному кордоні є ключовим елементом міжнародної торгівлі. Від перших угод XIX століття – Паризької (1883) та Бернської (1886) конвенцій – до Угоди ТРІПС (1994) міжнародна спільнота поступово сформувала систему митного захисту від контрафакту. Саме ТРІПС уперше зобов'язала держави впроваджувати митні процедури для запобігання обігу підроблених товарів [1], що стимулювало розбудову національних механізмів контролю.

В Україні систематичний митний контроль інтелектуальної власності розпочався на початку 2000-х років після прийняття Митного кодексу України, який створив правову основу для функціонування митного реєстру об'єктів інтелектуальної власності [2]. Це дозволило правовласникам офіційно заявляти про свої права та сприяти виявленню контрафакту на митному кордоні.

Цифрова революція та розвиток електронної комерції кардинально змінили ландшафт загроз для інтелектуальної власності. За даними міжнародних організацій, обсяг контрафактної продукції в глобальній торгівлі сягає сотень мільярдів доларів щорічно. Традиційні методи митного контролю, розроблені для фізичного огляду великих партій вантажів, виявилися недостатньо ефективними проти нових викликів. Масштабність міжнародних поштових відправлень, коли мільйони дрібних

посилок щоденно перетинають митні кордони, та обмежені ресурси митних органів створили сприятливе середовище для порушників прав інтелектуальної власності.

Відповіддю на сучасні виклики стала розробка інноваційних механізмів митного контролю на основі передових інформаційних технологій. Європейський Союз впровадив спеціалізовані платформи обміну інформацією між митними службами про виявлені випадки порушень, що дозволяє оперативно реагувати на нові схеми ввезення контрафакту [3].

Технологія штучного інтелекту та машинного навчання активно впроваджується для автоматичного аналізу ризиків. Системи на базі штучного інтелекту обробляють величезні масиви даних про імпортерів, постачальників та маршрути доставки, виявляючи підозрілі патерни поведінки.

Блокчейн-технології відкривають нові можливості для верифікації автентичності товарів через створення розподілених реєстрів, де фіксується вся історія переміщення оригінального товару від виробника до споживача. Це дозволяє митним органам швидко перевіряти легітимність продукції. Пілотні проекти реалізуються у фармацевтичній індустрії та секторі люксових товарів.

Важливим напрямом модернізації є розвиток кооперації між митними службами та правовласниками. Створення спеціалізованих баз даних з детальним описом ознак оригінальної продукції надає митникам практичний інструментарій для ідентифікації підробок. Проведення навчальних програм підвищує кваліфікацію співробітників митних органів у розпізнаванні контрафакту. Налагодження каналів оперативного зв'язку з представниками брендів значно скорочує час прийняття рішень та підвищує точність контролю. Україна, прагнучи інтеграції в європейський правовий простір, здійснює поетапне реформування системи митного захисту інтелектуальної власності. Чинне законодавство передбачає механізм зупинення випуску товарів, що підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності, та ведення спеціального реєстру об'єктів права інтелектуальної власності. Державна митна служба України впроваджує систему електронного декларування та автоматизованого аналізу ризиків, розробляє профілі ризику для товарних категорій, схильних до контрафакції [4].

Водночас залишаються суттєві виклики: недостатнє матеріально-технічне забезпечення митних органів сучасним обладнанням, дефіцит кваліфікованих фахівців, здатних ідентифікувати складні випадки контрафакту, необхідність подальшої гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Історична еволюція митного контролю інтелектуальної власності демонструє закономірний перехід від епізодичних заходів до системного підходу, заснованого на міжнародному співробітництві та передових технологіях.

Для України критично важливим є продовження модернізації митної системи відповідно до європейських стандартів, інвестування в технологічне оснащення та підготовку кадрів. Ефективний захист інтелектуальної власності на митниці є необхідною умовою розвитку інноваційної економіки, захисту вітчизняних виробників та споживачів від неякісної контрафактної продукції.

Список використаних джерел:

1. World Trade Organization. 2024. TRIPS Agreement and customs enforcement. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm (дата звернення: 21.10.2025).

2. Верховна Рада України. 2012. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 21.10.2025).

3. OECD/EUIPO. 2021. Global Trade in Fakes: A Worrying Threat. OECD Publishing, Paris. URL: https://www.oecd.org/en/publications/global-trade-in-fakes_74c81154-en.html (дата звернення: 21.10.2025).

4. Державна митна служба України. 2024. Захист прав інтелектуальної власності. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 21.10.2025).

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ ДЕРЖАВИ

Войтко Анастасія Василівна,
*Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна*

Історія соціального оподаткування, як свідчать дослідження, це не лише про трансформацію механізму збору коштів на потреби, пов'язані із соціальними ризиками, а про важливі свідчення змін у суспільних відносинах, формування уявлень про соціальну справедливість та визначення ролі держави у забезпеченні добробуту громадян. У сучасному світі системи соціального захисту, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення, які фінансуються через спеціальні внески і податки, стали невіддільною складовою функціонування держав, що обумовлює актуальність розглядуваного питання. Проте цей шлях до створення й удосконалення таких систем був довгим і складним.

У стародавніх державах (Єгипет, Вавилон, Рим, Київська Русь) податки мали натуральний характер і спрямовувалися переважно на утримання війська та управлінського апарату. Перші прояви соціальної функції податків виникають у Середньовіччі, коли церква запровадила десятину – збір на користь бідних.

Важливою віхою в історії соціального захисту стали англійські «Закони про бідних» XVI–XVII ст., які вимагали від громади обов'язкових внесків для підтримки нужденних, сиріт та людей з втраченою працездатністю. Ці закони стали початковою спробою державного регулювання соціального забезпечення через систему місцевих податків. У XVIII–XIX ст., з розвитком капіталізму, роль держави у сфері соціального захисту значно посилюється. Зростаюча потреба у підтримці робітничого класу призвела до запровадження перших законів про соціальне страхування. Початком формування системи соціального оподаткування вважається Німеччина часів Отто фон Бісмарка (1880-ті рр.). Було запроваджено обов'язкові страхові внески на випадок хвороби (інвалідності), нещасного випадку та старості. Ці внески фінансувалися спільно – працівниками, роботодавцями та державою. Бісмарківська модель стала основою для розвитку соціального страхування в інших країнах Європи. Її головний принцип – «страхова солідарність», коли кожен платить, щоб у разі потреби отримати підтримку.

Після закінчення Другої світової війни в Європі починає формуватися модель держави загального добробуту або «welfare state». Важливу роль у цьому відіграв план Беверіджа, представлений у 1942 р. у Великій Британії. Він передбачав створення універсальної системи соціального захисту. Під час війни Вільям Беверідж отримав посаду у Вайтхоллі, де йому доручили провести дослідження щодо соціальних послуг. Основною метою його роботи була боротьба з п'ятьма ключовими проблемами, які він назвав «п'ятьма гігантами»: неробством, невіглаством, хворобами, бідністю та нужденністю. Розроблена ним соціальна програма «від колиски до могили» включала низку новацій, серед яких створення безкоштовної національної системи охорони здоров'я. Хоча ці ідеї викликали розбіжності серед частини політиків, вони отримали широку підтримку суспільства. Це стало однією з причин, чому лейбористський уряд Клемент Атли прийняв рішення реалізувати запропоновані Беверіджем принципи на практиці.

У другій половині XX ст. більшість країн створили змішані системи фінансування соціальної політики – за рахунок податків і соціальних внесків. У 1990-х роках Україна почала формувати власну систему соціального страхування: 1990 р. – створення Пенсійного фонду; 1991 р. – запровадження фондів соціального страхування; 2014 – Створення єдиного фонду соціального страхування України (ФССУ). Відтак, відбувається консолідація внесків у єдиний соціальний внесок (ЄСВ). ЄСВ став основним джерелом фінансування пенсій, допомоги з безробіття, лікарняних, нещасних випадків на виробництві тощо. Глобалізація, демографічне старіння та неформальна зайнятість створюють нові виклики для системи соціального фінансування. Виникає потреба у балансі між податковим навантаженням і стимулюванням економічного розвитку.

Сучасні реформи соціального оподаткування спрямовані на:

- підвищення ефективності адміністрування податків;
- цифровізацію обліку та звітності;
- забезпечення прозорості використання соціальних фондів;
- розвиток добровільного страхування як доповнення до обов'язкового.

Таким чином, соціальні внески та податки є основою фінансування соціальних програм і держави загального добробуту. Їхня еволюція від добровільних внесків до обов'язкових страхових внесків і податкового фінансування відображає зміну ролі держави у суспільстві. Сучасні системи поєднують внески та податки, забезпечуючи стабільність соціальних виплат і соціальну справедливість.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1105-14?utm_source=chatgpt.com#Text

МЕНОНІТСЬКА БОРОШНОМЕЛЬНА ПРОМИСЛОВІСТЬ МІСТА КАТЕРИНОСЛАВА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Кожевнікова Марія,
Берестень Юрій Володимирович,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

В останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Катеринослав (нині м. Дніпро) перетворився на розвинутий промисловий центр Півдня України. Вагому частку у переробній промисловості міста обіймало борошномельне виробництво. Значна частина місцевих борошномельних підприємств міста належала представникам менонітських конгрегацій. Їх внесок у господарський розвиток Катеринослава став предметом дослідження для багатьох істориків та краєзнавців [1, 2, 3].

Наприкінці ХVІІІ ст. за участі царського уряду на території Півдня Російської імперії були створені поселенські комплекси менонітських конгрегацій. Зокрема, на лівому березі Дніпра недалеко від губернського адміністративного центру – Катеринослава була заснована колонія Кронсгартен. Кожна родина отримала земельну ділянку, матеріали для спорудження будинків та господарських приміщень. Колоністам були надані податкові пільги та матеріальна допомога на період початкової господарської адаптації. Одночасно царський уряд виділив кошти на побудову громадського млина, що сприяло економічному поступу поселення.

На початку ХІХ ст. борошномельна промисловість активно розвивалась в материнських колоніях Хортиці та Молочної, а з 50-х рр. ХІХ ст. млини активно споруджуються в дочірніх колоніях, що сприяло їх економічному поступу, формувало регіональний ринок борошномельної продукції.

Борошномельна промисловість менонітів інтенсивно розвивалася і поза територією менонітських колоній, активно опановуючи економічний простір багатьох селищ та міст Катеринославської та Таврійської губерній. Так, наприклад, Герман Бергман, один із найзаможніших землевласників Катеринославського повіту Катеринославської губернії, збудував у своїх володіннях вітряк. Згодом він запровадив новітні на той час технології і обладнав потужний паровий млин. Підприємство переробляло на борошно та крупи не тільки зерно власного виробництва, а й сусідів-колоністів та місцевих селян. Млин колоніста був одним із найбільших за обсягами виробництва у Катеринославському повіті, що сприяло розвитку господарського потенціалу регіону та переробної галузі зокрема.

На початку ХІХ ст. представників менонітських конгрегацій активно опановують міський економічний простір Катеринослава, створивши в ньому низку переробних борошномельних підприємств, усвідомивши власні економічні перспективи. Першим з колоністів, хто збудував свій млин на теренах міста був Генріх Тіссен. У 1805 р. він спорудив млин-топчак, а вже 1810 – перший паровий млин, який проіснував 110 років. [4] Сучасне на той час технічне устаткування було привезено з Британії та Франції, а сам млин по праву вважався одним з найсучасніших борошномельних підприємств Півдня Російської імперії.

Нащадок Генріха – Іван Іванович Тіссен серед фахівців та мешканців міста отримав неформальне звання головного мірошника Катеринослава, продукція якого відзначалась широким асортиментом та високою якістю, залишаючи далеко позаду головних конкурентів.

За часів його керівництва п борошномельним підприємством, продукція млина отримала золоту медаль на Всесвітній виставці в Парижі (1908 р.), золоту медаль на Південно-російській обласній сільськогосподарській, промисловій і кустарній виставці у Катеринославі (1910 р.). Ці відзнаки стали наочним свідченням економічної успішності колоніста, заслуги якого були відзначені адміністрацією регіону почесним званням радника комерції.

За активної участі представників родини Тіссена в місті були організовані курси для перспективних мірошників, встановлені приватні стипендії для талановитих дітей, які опановували секретами борошномельної справи.

Ще одними менонітами, що володіли млинами у Катеринославі, були брати Петер та Генріх Гезе. Їх підприємство розташовувалося на розі Катерининського проспекту (нині пр. Д.І. Яворницького) та вулиці Фабричної (нині вул. Столярова). Устаткування підприємства було придбано у берлінської фірмі, а сам млин мав п'ять поверхів. Продукція високої якості продавалася на Кавказ і в прибалтійські губернії імперії, проте виробництво Гезе було не найбільшим у місті [5].

Млин братів Йогана і Якоба Тевсів також розташовувався у Катеринославі, на Хрестовій вулиці. Архітектором проекту переробного підприємства був відомий в Катеринославі менонітський архітектор – Дітріх Тіссен. На другому поверсі будівлі розташовувалися житлові приміщення, де мешкав сам Йоган Тевс, менонітська студентська молодь, яка здобувала середню та вищу освіту в Катеринославі. В будинку часто проходили релігійні заходи менонітської громади [6, 7].

На межі XIX та XX ст. значно посилювалась конкуренція серед переробних підприємств Катеринослава. Зокрема, паровий млин Йогана Фаста, збудований у 1866 р., зазнав значних пертурбацій та змін. У 1890 р. він згорів, але вже 1894 почалося будівництво нового підприємства. Інші власники млинів, прагнули шкодити Йогану Фасту. Вони розповсюджували чутки про те, що Фаст банкрут, що вкладати кошти у його справу ризиковано, що будівля млина аварійна і не відповідає будівельним стандартам. Та не зважаючи на це будівництво продовжувалося і у 1897 нове підприємство перейшло на повний виробничий цикл випуску широкого асортименту борошномельної продукції, здобувши славу одного з провідних переробних виробництв Катеринославської губернії. Наразі в місті працює ТОВ «Дніпромлин» – нащадок млинів Фаста [8].

Великі підприємства менонітів зробили вагомий внесок у розвиток борошномельної промисловості Катеринослава та промисловості в цілому. Їх власники активно використовували в виробництві новітні на той час європейські технології, методи ведення бізнесу. Це дозволило представникам менонітських конгрегацій обійняти провідні позиції в переробній галузі регіону, отримати міжнародне визнання (яскравий приклад – Іван Тіссен). Стрімкий розвитку індустріалізації, якому посприяли меноніти, перетворив місто на борошномельний центр Катеринославської губернії.

Список використаних джерел:

1. Берестень Ю. Менонітська колонія Кронсгартен (Половиця). *ДніпроКультура*. 2025. URL: <https://share.google/0TFex5szxgSZDW1JP>
2. Глоба Т. Млини Придніпров'я. Частина II. Парові гіганти Катеринослава. *ДніпроКультура*. URL: <https://share.google/DN0kXwuoLftxADT1W>
3. Белікова М. Торгівля населення менонітських колоній півдня України (кінець XVIII – початок XX століття). *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 2006. Т. 13. С. 306–319.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИСТАВОК ТА ЯРМАРКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Пиріжок Марія Вікторівна,
Рудник Дарина Сергіївна,
Авраменко Наталія Леонідівна,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Становлення ярмарків і виставок має багатовікові витоки. Слово «ярмарок» походить від латинського *feria* – «свято», спочатку пов'язане з релігійними обрядами, що відбувалися біля церков чи монастирів. У середньовіччі воно почало використовуватись у значенні ринку-свята [1].

Перший задокументований ярмарок в історичних джерелах датовано 629 р. біля Парижа – Foire de Saint Denis, засновником якого був король І. Дагоберт У XII ст. відбувся важливий етап розвитку виставково-ярмаркової діяльності: наприклад, Frankfurt Autumn Trade Fair була заснована близько 1150 р., а її офіційне підтвердження датовано 1240 р. [2].

У 1480 р. організовано книжковий ярмарок, який до кінця XV століття став одним із провідних європейських центрів друкарства. У цей період ярмарки активно поширюються як на заході Європи, так і на сході. Особливо активна виставково-ярмаркова діяльність спостерігається у XIX столітті: вважається, що сучасний хронологічний відлік таких заходів ведеться з 1851 р., коли відбулась перша всесвітня виставка в Лондоні [3].

Ярмарки розцінювалися як ранішня форма прямої реалізації товарів: купці звозили свою продукцію на ярмарок, що зазвичай проводився в одному й тому місці в один і той самий час, часто співпадаючи з релігійними святами. У той же час виставки виникли пізніше – у Європі після соціальних, культурних і політичних змін, пов'язаних із промисловою революцією. Це створило необхідність демонстрації товарів і технологій у міжнародному торговельному середовищі [2, 4].

Слово «виставка» (англ. *exhibition*) походить від середньовічної латинської форми *exhibitionem*, що означає «бачити». На відміну від ярмарків, які проходили регулярно, але мали слабку організацію, виставки зазвичай були одноразовими заходами та не мали циклічного характеру. У XVIII ст. почала формуватися практика зведення спеціальних виставкових споруд саме для проведення таких заходів [5]. Відрізнялася виставка від ярмарку й за бізнес-метою. Якщо ярмарки служили для безпосереднього продажу товарів, то виставки – для їх демонстрації з метою майбутнього збуту [6].

Виставки та ярмарки займають особливе місце в арсеналі комунікативних маркетингових засобів, бо забезпечують широкі можливості демонстрації рекламованих виробів і встановлення прямих контактів із потенційними покупцями. Вони являють собою комунікаційно-ринкові заходи, у яких експоненти (тобто учасники виставки) презентують зразки вироблених товарів чи послуг з метою дослідження кон'юнктури ринку та сприяння їхньому збуту. Ярмарки – це ринково орієнтовані заходи, на яких здійснюється продаж продукції зі стенду й укладаються торговельні угоди. Метою ярмарку є надання експонентам можливості виставити власну продукцію з подальшим її продажем.

Виставка – це короткочасний, іноді періодично повторюваний захід, під час якого підприємства чи організації на основі зразків знайомлять покупців із пропонованими товарами чи послугами з метою їхнього збуту. Мета виставки (культурно-освітня, ознайомча) – надати експонентам змогу показати власні науково-технічні досягнення, розробки, нові види продукції, щоб відвідувачі ознайомилися з ними й за умови укладання торговельних угод та встановлення нових ділових зв'язків [5–6].

У сучасних умовах глобалізації економічних процесів та інтеграції України у світовий ринок виставково-ярмаркова діяльність посідає особливе місце серед інструментів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Вона є ефективним засобом просування національної продукції на зарубіжні ринки, формування іміджу держави та розширення можливостей ділового співробітництва між підприємствами різних країн [7].

Виставки та ярмарки сьогодні виконують не лише комерційну, але й комунікаційну функцію, забезпечуючи безпосередню взаємодію між виробниками, посередниками та споживачами. Такі заходи сприяють створенню платформи для переговорів, укладання контрактів, презентації інновацій і демонстрації технологічних досягнень. Вони формують конкурентне середовище, що стимулює підвищення якості продукції та вдосконалення маркетингових стратегій [5].

Список використаних джерел:

1. Medieval Towns/Markets and Town Fairs. ZUM-Unterrichten. URL: https://unterrichten.zum.de/wiki/Medieval_Towns/Markets_and_Town_Fairs
2. The Role of Exhibitions in the Marketing Mix. UFI. URL: https://member.ufi.org/Medias/education/UFI_education.pdf
3. History. Messe Frankfurt. URL: <https://www.messefrankfurt.com/frankfurt/en/company/history.html>
4. World's fair | History, Instances, & Facts. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/worlds-fair>
5. UFI. The Role of Exhibitions in the Marketing Mix. URL: https://member.ufi.org/Medias/education/UFI_education.pdf
6. Chychkalo-Kondratska I., Zhytnyk V., Bairamov A. Exhibition and trade fair activities in the system of support for national exporters. *Економіка і регіон*. 2020. № 3 (78). URL: https://eir.nupp.edu.ua/files/2020/3_78.pdf
7. Божкова В. В., Чикалова А. С. Exhibition activity as effective tool of industrial products promoting into new sales markets. *Marketing and Management of Innovations*. 2015. № 3. С. 11–19.

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МИТА В ЄС ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ратушинська Надія Михайлівна,
Ручка Євгеній Дмитрович,
Сагайдак І. С.,
*Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна*

Ідея **екологічного мита** або «зеленого оподаткування» виникла в Західній Європі у 1970–1980-х рр. у відповідь на зростання забруднення довкілля та надмірне використання ресурсів. Перші кроки полягали у введенні податків на викиди, енергоємні технології та відходи (табл. 1), щоб зробити забруднення економічно не вигідним. У 1990-х рр. ЄС розробив стратегію **Environmental Tax Reform (ETR)**, що передбачала перехід від оподаткування праці до оподаткування ресурсів і забруднення відповідно до принципу «**забруднювач платить**», закріпленого в ст. 191 Договору про функціонування ЄС.

Україна є одним із головних торговельних партнерів Європейського Союзу, тому впровадження екологічного мита безпосередньо вплине на українських експортерів, насамперед у сферах металургії, хімічної промисловості, виробництва цементу та енергетики (табл. 2). Водночас Європейський Союз посідає провідне місце у структурі зовнішньої торгівлі України, а частка країн ЄС у загальному обсязі експорту та імпорту держави залишається стабільно високою, що свідчить про глибоку економічну інтеграцію та взаємозалежність сторін.

Нині в Україні діє екологічний податок, однак його ставки є заниженими й не стимулюють підприємства до декарбонізації. Тому держава працює над створенням національного механізму вуглецевого оподаткування та Фонду декарбонізації, кошти якого мають спрямовуватися на модернізацію виробництва й розвиток відновлюваної енергетики.

Таблиця 1

Етапи становлення екологічного мита в ЄС

Період	Основні події та заходи
1990–2000-ті рр.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ введення національних екологічних податків у Данії, Швеції, Нідерландах, Німеччині; ▪ запровадження податків на CO₂, паливо, енергію, транспортні засоби, упаковку та добрива; ▪ розробка загальноєвропейських механізмів, зокрема Системи торгівлі викидами (EU ETS, 2005 р.);
2010–2020-ті рр.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ у межах Європейського зеленого курсу (European Green Deal) ЄС почав впроваджувати карбонове мито на імпорт (CBAM – Carbon Border Adjustment Mechanism); ▪ інструмент спрямований на вирівнювання умов конкуренції між європейськими та зовнішніми виробниками, змушуючи імпортерів сплачувати за викиди CO₂;
2023 рік – початок перехідного періоду CBAM	<ul style="list-style-type: none"> ▪ CBAM почав діяти у тестовому режимі; ▪ під дію потрапили товари з високим вуглецевим слідом: сталь, цемент, алюміній, добрива, електроенергія, водень; ▪ повноцінне запровадження заплановано на 1 січня 2026 року, коли імпортери сплачуватимуть реальні екологічні платежі за викиди вуглецю

Така ситуація зумовлює необхідність урахування нових екологічних вимог, що формуються в межах «Європейського зеленого курсу», а CBAM уже перебуває на етапі поетапного запровадження.

Для українських експортерів, особливо у металургійному, цементному та хімічному секторах, впровадження CBAM означає потребу в зменшенні вуглецевого сліду продукції, підвищенні енергоефективності та

впровадженні систем звітності за викидами. Недотримання вимог може призвести до втрати конкурентних переваг і зростання вартості експорту до ЄС. Водночас адаптація до європейських екостандартів відкриває нові можливості – модернізацію виробництва, доступ до інноваційних технологій і залучення «зелених» інвестицій [1].

Україна вже здійснює кроки у напрямі гармонізації свого законодавства з європейськими вимогами, зокрема через розроблення системи моніторингу, звітності та верифікації викидів (MRV), а також створення Фонду декарбонізації. Реалізація цих заходів сприятиме не лише виконанню міжнародних кліматичних зобов'язань, а й збереженню позицій українських виробників на ринках ЄС [2].

У перспективі це дозволить зберегти конкурентоспроможність українських експортерів на європейському ринку та інтегруватися у спільну екологічну політику ЄС. Таким чином, екологічне мито ЄС виступає не лише інструментом кліматичної політики, а й важливим чинником структурної модернізації української економіки. Запровадження відповідних реформ сприятиме розвитку інноваційних технологій, створенню нових робочих місць у сфері «зеленої» енергетики та формуванню передумов для сталого економічного зростання. Це підтверджує, що участь України у глобальних екологічних процесах є не лише викликом, а й стратегічною можливістю для підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM): Overview and Implementation Timeline. Brussels, 2023. URL: <https://surl.li/fjwyug>

2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. CBAM: Україна активно готується до запровадження механізму вуглецевого коригування імпорту. 2024. URL: <https://surl.li/zfftax>

ІСТОРІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ В УКРАЇНІ: ВІД КОЗАЦТВА ДО СУЧАСНОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ

Сапожник Діана,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк, Україна

Питання військових податків та зборів завжди було тісно пов'язане з історією державності, адже забезпечення армії та обороноздатності країни вимагало значних матеріальних ресурсів. Україна, маючи багату військову традицію, пройшла довгий шлях становлення у сфері фіскальної політики, пов'язаної з утриманням війська – від добровільних внесків і натуральних податків часів козацтва до сучасного військового збору, який функціонує у межах податкової системи незалежної держави.

У період існування Запорозької Січі (XVI–XVIII ст.) система військового фінансування мала переважно самоврядний характер. Запорожці не отримували платні від держави – їхнє забезпечення здійснювалося за рахунок власних ресурсів, трофеїв і добровільних пожертв. Водночас у межах козацьких полків існувала певна система зборів, зокрема так звані «військові податки» – внески від населення на утримання війська, купівлю зброї, спорядження та утримання Січі. Такі платежі мали характер громадського обов'язку і часто збиралися в натуральній формі – зерном, худобою чи ремісничими виробами.

З поширенням впливу Речі Посполитої та московії козацькі формування поступово інтегрувалися у державні фінансові системи, де з'явилися перші централізовані військові збори. У XVIII столітті, після ліквідації Гетьманщини, податкова система російської імперії запровадила «рекрутські збори» – спеціальні податки на набір солдатів та забезпечення армії. Це стало прообразом сучасного військового збору, який мав цільовий характер.

У період визвольних змагань 1917–1921 рр. військові потреби фінансувалися за рахунок як державних податків, так і добровільних внесків населення. Центральна Рада, а згодом Директорія УНР впроваджували спеціальні військові збори, спрямовані на формування регулярної армії. Подібна практика спостерігалася і в радянські часи, коли частина державного бюджету стабільно спрямовувалася на оборонну галузь, хоча офіційного військового податку як окремого виду платежу не існувало.

З проголошенням незалежності України у 1991 р. фінансування Збройних Сил стало одним із найважливіших напрямів державної політики. Особливої актуальності тема військових податків набула після початку російської агресії у 2014 р. Саме тоді, відповідно до Закону України №1621-VII, було запроваджено новий вид загальнодержавного обов'язкового платежу –військовий збір. Його ставка становила 1,5 % (нині 5 %) від доходів платників. Головною метою збору є забезпечення потреб армії, зміцнення обороноздатності держави та підтримка воїнів, які беруть участь у захисті України.

Військовий збір став не лише фіскальним інструментом, а й проявом громадянської солідарності. Українці сприйняли його як символ єдності у боротьбі за незалежність. За даними Міністерства фінансів, лише за період 2014–2024 рр. до державного бюджету було спрямовано понад 200 мільярдів гривень військового збору. Ці кошти використовуються на придбання техніки, медичне забезпечення, відновлення інфраструктури та підтримку оборонно-промислового комплексу.

Якщо провести історичну паралель, можна помітити, що ідея військового податку в Україні існувала протягом усіх етапів її розвитку – від добровільних козацьких зборів до сучасної податкової системи. Ключовим залишалось одне: готовність громадян підтримувати захист своєї держави не лише зі зброєю в руках, а й фінансово.

Таким чином, еволюція військових податків та зборів в Україні є відображенням процесів становлення державності, патріотизму та економічної зрілості суспільства. Сучасний військовий збір – це не лише податковий інструмент, а й важливий елемент національної свідомості, який продовжує традиції козацької самопожертви в умовах нових історичних викликів.

ВИКРИТТЯ КОРУПЦІЇ НА МИТНИЦІ

Тиха Єлизавета,
*Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна*

Корупція на митниці є однією з найстійкіших і найбільш шкідливих форм корупційних проявів в Україні. Вона спричинює значні втрати державних надходжень, створює нерівні умови для бізнесу, підриває довіру до державних інститутів і стає перешкодою на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Проблема полягає в тому, що митна служба поєднує у собі обов'язки контролю над кордоном, фіскальні функції й адміністративні повноваження, що надає її працівникам можливість здійснювати дискреційні рішення й зловживати своїм становищем. У цьому контексті необхідно дослідити, як історично розвивалася ця корупційна практика, через які механізми вона діє сьогодні, які реальні кейси її проявів існують, та які заходи можуть бути ефективними у протидії.

У часи пізнього СРСР митна система виконувала жорсткий контроль над імпортом і експортом через режим планової економіки, і чимало товарів просто не могли легально перейти кордон. Після здобуття незалежності в 1991 році митниця стала однією з ключових точок, де нова Україна стикнулася з викликом створення ефективного контролю, побудови правового регулювання й одночасно протидії корупційним ризикам.

У 1990-х роках державні структури часто працювали в умовах слабкого законодавства, низьких зарплат і відсутності внутрішнього контролю — що створило передумови для появи «неформальних виплат», поборів за пришвидшення процедур чи “комісій” за “зручне” оформлення. У 2000-х роках, із поглибленням глобалізації торгівлі та зростанням обсягів імпорту-експорту, корупційні схеми на митниці масштабувалися.

Після 2014 року, коли питання євроінтеграції і антикорупційних реформ стало серед державних пріоритетів, митна система зазнала кількох спроб модернізації. Проте багато старих схем трансформувалися. З початком повномасштабної агресії росії у 2022 р. митниця набула особливої стратегічної ролі: контроль перевезень гуманітарних та оборонних вантажів, збільшення транзитних потоків – усе це створило підґрунтя для нових корупційних ризиків.

За даними дослідження “Corruption in Ukraine 2024”, серед бізнес-суб’єктів, які мали контакти з митницею, 35,1 % повідомили про досвід корупційних проявів. Митниця посідає перше місце серед органів, де найчастіше трапляються корупційні дії. Протягом 2024–2025 років НАБУ, САП та СБУ неодноразово викривали схеми хабарництва та маніпуляцій з митною вартістю товарів у Чернівецькій, Волинській, Львівській областях.

Опитування бізнесу компанією PwC показало, що 89 % респондентів заявили про відмову від участі в корупційних діях, проте 20 % не почуваються у безпеці для повідомлення про такі випадки. У звіті OECD 2025 року зазначено, що Україна досягла певного прогресу у протидії корупції, однак інституційні ризики залишаються високими.

До найпоширеніших механізмів корупції належать: дискреційність працівників митниці, маніпуляції класифікацією та вартістю товарів, посередництво брокерів, хабарі за пришвидшення або обходження контролю, а також участь посадовців у контрабандних схемах. У воєнний час спрощення процедур ще більше підвищує ризики зловживань.

Попри постійні реформи, рівень корупції залишається високим через інституційну слабкість, неповну цифровізацію, недостатню відповідальність за злочини та збереження корупційної культури. У багатьох випадках навіть після впровадження нових правил схеми адаптуються до нових умов. Це свідчить про системність проблеми.

Корупція на митниці України є глибоко вкоріненою системною проблемою, що має історичне підґрунтя та тісно пов’язана з особливостями трансформації державного управління після здобуття незалежності. Її витoki сягають 1990-х років, коли недосконале законодавство, низька заробітна плата службовців, відсутність належного контролю та непрозорість процедур сприяли формуванню тіньових практик і «неформальних платежів». Попри численні спроби реформ – від реорганізації митних органів до запровадження електронних сервісів і антикорупційних програм – митниця залишається одним із найризиковіших секторів державного управління. Зміни політичного керівництва та кадрові ротації не усунули головного чинника – системної корупційної культури, що відтворює себе навіть у нових умовах. Історичний досвід доводить: боротьба з корупцією неможлива лише адміністративними методами без глибокого перетворення інституцій, процедур і підходів до управління.

На сучасному етапі Україна має унікальне вікно можливостей для якісного перезапуску митної системи – у контексті євроінтеграційного курсу, цифровізації державного управління та зміцнення ролі громадського контролю. Головним завданням є перехід від часткових рішень до системного реформування, заснованого на прозорості, автоматизації та невідворотності покарання. Необхідно створити умови, за яких будь-яке корупційне рішення буде не лише ризикованим, але й економічно

невигідним. Ефективна протидія можлива лише за поєднання зусиль держави, бізнесу, громадянського суспільства й міжнародних партнерів. Лише через утвердження верховенства права, професіоналізацію кадрів і відкритість митних процедур можна сформуванати нову модель митниці – не як осередку тиску й зловживань, а як сучасного, прозорого й сервісного інституту, що сприяє розвитку економіки та зміцненню державності.

Список використаних джерел:

1. Ківалов С. В. Administrative Penalties for Customs Infringements in Customs Law of Ukraine. *Lex Portus*. 2022. № 4. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-4-2022/kivalov_842.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

2. OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. Monitoring Report on Ukraine: Anti-Corruption Reforms and Challenges. Paris: OECD, 2025. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn> (дата звернення: 29.10.2025).

3. Національне антикорупційне бюро України. Офіційні повідомлення про викриття корупційних схем на митниці (2024–2025). Київ : НАБУ, 2024–2025. URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2025).

4. PwC Ukraine. Doing Business in Ukraine: Customs and Regulatory Survey. Kyiv : PwC Ukraine, 2024. URL: <https://www.pwc.com/ua> (дата звернення: 29.10.2025).

5. Державна митна служба України. Річний звіт 2024 року: результати діяльності та напрями реформування. Київ : ДМСУ, 2024. URL: <https://customs.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2025).

ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Тимоць Мирослава Василівна,
ЗВО “Університет Короля Данила”,
м. Івано-Франківськ, Україна

Акцизне оподаткування має багатовікову історію і є одним із найдавніших та найбільш фіскально-ефективних інструментів формування державних бюджетів. Акцизний податок – це непрямий податок, що включається в ціну підакцизних товарів і послуг та сплачується споживачем, але надходить до бюджету через виробників або імпортерів.

В Україні історія сучасного акцизного оподаткування тісно пов’язана з набуттям незалежності та формуванням національної податкової системи. Після проголошення незалежності України постала нагальна потреба у створенні власної фінансової та податкової системи. 18 грудня 1991 року Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про акцизний збір” (№ 1996-XII). Це стало ключовим моментом, оскільки було запроваджено акцизний збір як один з основних видів непрямих податків у

незалежній Україні. Спочатку він застосовувався до обмеженого переліку товарів, переважно алкогольних напоїв та тютюнових виробів. На той час, метою запровадження акцизного збору було, передусім, швидке наповнення державного бюджету, а також регулювання споживання окремих, часто шкідливих або високорентабельних товарів.

Для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів на початку 1995 року запроваджено акцизні марки. Цей захід був спрямований на посилення контролю за обігом підакцизної продукції, боротьбу з контрабандою та фальсифікацією, а також забезпечення повноти збору податкових надходжень.

Найбільш суттєва зміна в історії акцизного оподаткування відбулася з прийняттям Податкового кодексу України, який набув чинності 1 січня 2011 року. Найважливіші зміни стосувалися такого.

1) Термін “акцизний збір” був замінений на “акцизний податок” (Розділ VI ПКУ). Ця зміна була важливим кроком у гармонізації української податкової системи з міжнародними стандартами.

2) Розширення бази оподаткування: ПКУ уніфікував та розширив перелік підакцизних товарів, додавши, зокрема, пальне (бензини, дизельне паливо, скраплений газ) та легкові автомобілі.

3) Регулювання ставок: Кодекс визначив чіткіший механізм встановлення та індексації ставок, включаючи адвалорні (у відсотках до вартості) та специфічні (у твердій сумі з одиниці товару). Таким чином, у 2011 вперше у ПК України застосовується визначення саме “акцизний податок”, а не “збір”, закріплюється перелік підакцизних товарів, який діяв і до його прийняття, з включенням скрапленого газу [1].

Вітчизняні науковці, аналізуючи становлення податкової системи протягом 2010–2015 років, зазначають, що «саме у цей період в Україні вперше платниками акцизного податку стали суб’єкти господарювання роздрібної торгівлі підакцизними товарами, в тому числі пивом, алкогольними напоями, тютюновими виробами, тютюном та промисловими заміниками тютюну, нафтопродуктами, скрапленим газом, речовинами, що використовуються як компоненти моторних палив, паливом моторним альтернативним, для продажу безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форм розрахунків, у тому числі на розлив у ресторанах, кафе, барах, інших суб’єктах господарювання громадського харчування» [2].

Після 2011 року акцизне оподаткування в Україні постійно вдосконалюється, особливо в контексті євроінтеграційних процесів, зокрема:

➤ Поступове підвищення ставок: Україна взяла курс на поступове підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби та алкоголь до мінімальних рівнів, встановлених директивами Європейського Союзу (наприклад, Директива ЄС № 2011/64/EU для тютюнових виробів). Це відбувається через щорічні перегляди та законодавчі зміни.

➤ Акциз на пальне: ставки акцизу на пальне також є предметом регулярних змін, часто у відповідь на економічні виклики та вимоги ринку, а також для імплементації європейських норм, що передбачають поетапне підвищення до рівня ЄС.

➤ Система електронного адміністрування: запровадження електронних систем контролю, зокрема Системи електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового (СЕА РПСЕ), суттєво посилило податковий контроль у відповідних галузях.

Отже, історія запровадження та розвитку акцизного оподаткування в Україні – це шлях від екстреного фіскального інструменту в перші роки незалежності (акцизний збір) до складної, регуляторної системи (акцизний податок), гармонізованої з європейськими стандартами. Сьогодні акцизний податок виконує подвійну функцію: 1) фіскальну: забезпечує значну частину надходжень до Державного бюджету; 2) регуляторну: використовується для обмеження споживання шкідливих товарів (тютюн, алкоголь) та фінансування дорожнього господарства (акциз на пальне).

Подальша еволюція акцизного податку в Україні буде спрямована на повну відповідність вимогам ЄС та підвищення ефективності адміністрування, особливо у сфері боротьби з тіньовим ринком підакцизної продукції.

Список використаних джерел:

1. Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І. Правове регулювання акцизного оподаткування в умовах сучасних викликів та тенденцій розвитку правової держави : монографія / А. О. Монаєнко, Н. І. Атаманчук. Одеса : Гельветика, 2022. 276 с.

2. Становлення та розвиток податкової системи України : монографія / М. Г. Волощук, І. І. Матьола, Т. О. Карабін, О. В. Білаш. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. С. 45.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”

**МАТЕРІАЛИ
XIX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

7 листопада 2025 р.

Упорядкування та редакція: Берестень Ю. В., Сухомлин О. Д.

**Підписано до друку 30.12.2025. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 7,25. Облік.-вид. арк. 6,44. Тираж 100 прим.
Замовлення № 52.**

**Дніпро: Університет митної справи та фінансів
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 6198 від 24.05.2018 р.).
49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4**

